

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

MAGISTRSKO DELO

**PREDSEDOVANJE SLOVENIJE SVETU EVROPSKE UNIJE –
GOSPODARSKI IZZIVI IN PRILOŽNOSTI NA ZAHODNEM
BALKANU**

Ljubljana, december 2008

PETRA GRADIŠEK

IZJAVA

Študentka Petra Gradišek izjavljam, da sem avtorica tega magistrskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom prof. dr. Andreja Kumarja, in skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne

Podpis:.....

KAZALO

UVOD	1
Namen, cilji in hipoteze magistrskega dela.....	1
Metodologija, predpostavke in omejitve magistrskega dela.....	2
Struktura magistrskega dela.....	2
1 TEORIJE EKONOMSKIH INTEGRACIJ	4
1.1 OPREDELITEV MEDNARODNIH EKONOMSKIH INTEGRACIJ.....	4
1.2 VRSTE MEDNARODNIH EKONOMSKIH INTEGRACIJ.....	5
1.3 OPREDELITEV STOPENJ EKONOMSKIH INTEGRACIJ.....	6
1.4 KORISTI EKONOMSKIH INTEGRACIJ.....	13
1.5 UČINKI EKONOMSKIH INTEGRACIJ.....	14
1.5.1 Statični učinki.....	15
1.5.2 Dinamični učinki.....	16
1.6 NOVA CEFTA KOT OBLIKA REGIONALNE INTEGRACIJE.....	18
1.6.1 Razlogi za vzpostavitev Nove CEFTE in njene značilnosti.....	20
1.6.2 Prednosti Nove CEFTE glede na predhodnico in glede na bilateralne prostotrgovinske sporazume.....	21
2 PROCES INTEGRIRANJA DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA V EU	23
2.1 INSTITUCIONALNI OKVIR ODNOSOV MED DRŽAVAMI ZAHODNEGA BALKANA IN EU.....	23
2.2 NAPREDEK DRŽAV REGIJE PRI PRIBLIŽEVANJU EU.....	27
2.3 POSKUS OCENE ČLANSTVA DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA K EU S SWOT ANALIZO.....	30
2.4 PROCES NADALJNJEGA PRIBLIŽEVANJA DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA EU IN DOSEŽKI PREDSEDUJOČE SLOVENIJE.....	32
2.5 NADALJNJA KONCEPTUALIZACIJA EU GLEDE EVROPSKE PERSPEKTIVE DRŽAV REGIJE.....	35
3 FINANČNA POMOČ DRŽAVAM ZAHODNEGA BALKANA	37
3.1. PROGRAM CARDS.....	38
3.1.1 Ocena učinkovitosti finančne pomoči v okviru CARDS programa.....	43
3.2 PROGRAM IPA.....	45
4 REGIONALNO SODELOVANJE IN REGIONALNE POBUDE	51
4.1 POMEN REGIONALNEGA SODELOVANJA.....	51
4.1.1 Področje energetske varnosti.....	52
4.1.2 Nadaljnja vloga EU pri krepitvi regionalnega sodelovanja regije.....	54
4.2 REGIONALNE POBUDE.....	54
4.2.1 Pobude usmerjene v krepitev gospodarskega sodelovanja.....	55
4.2.1.1 Regionalni svet za sodelovanje.....	55
4.2.1.2 Proces sodelovanja v Jugovzhodni Evropi.....	56
4.2.1.3 Pobuda za sodelovanje v Jugovzhodni Evropi.....	57
4.2.2 Prednosti in slabosti regionalnih pobud.....	58
5 GOSPODARSKI POLOŽAJ	59
5.1 MAKROEKONOMSKO STANJE DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA.....	59
5.2.1 Analiza makroekonomskih gibanj držav kandidatk.....	59
5.2.2 Analiza makroekonomskih gibanj potencialnih držav kandidatk.....	63
5.2 GOSPODARSKI IZZIVI IN PRILOŽNOSTI NA ZAHODNEM BALKANU.....	65
6 TRGOVINSKI ODNOSI DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA	67
6.1 ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA EVROPSKE UNIJE DO DRŽAV REGIJE.....	67
6.1.1 Avtonomni trgovinski ukrepi.....	67
6.1.2 Stabilizacijsko – asociacijski sporazumi.....	68
6.2 TRGOVINSKI TOKOVI MED EU IN DRŽAVAMI ZAHODNEGA BALKANA.....	70
6.2.1 Merjenje zunanjetrgovinskih učinkov držav kandidatk za članstvo v EU z Unijo po uveljavitvi trgovinskega dela stabilizacijsko- asociacijskega sporazuma.....	74
6.2.1.1 Balassin pristop merjenja statičnih učinkov integracije.....	75
6.2.2.2 Analiza trgovinskih učinkov Hrvaške in Makedonije po uveljavitvi trgovinskega dela SAS.....	75

6.3 TRGOVINSKI TOKOVI MED DRŽAVAMI ZAHODNEGA BALKANA.....	76
6.3.1 Ocena potencialnih možnosti za povečanje trgovinskih tokov med državami Zahodnega Balkana	79
SKLEP.....	82
LITERATURA	86
VIRI.....	90

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Seznam uporabljenih kratic s prevodi.....	1
Priloga 2: Trgovinska menjava EU z državami Zahodnega Balkana v obdobju 1995-2007 (v EUR)	3
Priloga 3: Podatki o uvozu Hrvaške iz EU (v mio USD) ter letni spremembi BDP v obdobju 1995-2007.....	6
Priloga 4: Podatki o uvozu Makedonije iz EU (v mio USD) ter letni spremembi BDP v obdobju 1995-2007.....	7

SEZNAM TABEL

Tabela 1: Stopnje ekonomske integracije in osnovne značilnosti	12
Tabela 2: Faze napredovanja držav Zahodnega Balkana v EU	28
Tabela 3: SWOT analiza članstva v EU	32
Tabela 4: Finančna pomoč državam Jugovzhodne Evrope v letih 2001-2005 (v mlrd EUR).....	37
Tabela 5: Pomoč EU Zahodnemu Balkanu v okviru CARDS programa (v mio EUR)	39
Tabela 6: Višina pomoči EU po posameznih državah regije v letih 2000-2006 na prebivalca (v EUR)	40
Tabela 7: Prioritete pomoči po državah Zahodnega Balkana v okviru CARDS programa v obdobju 2002-2004.....	41
Tabela 8: Znesek finančne pomoči v okviru programa IPA za obdobje 2007-2011 (v mio EUR)	47
Tabela 9: Višina pomoči EU po posameznih državah regije v letih 2007-2011 na prebivalca (v EUR).....	48
Tabela 10: Delež finančnih sredstev v okviru IPA po državah po področjih ukrepanja v letu 2008 (v %)	48
Tabela 11: BDP leta 2006 glede na leto 1989 (v odstotkih – 1989=100%)	49
Tabela 12: Članstvo držav Zahodnega Balkana v regionalnih pobudah	55
Tabela 13: Prednosti in slabosti regionalnih pobud	58
Tabela 14: Makroekonomski gospodarski kazalci za Makedonijo in Hrvaško.....	60
Tabela 15: Makroekonomski gospodarski kazalci za potencialne države kandidatke	63
Tabela 16: Trgovina med državami Zahodnega Balkana in trgovina držav regije s svetom v letu 2005 (v mio EUR).....	77
Tabela 17: Rast notranje in zunanje trgovine držav Zahodnega Balkana v obdobju 2002-2005 (v %)	78
Tabela 18: Medsebojna trgovinska menjava Hrvaške, Makedonije in BiH in menjava s svetom v obdobju 2005-2007 (v USD) ter indeks menjave	79
Tabela 19: Delež potencialnih trgovinskih tokov držav Zahodnega Balkana	80

SEZNAM SLIK

Slika 1: Upravljalvske strukture programa CARDS.....	42
Slika 2: Delež projektov za vzpostavlanje institucij v delegacijah in Evropski agenciji za obnovo po programskih letih.....	45
Slika 3: Opredelitev komponent IPA	46
Slika 4: Uvoz EU iz držav Zahodnega Balkana v obdobju 1997-2007 (v mio USD).....	70
Slika 5: Izvoz EU v države Zahodnega Balkana v obdobju 1997-2007 (v mio EUR).....	71
Slika 6: Trgovinska menjava EU z državami Zahodnega Balkana v obdobju 2003-2007 (v mio EUR).....	72
Slika 7: Delež posameznih držav Zahodnega Balkana v celotni trgovini EU z državami regije v letu 2007	73
Slika 8 in 9: Delež uvoza EU iz držav Zahodnega Balkana (levo) in delež izvoza EU v države regije (desno) v letu 2007.....	73
Slika 10 in 11: Uvoz EU iz držav regije (levo) in izvoz EU v države Zahodnega Balkana (desno) po skupinah proizvodov v letu 2007.....	74

UVOD

Zahodni Balkan je v Evropi poznan predvsem po etničnih konfliktih in vojnah v preteklem desetletju, ki so sledili razpadu nekdanje Jugoslavije. Glavni cilj Evropske unije je zagotovitev miru, stabilnosti, svobode in gospodarskega razcveta regije ter povezovanje v evropske integracije. Širitev EU na regijo Zahodnega Balkana je predstavljala eno izmed prednostnih nalog slovenskega predsedovanja Svetu EU, zato je Slovenija kot predsedujoča regiji namenila veliko pozornost. Leto 2008 predstavlja pomemben mejnik na evropski poti držav regije, saj je vsem državam uspela sklenitev stabilizacijsko-asociacijskih sporazumov, ki odpirajo pot polnopravnemu članstvu v EU. Napredek, dosežen v času od potrditve evropske prihodnosti držav Zahodnega Balkana pred petimi leti v Solunu v procesu približevanja držav regije, je z vidika EU in pričakovanj držav regije različen. S stališča EU se je na podlagi širitvene utrujenosti in izkušenj dosedanje širitve na vzhod in jug Evrope oblikovala ocena, da ni potrebe, da bi proces tekel prehitro, medtem ko si države Zahodnega Balkana želijo jasnejšo evropsko perspektivo in bi rade videle, da bi proces potekal z dinamiko, ki jo z doseženimi rezultati ustvarjajo posamezne države.

Namen, cilji in hipoteze magistrskega dela

Predmet proučevanja v magistrskem delu je odnos med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana, s poudarkom na procesu vključevanja v evropsko integracijo ter dosežkih Slovenije kot predsedujoče Svetu EU v zahodnobalkanski regiji. Poudarjeno je tudi medsebojno sodelovanje med državami regije ter opredeljeni izzivi in priložnosti na Zahodnem Balkanu na gospodarskem področju. Po definiciji, ki jo uporablja EU, so kot države Zahodnega Balkana obravnavane Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija, Črna gora, Albanija, Makedonija ter Kosovo, ki je opredeljen z resolucijo Varnostnega sveta Združenih narodov 1244 iz leta 1999.

Magistrsko delo ima dva cilja. Prvi cilj je pregled strokovne literature in virov ter zavezujočih dokumentov EU in seznanitev z do sedaj izdelanimi strokovnimi analizami s področja obravnavane tematike. Drugi cilj je prikaz stanja odnosov med EU in državami Zahodnega Balkana ter znotraj držav regije, opredelitev dosežkov slovenskega predsedovanja EU, analiza dodeljene finančne pomoči EU državam regije ter doseženega napredka držav regije pri integraciji v EU, prikaz pomena regionalnega ekonomskega in političnega sodelovanja ter ocena možnosti za krepitev regionalnega trgovinskega sodelovanja.

Potrdila bom naslednje hipoteze:

- projekti pomoči, ki jih je EU v preteklosti v predpristopnih sredstvih namenila državam Zahodnega Balkana, so bili pretežno usmerjeni v obnovo in stabilizacijo regije, medtem ko krepitev regionalnega gospodarskega sodelovanja ni bila pospešena;
- uveljavitev trgovinskega dela stabilizacijsko-asociacijskega sporazuma s strani Hrvaške in Makedonije je pripomogla h krepitvi trgovine obeh držav z EU;

- uveljavitev Nove CEFTE prinaša pozitivne učinke na povečanje trgovine med državami Zahodnega Balkana.

Metodologija, predpostavke in omejitve magistrskega dela

Magistrsko delo bom gradila v prvi vrsti na sekundarnih virih, deloma pa tudi na primarnih. Pri prvem cilju (pregled strokovne literature in virov ter zavezujočih dokumentov EU) bosta uporabljeni metoda analize in sinteze. Analizirani bodo posamezni dokumenti EU, ki poudarjajo perspektivo članstva držav Zahodnega Balkana v EU in dokumenti, povezani s slovenskim predsedovanjem ter z aktualnimi vprašanji Unije. Pregledani bodo tudi dokumenti regionalnih in mednarodnih organizacij, ki delujejo na območju Zahodnega Balkana. Za dosego drugega cilja bodo uporabljene elementarna in kavzalna analiza ter sinteza.

Empirično testiranje učinkov uveljavitve trgovinskega dela stabilizacijsko-asociacijskega sporazuma Hrvaške in Makedonije z EU bom opravila z izračunom ex post dohodkovne elastičnosti uvoznega povpraševanja (YEM).

Zaradi tematike magistrskega dela bo potreben interdisciplinarni pristop, glavni poudarek bo na politološkem in ekonomskem pristopu.

Predpostavka magistrskega dela je, da si je Slovenija v času predsedovanja Svetu EU zadala cilj čim hitrejšega približevanja držav Zahodnega Balkana evropski integraciji. Države regije so za dosego tega cilja pripravljene boljše sodelovati in se medsebojno podpirati.

Struktura magistrskega dela

Magistrsko delo bo razdeljeno na šest vsebinskih sklopov.

V prvem delu magistrske naloge bo predstavljen teoretični okvir mednarodnih ekonomskih integracij. Ekonomske integracije imajo v svetu pomembno vlogo, saj velikokrat majhnim državam dajejo možnost, da v integraciji z ostalimi državami, uresničujejo svoje gospodarske in politične cilje. Definirane bodo vrste, stopnje, koristi in učinki mednarodnih ekonomskih integracij. Zaradi podpore EU državam regije v procesu trgovinske liberalizacije bo v nadaljevanju kot oblika regionalne ekonomske integracije predstavljena Nova CEFTA.

V drugem poglavju bo prikazan odnos Evropske unije do držav Zahodnega Balkana preko osvetlitve mehanizmov in dokumentov Evropske unije, ki temeljijo na stabilizacijsko-asociacijskem procesu in zavezah držav članic o evropski prihodnosti držav regije. Pet let po tem, ko je Evropski svet na vrhu v Solunu junija 2003 potrdil podporo državam Zahodnega Balkana, da so del skupnega evropskega območja, so posamezne države regije v zelo različnem položaju glede doseganja svojega pomembnega cilja, članstva v EU. Poudarek bo na analizi napredka držav regije pri približevanju evropski integraciji ter na dosežkih Slovenije kot predsedujoče države na področju širitve EU na regijo. S pomočjo SWOT analize bo prikazan tudi poskus ocene članstva držav Zahodnega Balkana k EU. Podana bodo tudi razmišljanja o nadaljnjih korakih EU pri evropski perspektivi držav regije.

V tretjem poglavju bo v luči pobude slovenskega predsedovanja EU o vzpostavitvi celovitega mehanizma za financiranje Zahodnega Balkana analizirana finančna pomoč, ki jo mednarodna skupnost namenja državam Zahodnega Balkana. Poudarek bo predvsem na finančni pomoči, ki jo EU v okviru instrumenta za predpristopno pomoč namenja državam regije. Ocenjena bo učinkovitost finančne pomoči v okviru programa CARDS, ki se je izvajal do leta 2006. Predstavljen bo tudi program predpristopne pomoči IPA, ki je leta 2007 nasledil program CARDS in opredeljene razlike med obema programoma.

Četrto poglavje bo zaradi poudarjanja EU razvoju regionalnega sodelovanja kot ključnega elementa pri evropskem povezovanju osredotočeno na področje sodelovanja med državami Zahodnega Balkana, s posebnim poudarkom na področju energetske varnosti. Regionalno sodelovanje krepi medsebojno zaupanje držav regije in predstavlja najpomembnejši dejavnik politične stabilnosti in gospodarskega razvoja držav regije ter pomeni edino pravo pot za države te regije, da uspešno odgovorijo na skupne izzive. Opredeljena bo tudi nadaljnja vloga Evropske unije pri krepitvi regionalnega sodelovanja regije. EU mora svojo regionalno politiko do držav regije Zahodnega Balkana jasno definirati in jo tudi izvajati, saj bo le na ta način mogoče definirati posamezne cilje (predvsem gospodarske), ki jih morajo države uresničiti na poti vključevanja. Ker imajo regionalne pobude v okviru regionalnega sodelovanja pomembno vlogo, bodo v zadnjem podpoglavju predstavljene pobude, ki so osredotočene predvsem na krepitev gospodarskega sodelovanja med državami regije. Opredeljene bodo tudi prednosti in slabosti regionalnih pobud ter ocene njihovega prihodnjega delovanja.

V petem poglavju bo poudarek na orisu makroekonomskega stanja regije, ki temelji na določenih skupnih značilnostih (nizek bruto družbeni proizvod na prebivalca, počasna gospodarska rast, visoka stopnja brezposelnosti, nizka raven industrializacije, primanjkljaj v zunanji trgovini, ipd.). Opredeljeni bodo tudi gospodarski izzivi in priložnosti na Zahodnem Balkanu.

Šesto poglavje bo osredotočeno na trgovinsko integracijo, ki poleg regionalne integracije predstavlja temeljni kamen procesa stabilizacije in asociacije. Predstavljena bo trgovinska politika, ki jo EU v okviru avtonomnih trgovinskih ukrepov in stabilizacijsko-asociacijskih sporazumov vodi do držav regije. V nadaljevanju bodo ponazorjeni trgovinski tokovi med EU in državami Zahodnega Balkana ter analizirani učinki držav kandidatk po uveljavitvi trgovinskega dela stabilizacijsko-asociacijskega sporazuma z EU. Predstavljeni bodo tudi trgovinski odnosi ter ocenjene potencialne možnosti za povečanje trgovinskih tokov med državami Zahodnega Balkana. Skozi razpoložljive podatke o dosedanjem trgovinskem sodelovanju med državami regije bo analizirana uspešnost držav na tem področju tudi z vidika uveljavljanja Nove CEFTE.

1 TEORIJE EKONOMSKIH INTEGRACIJ

1.1 Opredelitev mednarodnih ekonomskih integracij

Pojem ekonomska integracija pomeni povezovanje posameznih gospodarskih enot. Sama beseda integracija je latinskega izvora in pomeni sestavljanje, združevanje in povezovanje delov v celoto. Izraz se uporablja na številnih znanstvenih področjih, v nalogi pa se bom omejila le na področje ekonomije, kjer se avtorji dokaj različno lotevajo opredelitve pojma mednarodne ekonomske integracije.

Balassa (1961, str. 1) jo definira kot dinamični proces, ki zajema ukrepe za odstranitev diskriminacije med različnimi državami in kot statični koncept oziroma kot stanje odsotnosti različnih oblik diskriminacije med nacionalnimi gospodarstvi. Avtor v svoji definiciji ni opredelil ali ekonomska integracija predstavlja končni cilj ali zgolj fazo na poti do drugega cilja.

Pinder (v Denton, 1969, str. 145) definira ekonomsko integracijo kot odpravljanje diskriminacije med ekonomskimi subjekti držav članic ter kot vzpostavljanje in uporabo usklajenih in skupnih politik v takšnem obsegu, da se zagotovi izvajanje glavnih ekonomskih ciljev.

Podobno je tudi razmišljanje El-Agraa (1997, str. 1), ki ekonomsko integracijo definira kot diskriminatorno odstranitev vseh trgovinskih omejitev med vsaj dvema državama in oblikovanje določenih elementov sodelovanja in koordinacije med njima. Ekonomsko sodelovanje in koordinacija ekonomskih politik sta v celoti odvisna od dejanske oblike integracije med državami, članicami integracijskega sporazuma. Glede na definicijo avtorja je potrebno poudariti, da so vsi regionalni trgovinski sporazumi¹ za članice Svetovne trgovinske organizacije (v nadaljevanju WTO) vezani na soglasje in zato ekonomske integracije ne moremo proglasiti za diskriminacijo.

Tudi Pelkmans (1997, str. 2) definira ekonomsko integracijo kot proces zmanjšanja ovir med dvema ali več gospodarstvi.

Tinberger (v El-Agraa, 1997, str. 3) razdeli mednarodno ekonomsko integracijo na pozitivno in negativno. Medtem ko se pozitivna integracija nevezuje na preoblikovanje že obstoječih instrumentov in institucij držav članic ter uvajanje novih z namenom učinkovitejšega delovanja trga po integraciji, se negativna nanaša na odstranitev trgovinskih ovir med udeleženi državami in vseh omejitev v procesu liberalizacije trgovine. Na osnovi te definicije negativna integracija vključuje prostotrgovinsko območje, carinsko unijo in skupni trg, saj gre pri teh oblikah integracije za odstranjevanje ovir za lažji pretok proizvodov. Pri monetarni in ekonomski integraciji pa imamo tudi elemente pozitivne integracije. Na podlagi

¹ V terminologiji WTO so ekonomske integracije vodene kot regionalni trgovinski sporazumi (ang. *RTA – Regional Trade Agreements*).

izkušenj lahko trdimo, da je pozitivna v primerjavi z negativno integracijo lažja, saj omogoča pravilno in učinkovitejše delovanje integriranega trga in pospeševanje širših ciljev integracijske sheme.

Z razliko od svojih predhodnikov Molle (1997, str. 4) pri opredelitvi ekonomske integracije zajame tudi njene morebitne posledice, ki so podrobneje opredeljene v nadaljevanju naloge.

Nekateri teoretiki (Laursen, 1995, str. 4) vidijo ekonomsko integracijo v precej drugačni luči, predvsem jo vidijo kot proces, ki bo zagotovil mir, varnost in večjo gospodarsko blaginjo.

Iz zgoraj navedenih definicij in razlag različnih svetovnih ekonomistov je težko podati splošno definicijo pojma mednarodne ekonomske integracije, saj so pogledi nanjo zelo različni. Ugotovimo lahko, da je vsem tem različnim definicijam skupno to, da je temeljni cilj mednarodnih ekonomskih integracij čimbolj svobodna menjava blaga in storitev med državami članicami. Ekonomska integracija tako bolj ali manj široko odpravlja različne ovire za tesnejše gospodarsko sodelovanje med državami članicami. Različna poimenovanje ekonomskih integracij so povezana z razvojem vsebine sodelovanja, ki ga predstavljajo posamezni integracijski sporazumi, ali pa z njihovimi organizacijsko razvojnimi ali lokacijskimi posebnostmi.

Pogosto je težko ločiti med ekonomskimi integracijskimi povezavami med državami in povezavami, ki nastajajo med državami, a vsebinsko (glede na metode in cilje sodelovanja) niso enake ekonomskim integracijam. Gre za posebne sporazume o ekonomskem sodelovanju sklenjene med državami, ki imajo drugačne cilje in drugačen način delovanja kot ekonomske integracije, ki jih med seboj sklepajo države - IMF, WTO, OECD, OPEC, ILO, FAO, IBRD, itd. (Kumar, 2008, str. 2). Z razliko od mednarodnih integracij je osnovni namen mednarodnih ekonomskih organizacij usklajevanje ekonomskega sodelovanja držav članic.

1.2 Vrste mednarodnih ekonomskih integracij

Ekonomske integracije lahko razvrstimo po naslednjih štirih osnovnih kriterijih: geografsko področje, obseg sodelovanja članic, vrsto integracijskih aktivnosti ter metode in motive integriranja. Znotraj integracijske skupine je mogoča tudi podrobnejša členitev integracijskih oblik na podskupine (ibid, 2008, str. 2-3):

1. Integracije glede na geografski prostor, ki ga zajemajo:
 - subregionalne
 - regionalne
 - medregionalne
 - globalne (svetovne) – samo kot bodoča možnost

2. Integracije glede na obseg sodelovanja članic:
 - parcialne integracije
 - sektorske integracije

- vseobsežne (celovite) integracije

3. Integracije glede na metode in motive integriranja:

- institucionalne integracije, ki temeljijo na aktivnosti in vlogi ustanov
- tržne integracije, ki so vezane na odločanje gospodarskih subjektov glede na tržne razmere
- pozitivne integracije, ki so nastale s pospeševalnimi ukrepi države
- negativne integracije, ki so nastale zaradi odstranjevanja ovir za medsebojno gospodarsko sodelovanje subjektov iz različnih držav

4. Integracije glede na vrsto gospodarskih aktivnosti, ki so osnova povezovanja:

- proizvodne integracije
- integracije na področju storitev
- integracije na področju tokov produkcijskih faktorjev
- integracije na varnostnem in političnem področju
- integracije na monetarnem področju
- integracije na področju delovanja trga in različne druge integracije po tovrstnem kriteriju.

Ob tem je potrebno poudariti, da vsebinsko zahtevnejše oblike integracij med državami poleg ekonomskih elementov povezovanja lahko vsebujejo tudi elemente varnostnih, strateških in političnih povezav.

1.3 Opredelitev stopenj ekonomskih integracij

Ekonomске integracije vplivajo na regionalno gospodarstvo in izboljšujejo menjalne odnose med državami članicami integracije glede na ostale države. Ekonomске integracije so lahko omejene samo na trgovinsko sodelovanje (npr. prostotrgovinsko območje, carinska unija), lahko pa vsebujejo tudi elemente skupne meddržavne politike (npr. EU). Ta cilj se dosega s postopnim zniževanjem carin in drugih trgovinskih omejitev med državami članicami integracije. Stopnje integracije se praviloma merijo na osnovi tega, v kolikšni meri so med državami članicami odpravljene carinske in druge ovire. Članice integracije so pri dogovarjanju vsebine in dinamike medsebojne trgovinske liberalizacije dokaj svobodne. Ravno zaradi tega je opredelitev različnih integracijskih dogovorov dokaj težka.

Ekonomске integracije imajo več pojavnih oblik, ki se razlikujejo po stopnji povezanosti med državami članicami. V nadaljevanju podajam eno izmed temeljnih razdelitev stopenj ekonomskega integriranja, ki jo je v teoriji ekonomske integracije predstavil Balassa (v Alendar, 1985, str. 13):

1. prostotrgovinsko območje;
2. carinska unija;
3. skupni trg;
4. enotni trg/ekonomska unija in
5. popolna ekonomska integracija.

Nekateri ekonomski teoretiki (Dicken, 1999, Appleyard & Field, 1995, El-Agraa, 1997) omenjajo le prve štiri navedene stopnje regionalnih ekonomskih integracij, kjer se stopnja povezanosti stopnjuje. Podrobnejšo razdelanost omenja Jovanović (2006, str. 22), ki opredeljuje sedem stopenj ekonomskih integracij: prednostni carinski sporazum, delna carinska unija, prostotrgovinsko območje, carinska unija, skupni trg, ekonomska unija in popolna ekonomska unija. Prednostni carinski sporazum predvideva, da so carinske stopnje med državami podpisnicami nižje v primerjavi s carinskimi stopnjami do tretjih držav, delna carinska unija pa nastane, ko sodelujoče države obdržijo svoje začetne carine na skupno trgovino in uvedejo skupne zunanje carine na trgovino s tretjimi državami. Tudi Kenda in Bobek (2003, str. 177-179), ki obravnavata kombinacijo Lipseyjevega in Koldejevega pojmovanja, navajata sedem faz integracijskega procesa, kjer zgoraj opredeljenim fazam dodajata nacionalno državo kot prvo fazo in integriran nadnacionalni sistem kot zadnjo fazo integracijskega procesa. Po njunem mnenju je integriran nadnacionalni sistem dosežen z odpovedjo kulturne, nacionalne in etične identitete držav članic.

A) Prostotrgovinsko območje

V prostotrgovinskem območju države članice ukinejo carinske in količinske omejitve pri menjavi med seboj, zadržijo pa pravico do kreiranja lastne zunanje trgovinske politike do držav, ki niso članice prostotrgovinskega območja. Ker vsaka država članica ohranja suvereno in individualno pravico urejanja carinskih stopenj do tretjih držav, imajo države članice prostotrgovinskega območja različno visoke carine do tretjih držav. Carinske tarife se lahko nanašajo le na določene proizvode ali na skupino proizvodov ali na celoto (Appleyard & Field, 1995, str. 321).

Slabost območja proste trgovine je nevarnost nastanka reeksportnih poslov in switch trgovine. V kolikor namreč ena država uvede uvozno carino do tretjih držav, ki je višja od carine, ki jo je uvedla druga država do tretjih držav, bodo tretje države izvažale preko države z nižjo zunanjo carino. Blago iz tretjih držav bo tako prišlo v državo z višjo uvozno carino z reeksportiranjem iz države z nižjo uvozno carino, v katero se je blago dejansko uvozilo. Zaradi slednjega morajo države članice območja uvesti mehanizem, ki preprečuje uvoz blaga iz držav z nizko carinsko stopnjo v države z visoko carinsko stopnjo. Zato se običajno države članice poslužujejo pravil o poreklu blaga, ki državam članicam prostotrgovinskega območja omogoča, da se izognejo učinku odvrčanja trgovine. Ta pravila omogočajo prosto trgovanje med članicami sporazuma samo s proizvodi, ki so v celoti ali pretežno proizvedeni znotraj držav članic. V primeru, če država članica območja proste trgovine z nižjo zunanjo carino uvozi blago iz tretje države, je to blago pri izvozu v drugo državo članico z višjo zunanjo carino podvrženo plačilu razlike v carinski stopnji med tema dvema državama. V praksi so stroški uporabe pravila visoki, saj zahtevajo, da se nad blagom, ki prehaja notranje meje, izvaja nadzor, da se zagotovi upoštevanje pravil in pobere pripadajočo uvozno carino. Brez pravil o poreklu blaga bi imel odklon trgovine vpliv na prerazdelitev koristi, ker bi država članica z najnižjo carinsko stopnjo prejela ves carinski dohodek prostotrgovinskega območja.

B) Carinska unija

Poleg značilnosti prostotrgovinskega območja, torej odprave medsebojnih carin pri menjavi, ta oblika integracije omogoča oblikovanje skupne carinske stopnje proti tretjim državam in oblikovanje skupnih institucij. Vse države članice imajo tako enotne carinske stopnje na uvoženo blago iz držav zunaj carinske unije, medtem ko tretje države lahko do držav unije ohranijo iste carinske stopnje (Alendar, 1985, str. 13).

Poglavitna razlika med prostotrgovinskim območjem in carinsko unijo je v tem, da si države članice v primeru prostotrgovinskega območja pridržijo pravico do neodvisne določitve gospodarskih politik, torej predvsem svoje carinske politike nasproti tretjim državam. Države članice prostotrgovinskega območja lahko prosto oblikujejo omejitve za uvoz iz tretjih držav kot tudi ostalo trgovinsko politiko. To se lahko odraža v različnih carinskih stopnjah, ki jih imajo države članice za uvoz iz tretjih držav in posledično do možnosti uvažanja iz tretjih držav preko države članice z najnižjo carinsko stopnjo (De Melo, Panagariya & Rodrik, 1993, str. 173).

Možnost držav članic območja proste trgovine, da obdržijo samostojno politiko do tretjega sveta, sproži določena vprašanja. Balassa (1961, str. 70) opozarja, da se območje proste trgovine lahko odraža v preusmeritvi trgovine, proizvodnje in investicij. Do preusmeritve trgovine pride, ko se uvoz iz tretjega sveta izvaja preko države članice z najnižjo carinsko stopnjo, pri čemer administrativni in transportni stroški ne presegajo razlike v carini. Do preusmeritve proizvodnje in investicij lahko pride pri proizvodih, v katerih se uporablja znaten delež surovin uvoženih iz tretjih držav. Razlike v carinskih stopnjah za te surovine lahko povzročijo deformiranje resnične primerjalne prednosti za domače proizvode, kar se odraža v neugodni realokaciji resursov. V kolikor pride do preusmeritve trgovine, potem je območje proste trgovine v bistvu enakovredno carinski uniji, katere skupna zunanjetrgovinska stopnja je enaka najnižji carinski stopnji, kar je očitno koristno. Vendar pa večina prostotrgovinskih območij uporablja pravilo o poreklu blaga, ki zagotavlja, da so carine oproščeni samo tisti proizvodi, ki so v celoti ali skoraj v celoti proizvedeni znotraj prostotrgovinskega območja.

Območja proste trgovine v primerjavi s carinsko unijo tudi bolj prispevajo k blaginji držav članic. To pomeni, da države z nižjimi carinami v procesu oblikovanja prostotrgovinskega območja niso prisiljene dvigniti svojih carin, medtem ko pri oblikovanju skupne zunanje carine v carinski uniji države z nižjimi začetnimi carinami lahko dvignejo svoje carine.² V okviru območja proste trgovine imajo države članice tudi večjo svobodo pri izvajanju trgovinskih reform kot v primeru carinske unije (De Melo et al., 1993, str. 173).

² 5. odstavek XXIV. člena Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (GATT) pri ustanavljanju carinske unije zahteva, da zunanje carine in ostale trgovinske uredbe držav članic ne smejo biti višje oziroma bolj restriktivne od povprečne višine carin in ostalih trgovinskih uredb pred oblikovanjem unije. Glede prostotrgovinskih območij ta isti člen določa, da carine in ostale trgovinske uredbe držav članic ne smejo biti višje ali bolj restriktivne od ustreznih carin in ostalih trgovinskih odločb, ki so bile v državah članicah veljavne pred oblikovanjem prostotrgovinskega območja (Understanding on the interpretation of Article XXIV of the General Agreement on tariffs and trade 1994, 2008).

Carinska unija zahteva tudi večjo politično predanost, saj se morajo države članice uskladiti glede skupne zunanje trgovinske politike in vzpostaviti proračunske mehanizme, da lahko dohodek, ki ga prinesejo carine, razdelijo med države članice.

Vsekakor pa ima carinska unija poleg negativnih tudi pozitivne implikacije, ki jih povzemam po De Melu et al. (1993, str. 173). Pri oblikovanju carinske unije lahko najmanj protekcionistična članica prisili bolj protekcionistične članice v znižanje carinske stopnje. Posledično temu bo verjetnost za povečanje blaginje večja in verjetnost za odvrčanje trgovine manjša. Prav tako trgovina znotraj prostotrgovinskega območja ni prosta v istem smislu kot v carinski uniji. Carinska unija državam članicam omogoča, da države znotraj unije prosto trgujejo tako z domačim kot tudi z zunanjim blagom. Zaradi neenakih carinskih stopenj, ki so značilne za območje proste trgovine, pa države članice uveljavljajo pravila o poreklu blaga, kar lahko povzroči velike zamude pri čezmejnem pretoku blaga (npr. dolgotrajni carinski postopki za ugotavljanje porekla blaga). Obstaja tudi nevarnost, da bo znotraj prostotrgovinskega območja prišlo do nespoštovanja teh pravil. Prednost carinske unije pred prostotrgovinskim sporazumom se kaže tudi v enostavnejših formalnostih na notranji meji ali pa teh celo nima. Prav tako vzpostavitev carinske unije zaradi zmanjšanja števila carinikov in mejnih kontrol pomeni tudi prihranek denarja za administracijo. Uvozne carine lahko izboljšajo pogoje menjave države, saj z zmanjšanjem uvožene količine znižujejo svetovno ceno proizvodov; ta učinek pa se z velikostjo države ali bloka, ki carino nalaga, veča.

Salvatore (1998, str. 306) k temu dodaja, da v kolikor države nastopajo kot enota, imajo na svetovnem trgu pri mednarodnih trgovinskih pogajanjih večjo moč kot posamezne države.

C) Skupni trg

Skupni trg je ustvarjen takrat, ko poleg odprave carin med državami članicami in sprejetja skupne zunanjetrgovinske politike do tretjih držav pride tudi do odprave ovir prostemu pretoku proizvodnih faktorjev (delovne sile in kapitala) med državami članicami. Popolna mobilnost delovne sile in kapitala med državami članicami predstavlja višjo stopnjo ekonomske integracije in hkrati pomeni nadaljnje zmanjšanje pristojnosti posameznega gospodarstva (Appleyard & Field, 1995, str. 322). Uvedba gibljivosti proizvodnih dejavnikov preko meja držav članic integracije lahko poveča učinkovitost z bolj racionalnim realociranjem resursov, hkrati pa lahko povzroči zapostavljanje regije ali poslabšanje splošnih regionalnih problemov.

Primerjava te oblike s carinsko unijo kaže, da gre pri skupnem trgu za poenotenje tržišča do te mere, da se poleg odstranitve carinskih ovir odstranijo še druge necarinske ovire med državami članicami. Govorimo o ukinitvi dovoljenj, kvot, o omejevanji vnosa in iznosa tujih valut, poenotenju standardov v zvezi z zaščito zdravja in varovanja okolja, poenotenju davkov na dodano vrednost, ipd. Prost pretok kapitala in svobodno ustanavljanje podjetij imata

poseben pomen, saj lahko matično podjetje v drugih državah članicah prosto ustanovi svoje podjetje. Na skupnem trgu se pomen nacionalnih mej izgublja. Imajo le še formalno politično naravo, ekonomske meje pa ne obstajajo več.

El-Agraa (1997, str. 57) poudarja, da se po odpravi ovir prostemu pretoku proizvodnih faktorjev usmerjata tako delovna sila kot tudi kapital v območja, kjer lahko dosežeta najvišji dobiček. Tako bo prišlo na proizvodnih lokacijah z visoko ceno proizvodnih faktorjev do naraščajoče ponudbe faktorjev³, kar bo povzročilo znižanje cene proizvodnih faktorjev. Na lokacijah z nizko ceno faktorjev pa bo prišlo do upadajoče ponudbe faktorjev, katerih cene se bodo povišale. Selitev proizvodnih faktorjev znotraj integracijskega ozemlja bo potekala vse dokler ne bo prišlo do izenačitve njihovih cen. Po navedbah avtorja (1997, str. 61) predstavlja ta analiza grobo poenostavitev, saj za vzpostavljanje resničnega skupnega trga ne zadostuje zgolj odprava ovir prosti mobilnosti proizvodnih faktorjev. Države članice morajo med seboj izravnati tudi davčne stopnje na dohodek proizvodnih faktorjev. Le v tem primeru bo oblikovanje skupnega trga povečalo blaginjo držav članic.

D) Ekonomska in monetarna unija

Ekonomska unija vključuje značilnosti skupnega tržišča in vsebuje združitev gospodarskih institucij ter uskladitev ekonomske politike držav članic. Oblikujejo se različne nadsocijalne institucije, ki med članicami pospešujejo proces povezovanja. Gre predvsem za ustanovitev skupnih socialnih in razvojnih fondov ali skladov za regionalni razvoj ter do določene mere tudi za skupne parlamentarne in obrambne institucije.

Monetarna unija pa je dosežena takrat, ko njene članice na integriranem prostoru sprejmejo skupno valuto, ko je notranja gospodarska politika poenotena in ko je za celotno monetarno unijo sprejeta skupna zunanjetrgovinska politika. Z monetarno unijo države članice zgradijo enoten monetarni sistem, s čimer posamezne članice izgubijo suverenost nad inflacijo, politiko menjalnih tečajev in stopnjo rasti. Monetarna unija obenem predstavlja močno spodbudo za podjetniško prestrukturiranje, večjo prožnost delovne sile in razvoj večjega ter bolj likvidnega kapitalskega trga v integraciji (Appleyard & Field, 1995, str. 322). Velja omeniti tudi to, da prestrukturiranje za veliko podjetij pomeni hkrati priložnost in stroškovno obremenitev, še posebej za mala in srednje velika podjetja, ki delujejo pretežno na lokalnih trgih in nimajo potenciala za radikalne strukturne spremembe.

Za uresničitev monetarne unije je potrebno izpolniti dve poglavitni zahtevi, in sicer popolno konvertibilnost valut in fiksiranje tečajev med članicami znotraj ozkih limitov. Popolna konvertibilnost valut pomeni zamenljivost vsake količine domače za tujo valuto pri vseh oblikah transakcij. Ta pogoj je sicer izpolnjen že s carinsko unijo, vendar le delno. Nanaša se namreč le na konvertibilnost tekočih transakcij, ne pa na popolno pravico nakupa ali prodaje

³ Zaradi možnosti višjega zaslužka bo v državo prihajala delovna sila. Odstranitev obstoječih administrativnih in tržnih ovir gibanju kapitala pa bo povzročilo preseljevanja kapitala iz območij oziroma držav z nižjo donosnostjo na vloženi kapital oz. nižjimi obrestnimi merami v države, kjer je donos kapitala višji.

fizičnih in finančnih vrednot. S tem mislimo predvsem na nakup delnic, obveznic, podjetij in drugo. Tečajji med valutami morajo biti čvrsti, nihajo lahko samo znotraj ozkih omejitev. Lahko pa tečajji skupno variirajo v odnosu do tretjih valut. Ko govorimo o čvrstem tečaju, gre za zakonsko pravico fizičnih in pravnih oseb, da lahko kadarkoli zamenjajo poljubno količino domače valute za tujo po čvrsto določenem tečaju. Gre za minimalna dovoljena odstopanja. Da sta zahtevi izpolnjeni, morata biti izpolnjena dva pogoja, to je skupen nadzor nad količino denarja v obtoku ter vzajemno in usklajeno uravnavanje tečajev držav partneric v odnosu do tretjih držav.

Dokler obstajajo tečajna nihanja, prostor ne dobiva pomena velikega enotnega tržišča in ne more zagotoviti prednosti specializacije, ekonomije obsega in delitve dela, kar je bistvo velikega trga in v čemer se kaže vsa ekonomska prednost žrtvovane nacionalne suverenosti (El-Agraa, 1997, str. 66).

Oblikovanje monetarne unije ima po navedbah Salvatora (1998, str. 655-656) za udeležene države nekatere koristi:

- zaradi zmanjšanja stroškov podjetij, le-ta postanejo konkurenčnejša. Posledično se znižajo cene, zaradi česar se poveča blaginja potrošnikov;
- odpravijo se negotovosti glede morebitne fluktuacije deviznih tečajev držav članic, kar posledično spodbuja trgovino in investicije med udeleženkami;
- vzpostavitev večje stabilnosti cen in odprava transakcijskih stroškov (menjava valut za plačilo uvoza blaga);
- znižanje stroškov zavarovanja izgub zaradi negotovosti gibanja deviznih tečajev;
- pri popolni konvertibilnosti in čvrstih medsebojnih tečajih niso potrebne monetarne rezerve za pokrivanje plačilnobilančnih primanjkljajev.

E) Popolna ekonomska integracija

Popolna ekonomska integracija je unija z enotno ekonomsko politiko in nadnacionalno oblastjo, kateri vlade držav članic v celoti prenesejo svojo suverenost s področja ekonomske politike, nadnacionalne odločitve pa imajo za članice obvezujoč značaj. Države članice ustanovijo skupne administrativno-politične organe (skupni parlament kot zakonodajno telo, skupno varnostno in obrambno politiko, skupno zunanjo, kmetijsko, trgovinsko politiko ipd.). Pogoj za to je popolno poenotenje monetarne, davčne in zunanje ekonomske politike. Le v takšnih pogojih popolna ekonomska integracija nadomešča nacionalno državo z vidika varnosti in suverenosti (Alendar, 1985, str. 13).

V tabeli 1 povzemam osnovne značilnosti stopenj mednarodnih ekonomskih integracij. Iz tabele je razvidno kumulativno napredovanje, kar pomeni, da vsaka nadaljnja stopnja vsebuje značilnosti predhodne stopnje z dodatnim elementom, ki definira to določeno stopnjo. Vse stopnje pa imajo eno skupno lastnost, in sicer zniževanje preprek za trgovino med državami. Najosnovnejša oblika pomeni zgolj odpravo carin za trgovino znotraj območja, lahko pa integracije sežejo tudi dlje do odprave nevarinskih ovir, liberalizacije trgovine in naložb. Z

vsakim korakom k globlji integraciji države članice izgubljajo del nacionalne suverenosti, ki so jo imele pred tem.

Tabela 1: Stopnje ekonomske integracije in osnovne značilnosti

Oblika integracije	Značilnosti
Prostotrgovinsko območje	<ul style="list-style-type: none"> • opuščene uvozne dajatve med državami članicami; • opuščene količinske omejitve med državami članicami; • prost notranji pretok blaga med državami članicami; • vsaka država članica lahko uporabi lastne carinske stopnje do tretjih držav; • zaradi izogibanja uvoznim izigravanjem s strani tretjih držav se države članice poslužujejo pravil o poreklu blaga (le-ta omogočajo, da se na meji določi, ali se za konkretni proizvod uporabi to ali drugo carinsko tarifo).
Carinska unija	<ul style="list-style-type: none"> • ukinjene so vse ovire za trgovanje med državami članicami; • določena je skupna zunanja carinska zaščita; • ko pride blago v carinsko unijo, lahko prosto kroži.
Skupni trg	<ul style="list-style-type: none"> • primarno carinska unija; • popolna mobilnost produkcijskih faktorjev; • različni nacionalni predpisi so še vedno dopustni; • uvaja se veliko komunitarnih predpisov; izvaja se kombinacija skupnostnih politik (npr. na področju dela) in nacionalnih politik proti tretjim državam.
Ekonomska unija	<ul style="list-style-type: none"> • vzpostavljen skupni trg; • obstaja visoka stopnja koordinacije (harmonizacije) ali celo unifikacije ekonomskih politik; • veliko se dogaja na področju monetarne politike in politike redistribucije dohodkov.
Monetarna unija	<ul style="list-style-type: none"> • oblikovanje fiksnih menjalnih tečajev in polna konvertibilnost valut držav članic ali ena skupna valuta; • monetarna unija zahteva visoko stopnjo sodelovanja in integriranosti makroekonomskih in fiskalnih politik držav članic.
Popolna ekonomska integracija	<ul style="list-style-type: none"> • enotna ekonomska, monetarna, socialna in fiskalna politika; • prenos suverenosti držav članic na nadnacionalno oblast; • nadnacionalne odločitve so za države članice obvezujoče; • oblikovanje skupnih politično-administrativnih organov.

Vir: Lastni prikaz

Uspešnost sodelovanja je odvisna od dejanske oblike integracije in doslednosti upoštevanja sprejetih politik. V kolikor so strategije in politike držav članic skladne, je sporazum lahko globok in širok, v nasprotnem primeru pa je le delen. Potrebno je poudariti, da regionalne integracijske sheme v stvarnosti ponavadi ne predstavljajo čistih oblik navedenih stopenj ekonomskega integriranja, saj so v posameznih integracijskih shemah velikokrat že prisotni elementi višje stopnje integracije (Alendar, 1985, str. 15). Tudi Pomfred (2001) in Jovanović (2006) menita, da proces integracije ni nujno postopen od ene do druge stopnje ter da je obstoj stopenj integracije odvisen od sporazuma med sodelujočimi državami. Tako se lahko pojavljajo višje stopnje integracije oz. značilnosti višjih stopenj, ne da bi bile nižje utrjene in v celoti dosežene. Tudi Al-Agraa (1997) poudarja, da ni nujno, da posamezne stopnje pripeljejo do popolne ekonomske integracije.

Kot navaja Pelkmans (1997, str. 11) velja za prve tri stopnje ekonomske integracije domneva, da se vlade vmešavajo v svoja gospodarstva samo z zunanje trgovinsko politiko. Na ravni ekonomske unije in popolne ekonomske integracije pa vlade držav članic za potrebe ekonomske integracije aktivneje posegajo v gospodarstva svojih držav. Avtor še ugotavlja, da

posledično lahko države članice znotraj institucionalnega okvira integracijske sheme vplivajo tudi na nacionalne ekonomske politike držav partneric.

1.4 Koristi ekonomskih integracij

Ekonomske integracije so v drugi polovici 20. stoletja postale najpomembnejša oblika spodbujanja regionalne trgovine in gospodarskega razvoja, ki ima lahko za posledico tudi regionalno bolj enakomeren gospodarski razvoj, večjo politično stabilnost regije ali celo politično združevanje. Zaradi koristi, ki jih prinašajo integracije se vedno več držav odloča za vključevanje v razne ekonomske integracije, zato integracijski procesi med državami v svetu še zdaleč niso zaključeni. Na slednje kažejo tudi podatki WTO, kjer je bilo do julija 2007 registriranih 380 regionalnih trgovinskih sporazumov, dejansko pa se jih je izvajajo 205. Večina integracij spada v prvi dve skupini – prostotrgovinsko območje in carinsko unijo. Več kot 90% vseh regionalnih trgovinskih sporazumov predstavlja prostotrgovinsko območje, manj kot 10% pa carinsko unijo⁴ (Regional trade agreements, 2008).

Države pri vključevanju v ekonomske integracije pričakujejo predvsem koristi, ki bi naj presegale stroške, ki s tem nastanejo. Ne glede na motive, ki privedejo do integracije, morajo države pred odločitvijo o vključitvi v ekonomsko integracijo poleg koristi analizirati tudi ekonomske posledice, ki jih integracija prinese.

Med motivi, ki vodijo države k ekonomski integraciji, lahko izpostavimo naslednje (Jovanović, 2006, str. 13):

- države si z integracijo zavarujejo dostop do trga partnerskih držav;
- prilagodijo trgovinske ovire glede na preference vpletenih držav;
- zavarujejo in utrdijo domače tržno usmerjene reforme;
- zaradi zaupanja med sodelujočimi državami;
- ker so lahko integracijski sporazumi pogajalsko orodje pri pogajanjih s tretjimi državami;
- ker učinki pogojev menjave pomenijo koristi prednostnega trgovinskega dogovora, ki jih unilateralna liberalizacija trgovine ne prinese;
- ker lahko dolgoročne koristi integracije občutijo vsi;
- ker je mednarodna ekonomska integracija zelena strategija za majhne in srednje velike države in
- ker so dinamične dolgoročne koristi večje kot kratkoročni statični stroški.

⁴ Prostotrgovinska območja in carinske unije imajo v sistemu WTO poseben položaj, ker omogočajo pozitivne učinke za celotno svetovno gospodarstvo. Ti dve obliki povezovanja sta izvzeti iz sistema priznavanja pravila največje ugodnosti (angl. *Most Favourit National Treatment*). Pravilo največje ugodnosti pomeni, da vsaka država članica vsem drugim priznava enak nivo trgovinskih omejitev (npr. carin). Znižanje carinske stopnje ali njena odprava za državo članico vsebinsko pomeni kršitev tega pravila. Ob tem velja omeniti, da XXIV. člen GATT dopušča tudi izjemo od pravila največje ugodnosti. V omenjenem členu je zapisano, da je ekonomska integracija legalna, če le-ta zajema pretežni del trgovine med partnerskimi državami in če se zaradi oblikovanja ekonomske integracije omejitve z ostalim svetom (z državami nečlanicami) ne povečajo. Govorimo predvsem o državah v razvoju, ki so deležne posebnih ugodnosti.

Članstvo v integraciji ima svoje prednosti, ki se kažejo v večji ekonomski in politični varnosti, zagotavljanju hitrejše gospodarske rasti in razvoja ter višjega življenjskega standarda, v doseganju ekonomije obsega, boljši izkoriščenosti virov, hitrejšemu pretoku blaga, storitev in kapitala. Pričakuje se, da bodo razvite države še povečale blagostanje, dežele v razvoju pa naj bi dvignile raven gospodarske razvitosti in produktivnosti preko neoviranega pretoka kapitala, tehnologije in znanja iz razvitega sveta. Vsekakor pa koristi, ki jih prinaša integracija, lahko pričakujejo le tiste države, ki bodo pokazale ustrezno znanje, prilagodljivost in hitro odzivnost. Ker se domača podjetja soočajo s povečano konkurenco, je podpora ekonomske politike nujna (učinkovit davčni sistem, zagotavljanje učinkovitih javnih služb, prilagodljiv trg dela, fiskalna in monetarna disciplina, ipd.). Tisti, ki bodo v tem procesu zaostali in se zapirali, bodo gospodarsko stagnirali ali celo nazadovali. Ekonomska znanost uči, da avtarkija vodi v neuspeh.

Seveda pa integracija prinaša tudi negativne posledice, ki pomenijo predvsem izgubo nacionalnih institucij in njihovo modifikacijo v nadnacionalne institucije ter izgubo monetarne suverenosti. Prav tako pa vsak vstop v ekonomsko integracijo zahteva za proizvajalca prilagoditev sistemov, procesov, struktur in dejavnosti na račun pričakovanih koristi, ki jih prinaša sodelovanje v integraciji. Zaradi ukinitve ali zmanjšanja carin se zmanjšujejo tudi državni proračunski prihodki, povečuje se proračunski primanjkljaj ter slabi konkurenčna sposobnost tistih dejavnosti, ki morajo pokrivati ta primanjkljaj s povečanim plačevanjem davkov.

1.5 Učinki ekonomskih integracij

V praksi je večina ekonomskih integracij nastala iz političnih razlogov, med njimi tudi CEFTA kot priprava na polnopravno članstvo v EU. Ne glede na razloge za oblikovanje ekonomskih integracij je potrebno poznati tudi učinke, ki jih prinašajo ekonomske integracije. S preučevanjem in napovedovanjem učinkov ekonomskega integriranja so se ukvarjali številni ekonomisti. Med najpomembnejše sodijo: Viner (1950), Meade (1955), Lipsey (1960), Johnson (1958), Balassa (1961, 1967), Cooper in Massell (1965), brata Wonnacott (1989), El-Agraa (1985), Baldwin (1992) in drugi.

Ekonomska teorija razdeli učinke ekonomske integracije na statične in dinamične. Statični ali kratkoročni učinki obsegajo neposredne učinke odprave ovir za trgovanje, dinamični ali dolgoročni učinki pa obsegajo posredne učinke odprave ovir za trgovanje. Klasična teorija carinske unije, katere temelje je postavil Viner, je zajemala le statične učinke, novejša teorija ekonomske integracije pa je v analizo vključila tudi dinamične učinke, med njimi predvsem učinke internih in eksternih ekonomij obsega ter učinke sprememb tržne konkurence.

1.5.1 Statični učinki

Vse do razvoja teorije druge najboljše možnosti⁵, ki sta jo oblikovala Lipsey in Lancaster (1956) je tradicionalna ekonomska teorija zagovarjala stališče, da je oblikovanje ekonomskih integracij potrebno spodbujati. Razlaga je bila preprosta. Prosta trgovina pomeni maksimiranje svetovne blaginje in ker ekonomska integracija pomeni korak v smeri proste trgovine, naj bi tudi ekonomska integracija povečevala blaginjo, čeprav je ne maksimizira. Viner (1950) je oporekal temu stališču s trditvijo, da ekonomska integracija ni ekvivalentna koraku prosti trgovini. Ekonomska integracija v primerjavi s prosto trgovino predstavlja drugo najboljšo rešitev. Upoštevati je namreč potrebno, da ekonomska integracija prinaša prosto trgovino le med članicami in zaščito pred ostalim svetom. Ta kombinacija proste trgovine in zaščite namreč lahko rezultira tako v ustvarjanju trgovine (angl. *trade creation*) kot v preusmerjanju trgovine (angl. *trade diversion*).

Ustvarjanje trgovine pomeni zamenjavo drage domače proizvodnje s cenejšim uvozom iz partnerske države. Zaradi odprave carin med obema članicama postane proizvod države partnerice za državo uvoznico cenejši od domačega proizvoda. V tem primeru se poveča trgovina med članicama oziroma se ustvarja nov uvoz, ki poteka iz cenejšega vira oskrbovanja. **Preusmerjanje trgovine** pomeni zamenjavo cenejših uvoznih proizvodov iz ostalega sveta z uvozom dražjih izdelkov iz partnerske države. Zaradi odprave carin med članicama postane cena tega proizvoda v državi članici nižja kot v tretji državi. Trgovina med državama se tudi v tem primeru poveča, vendar na račun odvrnjenega proizvoda, in to iz cenejšega vira v prid dražjemu (Pomfret, 2001, str. 176). Preusmerjanje trgovine zmanjša blaginjo, saj proizvodnjo od učinkovitega proizvajalca iz tretje države prenese na manj učinkovitega proizvajalca znotraj integracije. Blaginja držav članic naj bi se poslabšala, saj so njihni ekonomski viri uporabljeni manj učinkovito kot pred vzpostavitvijo integracije. Posledično odvrčanje trgovine poslabša mednarodno alokacijo proizvodnih dejavnikov in proizvodnjo preusmeri od optimalne primerjalne prednosti. Učinek preusmerjanja trgovine od dobavitelja iz tretje države na dobavitelja iz ene izmed partnerskih držav je nastal zaradi prednostne obravnave uvoza iz držav, ki so jo deležne članice integracije.

Za Vinerja je ustvarjanje trgovine koristno, medtem ko je preusmerjanje trgovine škodljivo. Dokazoval je, da bo odprava dražje industrije v državi uvoznici v procesu ustvarjanja trgovine za to državo koristna. Na ta način se bodo sprostili določeni industrijski viri, ki jih bo država uvoznica lahko zaposlila v tistih industrijskih panogah, kjer ima primerjalno prednost.⁶ Ustvarjanje trgovine ne bo povzročilo državi partnerici nobenih izgub in zaradi tega bo integracija kot celota na boljšem. Prav tako ne bo nobenega vpliva na države nečlanice in zaradi tega se bo povečala blaginja sveta kot celote. Preusmerjanje trgovine pa bo za državo uvoznico škodljivo, ker preprečuje nakup cenejših izdelkov iz tretjih držav in povečuje stroške uvoza. Stroški preusmerjanja trgovine zaradi integracije se po trditvah Vinerja

⁵ Značilnost teorije druge najboljše možnosti (angl. *Theory of second best*) je analiza posledic, ki nastanejo v primeru, ko pogoji za doseganje ekonomskega optimuma niso izpolnjeni.

⁶ To je učinek presežne proizvodnje oziroma alokacije proizvodnih dejavnikov in proizvodnje znotraj držav, ki se integrirajo.

dejansko prevalijo na potrošnike v uvozni državi članici integracije in ne na izvoznike iz tretje države (Pomfret, 1997, str. 176). Država lahko doseže pozitivne učinke ekonomske integracije samo v primeru, da bi bile uvozne ovire v enaki meri odpravljene za vse članice in le zgolj za članice integracije.

Večina ekonomistov je oba učinka spoznala in priznala. Z razliko od učinka ustvarjanja trgovine, ki nikoli ni bil ocenjen za spornega, pa Vinerjeva trditev o učinku preusmerjanja trgovine med ekonomisti ni bila enotno sprejeta in potrjena. Viner je z učinkom preusmerjanja trgovine pokazal na verjeten diskriminacijski učinek regionalne trgovinske liberalizacije do držav nečlanic in prav tako na dejstvo, da odobravanje regionalnih trgovinskih olajšav dejansko lahko povzroča stroške državam, ki tovrstne olajšave uvedejo. Opozoril je, da sklenitev regionalnega integracijskega sporazuma poleg pozitivnih učinkov za članice prinaša tudi stroške integracijskega prilagajanja (Kumar, 2008, str. 6).

Ker je Viner v svoji analizi učinkov ekonomske integracije izhajal samo iz predpostavke stalnih proizvodnih stroškov, sočasen učinek ustvarjanja in preusmerjanja trgovine ni možen. Na osnovi ekonomskih spoznanj pa je ob uvedbi rastočih proizvodnih stroškov v praksi možen sočasen nastanek obeh integracijskih učinkov. Ekonomisti (predvsem Lipsey, 1957 in Johnson, 1958) Vinerju oporekajo tudi dejstvo, da je analiziral učinke ekonomske integracije samo na strani proizvodnje, medtem, ko se zanemarljivo učinke na potrošnjo. Ekonomska integracija potrošnikom omogoča nakup cenejšega uvoženega blaga, kar se odraža na povečanju zadovoljstva potrošnikov. V kolikor je povzročeno znižanje cene dovolj izrazito lahko potrošniški presežek več kot nevtralizira negativne stroškovne učinke, ki jih povzroča učinek preusmerjanja trgovine. Ob vključitvi učinkov na potrošnjo lahko trdimo, da so tudi integracije, ki sicer povzročajo pretežno preusmerjanje trgovine, za članice lahko dejansko koristne. Ob obstoju previsokih domačih cen pride do pomanjkanja možnosti za nastanek dovolj velikega potrošniškega presežka, ki bi nevtraliziral negativne integracijske učinke, ki nastanejo kot posledica preusmerjanja trgovine. Ravno zaradi tega ni mogoče trditi, da je uspešna vsaka integracija ne glede na posebnosti države, ki postanejo članice.

Ob tem velja poudariti, da na osnovi Vinerjevih spoznanj države, ki v integracijo niso vključene, zaradi nastajanja ekonomske integracije niso ekonomsko prizadete. Slednje je možno potrditi tudi za Novo CEFTO, saj so njene članice močno trgovinsko odvisne od tržišča EU. Trgovinski tokovi med članicami srednjeevropskega prostotrgovinskega sporazuma in EU se krepijo, zato lahko trdimo, da EU zaradi ustanovitve nove CEFTE ni ekonomsko prizadeta.

1.5.2 Dinamični učinki

Vključitev držav v ekonomsko integracijo lahko povzroči spremembe v gospodarski učinkovitosti integriranih držav, obsegu in kakovosti proizvodnih dejavnikov, konkurenci, investicijah, širitvi trga in tehnologiji. Te učinke integriranja imenujemo dinamični učinki. Zmanjšanje ovir za mednarodne trgovinske tokove lahko povzroči večjo konkurenco, večjo

specializacijo, nižjo stopnjo monopolne moči, prestrukturiranje, večjo zaposlenost, nižje cene in višjo stopnjo ekonomske učinkovitosti. Prav tako je možno, da ekonomska integracija poveča investicije tako z notranjimi kot zunanji viri. Višja stopnja ekonomske integracije (npr. skupni trg, ekonomska unija) ima lahko dinamične učinke na osnovi večje gibljivosti proizvodnih dejavnikov. Gibljivost proizvodnih dejavnikov znotraj integracije lahko omogoči njihov pretok na območja, kjer le-teh primanjkuje, s čimer se doseže večja ekonomska učinkovitost in pospešuje gospodarska rast.

El-Agraa (1997, str. 45-46) dinamične učinke razdeli na:

- **doseganje ekonomij obsega:** nacionalna tržišča so običajno premajhna za doseganje optimalnega obsega proizvodnje ter izkoriščanja sodobnih tehničnih dosežkov, zato se za podjetja z integracijo povečajo trgi in na ta način je omogočena realizacija ekonomij obsega za določene izvozne proizvode, ki so se do vključitve v integracijo proizvajali pod optimalnim obsegom proizvodnje. Doseganje ekonomije obsega zmanjša povprečne proizvodne stroške na enoto in povečuje proizvodno učinkovitost. Prednosti proizvajalcev velikih serij se kažejo tudi v prihrankih v materialu, strojih, znanju, lažjemu dostopu do kapitala ter povečanju možnosti financiranja raziskovalnega dela.
- **učinek na ekonomsko učinkovitost,** ki nastane zaradi povečenega tržišča in povečane konkurence na trgu. Povečana konkurenca izhaja iz razširjenega trga in omogoča obstoj številnih podjetij optimalne velikosti. Konkurenca izpodriva monopole in slabi njihovo moč, spodbuja razvoj in uporabo novih tehnologij, stimulira nove investicije, vpliva na učinkovitejšo alokacijo proizvodnih faktorjev ter odpravlja neučinkovite proizvajalce. Posledično se bodo znižali stroški proizvodnje, od česar bomo imeli koristi tudi potrošniki.
- **doseganje zunanjih ekonomij:** pomeni vsako znižanje stroškov med industrijskimi panogami oziroma znotraj posameznih panog (zaradi izboljšanja organizacije, transportne mreže, komunikacijskega sistema, širjenja proizvodnje, ipd.).
- **vpliv na lokacijo in obseg realnih investicij:** z investiranjem bodo podjetja želela izkoristiti povečan trg, hkrati pa se bodo s povečanim obsegom investiranja lažje soočila s povečano konkurenco. Poleg tega bodo na integracijskem območju imeli močan interes za investiranje tudi tuji investitorji in proizvajalci. Slednji bodo želeli svoje proizvodne zmogljivosti predstaviti znotraj ekonomske integracije z namenom, da bi jim liberalizirani trg omogočil doseganje čim večjega dobička.
- **učinek poralizacije:** pomeni kumulativno pojemanje relativne ali absolutne ekonomske pozicije določene regije zaradi koncentracije koristi ustvarjanja trgovine v eni regiji ali zaradi tega, ker določena regija bolj privlači določen proizvodni dejavnik.

Velja tudi omeniti, da država z ekonomsko integracijo zaradi večje specializacije dosega večjo učinkovitost v proizvodnji. Prav tako pa se na podlagi večje velikosti trga in boljšega pogajalskega položaja izboljšujejo tudi pogoji menjave (angl. *terms of trade*).

Koristi dinamičnih učinkov so razen za ekonomije obsega dolgoročne narave in jih ne moremo obravnavati s klasičnimi prijemi (npr. povečana konkurenca zahteva prilagajanje podjetij, izboljšanje poslovanja itd.). Čeprav je dinamične učinke težko kvantificirati in

oceniti, jih nikakor ne smemo podcenjevati. Eden izmed razlogov, zakaj je dinamične učinke težko oceniti, je v tem, da niso avtomatično zagotovljeni, saj morajo biti izkoriščeni s strani podjetij in ekonomske politike. Pridobitve dinamičnih dejavnikov so veliko večje od statičnih koristi. Salvatore (1998, str. 307) navaja, da so te koristi okoli pet do šestkrat večje od statičnih koristi. Razlog za tako velik razkorak je možno pripisati dejstvu, da koncept ustvarjanja in preusmerjanja trgovine temelji na statični predpostavki alokacije virov, kar pomeni, da gospodarstvo deluje z danimi proizvodnimi dejavniki in dano tehnologijo. Predpostavlja tudi popolno tržno konkurenco in neizkoriščenost ekonomij obsega. Doseganje dinamičnih učinkov iz ekonomske integracije predstavlja tisto sredstvo, ki naj bi državam v razvoju omogočilo hitrejšo industrializacijo in gospodarski razvoj.

Ekonomске integracije niso nujno vedno uspešne in koristne za vse države članice. Ker je negativni učinek ekonomske integracije odvisen predvsem od razlike med svetovno in domačo ceno v ekonomski integraciji, je za državo, ki se želi vključiti v ekonomsko integracijo, pomembno predvsem ali gre za integracijo razvitih ali nerazvitih držav. Integracija razvitih držav običajno pomeni nivo cen, ki je podoben svetovnemu nivoju, medtem ko integracija nerazvitih držav običajno pomeni precej višji nivo cen od svetovnega. Za doseganje čim večjih učinkov ekonomske integracije se mora država zavzemati za vključitev v integracijo med razvitimi državami, saj imajo ostale integracije običajno preveč zaščitni in premalo razvojni značaj, kar državam članicam onemogoča dosego vseh potencialnih ekonomskih koristi proste trgovine.

Izkušnje kažejo, da so uspešne ekonomske integracije tiste, ki vključujejo večje število držav in so si geografsko in kulturno bližje ter imajo podobno stopnjo gospodarske razvitosti. V kolikor je to doseženo, lahko postane ekonomska integracija v primerjavi s tretjimi državami »velika ekonomija« in z vplivom na svetovne cene države članice tudi obsežneje izkoriščajo prednosti pozitivnih učinkov znotraj integracije. Prav tako pa v praksi prevladuje mnenje, da je učinek ustvarjanja trgovine večji od učinka preusmerjanja trgovine oziroma, da je neto trgovinski učinek pozitiven, vendar je relativno majhen.

Ekonomska integracija v današnjem času vpliva na večino držav sveta. Postaja neizogiben in močen element pri večini nacionalnih in mednarodnih gospodarskih odločitvah. Tudi večina ustvarjalcev politike ima pozitiven odnos do ekonomskih integracij, uporabljajo jo predvsem za zagotovitev dostopa do širšega trga in spodbujanja rasti z namenom doseganja večje nacionalne blaginje.

1.6 Nova CEFTA kot oblika regionalne integracije

Sporazum o prosti trgovini med državami Jugovzhodne Evrope oz. Nova CEFTA (uporablja se tudi izraz CEFTA 2006) je bil podpisan 19. decembra 2006 v Bukarešti. Sporazum je poleg Moldavije podpisalo sedem držav Zahodnega Balkana (Albanija, BiH, Hrvaška, Črna gora, Srbija, Makedonija, Kosovo) ter Bolgarija in Romunija, vendar je bil njun podpis le simboličen, saj sta se morali zaradi članstva v EU sporazumu odpovedati. Za pet pogodbenih

držav (Albanijo, Makedonijo, Črno goro, Moldavijo in Kosovo) je sporazum začel veljati 26. junija 2007, za Hrvaško 22. avgusta 2007 ter kasneje še za Srbijo in BiH.⁷ Nova CEFTA predstavlja tržišče z okoli 27 milijoni potencialnih potrošnikov in skupnim BDP več kot 85 mlrd USD. Z dnem veljavnosti je Nova CEFTA nadomestila mrežo obstoječih 32-ih bilateralnih prostotrgovinskih sporazumov, ki so bili podpisani med državami pogodbenicami in so veljali za dokaj nepregledne.⁸ Glavni razlog za podpis regionalnega prostotrgovinskega sporazuma izhaja iz pozitivnih učinkov delovanja prvotne CEFTE⁹, potrebe po vključitvi držav Zahodnega Balkana v prostotrgovinsko območje in integraciji v EU.

Prvotna CEFTA (UL RS št. 48/97) je bila ustanovljena 21. decembra 1992 s strani Poljske, Madžarske, Češke in Slovaške republike z namenom pospeševanja njihove medsebojne menjave, vzpostavitve tržnega gospodarstva in demokracije ter vključitve držav članic v evropsko integracijo. K sporazumu so kasneje pristopile tudi druge srednjeevropske države – Slovenija leta 1996, Romunija 1997, Bolgarija 1998 ter državi Zahodnega Balkana – Hrvaška leta 2002 in Makedonija leta 2006. Vsebinsko je prvotna CEFTA zajemala liberalizacijo industrijskih in kmetijskih proizvodov med njenimi pogodbenicami. Z dnem uveljavitve sporazuma so bile za prvotne države podpisnice CEFTE ukinjene carinske dajatve za okoli 40% industrijskih proizvodov. Za druge, predvsem bolj občutljive industrijske izdelke, pa so se carine postopno zniževale in se s 1. januarjem 2001 v celoti odpravile. Izjema je predstavljal le uvoz rabljenih avtomobilov na romunski in poljski trg – carine so se odpravile s 1. januarjem 2002. Postopno znanjševanje carinskih stopenj je veljalo tudi za kmetijske izdelke. Kljub prvotnemu predlogu, da bi se carinska stopnja kmetijskim proizvodom januarja 1996 znižala za 50% in bila popolnoma ukinila s 1. januarjem 1999, se to ni zgodilo. Razlogi so trije. Kot prvi razlog lahko navedemo, da so se članice CEFTE soočale s presežkom ponudbe kmetijskih proizvodov (pogosto enakih proizvodov), kateri povpraševanje ni sledilo. Drugi razlog predstavlja nujna potreba po prestrukturiranju kmetijskega sektorja, ki bi sledil trendom tržne ekonomije. Tretji razlog predstavlja pomanjkanje volje za poenotenje kmetijske politike. Države članice so uveljavljale različne sisteme subvencioniranja in zaščitne ukrepe v kmetijskem sektorju, kar se je odražalo tudi v različnih cenah enakih proizvodov na različnih tržiščih (Hadžiomeračić, Jakubiak, Oruč & Paczynski, 2007, str. 15). Zaradi teh razlogov liberalizacija trgovine s kmetijskimi izdelki na multilateralni ravni med pogodbenicami CEFTE ni bila mogoča. Uveden je bil bilateralni sistem koncesij (lista A, B, C-D), ki

⁷ Za Srbijo je začel veljati 25. oktobra 2007, za BiH pa 22. novembra 2007. Razlog za kasnejšo uveljavitev sporazuma je predstavljal dvig rezervacij, Srbija glede fiskalne diskriminacije in BiH glede posebnih bilateralnih zaščitnih ukrepov za kmetijske proizvode s Hrvaško.

⁸ Večina teh sporazumov med državami regije je bila podpisana v obdobju 2001-2004.

⁹ V obdobju 1993-2001 se je trgovina med državami članicami CEFTE v povprečju podvojila. Izmed držav članic je največ iztržila Poljska, ki je beležila najvišjo rast medsebojne trgovine. V letu 2003 se je trgovinska menjava Poljske z državami CEFTE glede na leto 1993 povečala kar za 550%, od tega se je izvoz povečal za 960%, uvoz pa za 320%. Znatno rast trgovinske menjave so dosegle tudi druge pogodbenice CEFTE.

kmetijske proizvode rangira glede na stopnjo občutljivosti in omogoča zniževanje njihovih carinskih stopenj.¹⁰

S pridružitvijo EU leta 2004 in kasneje leta 2007 nobena pogodbenica prvotne CEFTE ni mogla ostati njena članica, ker je morala v celoti sprejeti gospodarsko politiko in carinski režim EU. Zato so bili na srečanju predsednikov vlad v Zagrebu 2005 redefinirani tudi kriteriji na pristop k CEFTI. Kriteriji določajo, da mora biti država, ki se želi pridružiti CEFTI, članica WTO oz. mora spoštovati njena pravila¹¹, imeti podpisan pridružitveni sporazum z EU ter podpisane sporazume o prosti trgovini z državami pogodbenicami (Tosheva & Efremov, str. 17).

1.6.1 Razlogi za vzpostavitev Nove CEFTE in njene značilnosti

Regionalna trgovina preko Nove CEFTE dopolnjuje trgovinsko sodelovanje med državami v regiji in EU v okviru stabilizacijsko-asociacijskih sporazumov in avtonomnih trgovinskih ukrepov. Glavni cilj sporazuma predstavlja krepitev regionalnega gospodarskega sodelovanja ter izboljšanje konkurenčnosti regije, privabljanje tujih investicij, spodbujanje regionalne trgovine, razvoj infrastrukture, boljše preskrbovanje z novimi, cenejšimi in kvalitetnejšimi proizvodi, povečanje zaposlenosti in življenjskega standarda ter vključevanje regije v svetovno trgovinsko okolje.

Minić in Kronja (2007, str. 25-26) navajata politične in ekonomske razloge za vzpostavitev dopolnjene CEFTE.

a) **Politični razlogi:** CEFTA ni samo trgovinski sporazum, ampak predstavlja tudi ekonomsko naravo vključevanja držav v EU. Slednje je razvidno iz preambule Nove CEFTE, kjer je opredeljeno, da sporazum krepi medsebojne trgovinske vezi in prispeva k procesu integracije v EU držav podpisnic. CEFTA je namreč dokazana pot za članstvo v EU, kar se najbolje odraža na primeru držav, ustanoviteljic prvotne CEFTE.

b) **Ekonomski razlogi:** Sporazum o prosti trgovini predstavlja pomemben gospodarski potencial za medsebojno regionalno trgovino. Pričakuje se, da bo Nova CEFTA:

- potrojila trgovino v regiji;
- štirikratno povečala trgovino med državami Jugovzhodne Evrope;
- podvojila trgovino znotraj držav Zahodnega Balkana.

CEFTA ima prav tako pomemben vpliv za privabljanje tujih investicij izven regije.

Glavne **značilnosti** Nove CEFTE so (ibid, str. 25):

- vzpostavitev območja proste trgovine v Jugovzhodni Evropi do 31. decembra 2010;

¹⁰ Sistem koncesij sestavljajo lista A, ki vsebuje izdelke, za katere so bile carine odpravljene, lista B vsebuje izdelke, za katere veljajo znižane carinske stopnje (v trgovini med vsemi pogodbenicami CEFTE, razen z nekaterimi izjemami pri Hrvaški), ter dvostranski listi C in D, ki sta dogovorjeni med posameznimi pogodbenicami Cefte in vsebujeta predvsem občutljive kmetijske izdelke, za katere so carinske stopnje znižane ali so carine odpravljene, in sicer bodisi za uvoz v okviru carinskih kvot bodisi za neomejen uvoz. Listi C in D pri nekaterih pogodbenicah zajemata tudi nekatere izdelke z list A in B, zaradi česar sta postali listi A in B vse manj enotni (Chmielewska, Korona, Pošlednik & Zielińska, 2004, str. 3-4).

¹¹ Izmed držav Zahodnega Balkana so članice WTO Albanija, Hrvaška in Makedonija. Črna gora predvideva, da bo še letos postala njena članica, medtem, ko je članstvo Srbije in BiH časovno bolj odmaknjeno.

- ohranitev pogodbenih trgovinskih koncesij iz predhodnih 32 bilateralnih sporazumov;
- zmanjševanje in postopno ukinjanje carinskih ovir;
- posebne carine za kmetijske proizvode, ki so opredeljene v aneksih sporazuma;
- uvajanje novih področij v sporazum kot so trgovina s storitvami, investicije, zaščita intelektualne lastnine in državna naročila;
- uvajanje možnosti diagonalne kumulacije porekla blaga¹², sprva v okviru regije, kasneje tudi z EU;
- novi mehanizmi arbitraže.

1.6.2 Prednosti Nove CEFTE glede na predhodnico in glede na bilateralne prostotrgovinske sporazume

Nova CEFTA velja za moderen trgovinski sporazum, ki harmonizira trgovinska pravila v regiji. Sporazum je usklajen z načeli WTO, kakor tudi z obveznostmi, ki jih imajo države podpisnice v odnosu do EU, v sporazumu pa gre za kombinacijo multilateralnega splošnega dela in dvostranskih dogovorov o liberalizaciji trgovine med posameznimi članicami. CEFTA 2006 za blagovno menjavo med državami podpisnicami ne bo prinesel bistvenih sprememb - koncesije iz bilateralnih sporazumov o prosti trgovini z industrijskimi in kmetijskimi izdelki so namreč prenesene v Novo CEFTE. To pomeni, da če je bila trgovina med dvema državama že po bilateralnem sporazumu o prosti trgovini prosta carin in drugih dajatev, je tako tudi po sporazumu CEFTA 2006. Novost Nove CEFTE glede na prvotno CEFTE se kaže v uvedbi novih, bolj transparentnih in enotnih regionalnih pravil. Z razliko od prvotne CEFTE je bila poleg trgovine z industrijskimi in kmetijskimi izdelki v sporazum uvedena tudi trgovina s storitvami, področje investicij, državnih nakupov in zaščite intelektualne lastnine.

Wijkman (2007, str. 6-7) poudarja, da se razlike dopolnjenega CEFTA sporazuma glede na predhodnico zrcalijo na 4 področjih:

- liberalizacije trgovine;
- modernejših pravil, ki se nanašajo na trgovino;
- novih trgovinskih vprašanjih;
- močnejših CEFTA institucijah.

a) Nova CEFTA bo **postopno liberalizirala trgovino z industrijskimi in kmetijskimi izdelki** na naslednji način (Consolidated Version of the Central European Free Trade Agreement, 2006, str. 5-21):

¹² Diagonalne kumulacija porekla blaga je instrument, ki pri proizvodnji blaga, ki bo uživala preferencialno carinsko obravnavo, dovoljuje uporabo surovin in reprodukcijskega materiala s poreklom iz vseh tistih držav, ki so medsebojno sklenile ustrezne protokole o diagonalni kumulaciji porekla blaga z enakimi pravili o poreklu. Surovine in reprodukcijski materiali iz vseh teh držav se štejejo za blago s poreklom, ko se uporabljajo v proizvodnem procesu končnega izdelka. Pogoji za izvajanje diagonalne kumulacije je, da vse države sklenejo medsebojne sporazume o prosti trgovini in enotne protokole o poreklu, torej uporabljajo enaka pravila o poreklu blaga (Vrste kumulacij porekla, 2008).

- količinske omejitve na izvoz in uvoz se z dnem veljavnosti sporazuma ukinejo, prepovedano je uvajanje novih količinskih omejitev (3. člen sporazuma);
- carinske dejatve na izvoz se z dnem veljavnosti sporazuma ukinejo (4. člen);
- novih uvoznih carin se ne uvaja, obstoječih se ne povečuje (5. člen);
- carine na industrijske izdelke, ki niso opredeljene v aneksu 2, se z dnem veljavnosti sporazuma ukinejo. Carinske dajatve za ostale industrijske proizvode, opredeljene v aneksu 2, se postopno znižujejo, v celoti pa bodo ukinjene 31. 12. 2008 (8. člen);
- za kmetijske proizvode so v veljavi bilateralni dogovori med državami članicami, ki so opredeljeni v aneksu 3 in zagotavljajo postopno znanjševanje carinskih stopenj. Sporazum državam pogodbenicam nalaga, da najkasneje do maja 2009 ocenijo možnost dodelitve povečanja koncesij (10. člen);
- uporaba izvoznih subvencij je prepovedana (11. člen);
- vprašanje sanitarnih in fitosanitarnih predpisov je urejeno po pravilih WTO (12. člen);

b) Modernejša pravila:

Nova modernejša pravila so prevzeta iz pravil EU s ciljem čimprejšnje vključitve v Unijo.

- članice bodo poenostavile in olajšale carinske postopke ter sprejele enotna pravila o poreklu blaga (14. člen);
- prepovedana je fiskalna diskriminacija (direktna in indirektna) istega proizvoda, ki prihaja iz različnih držav članic (15. člen);
- diskriminacije v načinu trženja proizvoda na tržišče iz držav članic CEFTA ne sme biti (19. člen);
- obstoj zaščitnih klavzul, ki jih morajo prevzeti članice sporazuma v primeru škode domačim proizvajalcem, v primeru dumpinga.

c) Nova trgovinska vprašanja

Nova CEFTA v sporazum postopoma uvaja storitve, investicije, intelektualno lastnino in državne nakupe, ki so prevzete iz WTO s ciljem pristopa regije tej organizaciji. Skladno z določili Sporazuma o trgovini s storitvami (GATS) bodo članice CEFTE postopno razvile, liberalizirale in medsebojno odprle trg storitev (27. člen). Prav tako bodo oblikovale ugodne in transparentne pogoje za investitorje in pospeševale pritok tujih investicij (31.-33. člen). Državni nakupi bodo transparentni in dobavitelji drugih držav se obravnavajo kot domači dobavitelji, države članice bodo najkasneje do 1. maja 2009 popolnoma odprle svoj trg državnih nakupov (35. člen). Članicam CEFTE je omogočena zaščita prava intelektualne lastnine (patenti, blagovne znamke, industrijski dizajni, geografsko poreklo) v skladu s pariško konvencijo o zaščiti intelektualne lastnine in Sporazumom o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS) (37.-39. člen).

d) Močnejše CEFTA institucije

Za upravljanje in nadzor CEFTE je bila oblikovana skupna komisija, ki je sestavljena iz predstavnikov držav članic ter se sestaja po potrebi, vendar najmanj 1-krat letno. Finančno, tehnično in administrativno pomoč komisiji in pododborom omogoča stalni sekretariat, s

sedežem v Bruslju (40. in 41. člen).¹³ Komisija je septembra 2007 oblikovala tudi pododbore za kmetijstvo, carine in pravila o poreklu blaga ter za tehnične in nekarinske trgovinske ovire. Nova CEFTA ima vgrajene tudi mehanizme za reševanje sporov. Obstaja možnost konzultacij, mediacije in arbitraže (42.-43. člen).

Glavna prednost Nove CEFTE je v tem, da se regionalna trgovina držav Jugovzhodne Evrope ne uravnava več na osnovi številnih prostotrgovinskih sporazumov, ki so bili sklenjeni med državami regije, temveč je poenotena z enim samim sporazumom. Prednosti Nove CEFTE v odnosu s predhodnimi prostotrgovinskimi sporazumi se kažejo v večji transparentnosti poslovanja, lažji državni administraciji, večji informiranosti in boljši disciplini med državami članicami. Sistem pravil je z multilateralnim sporazumom poenoten, kar pomeni, da države podpisnice trgujejo po enakih pravilih, trgovanje znotraj držav podpisnic pa je olajšano.

2 PROCES INTEGRIRANJA DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA V EU

2.1 Institucionalni okvir odnosov med državami Zahodnega Balkana in EU

Odnosi med državami Zahodnega Balkana in EU potekajo v okviru institucionalnega okvira, imenovanega proces stabilizacije in asociacije (v nadaljevanju PSA), ki je za države regije začel veljati od maja leta 1999. PSA predstavlja modificirano verzijo regionalnega pristopa, ki ga je EU po zaključku Daytonskega sporazuma konec leta 1995 uporabila za države bivše Jugoslavije in Albanijo.¹⁴ Ideja stabilizacijsko-asociacijskega procesa se je pojavila ob kosovski krizi, ki je nakazala, da je potrebno relativno neuspešen regionalni pristop EU nadgraditi oz. redefinirati. PSA je zaznamoval konec vojaškega spopada, začetek fizične in gospodarske obnove držav (tj. stabilizacijo) in tesnejše povezovanje z EU (tj. asociacijo oz. pridružitve). PSA temelji na dejstvu, da so države Zahodnega Balkana potencialne kandidatke za članstvo pod pogojem, da izpolnijo splošne kriterije (ki so veljali tudi za države Srednje in Vzhodne Evrope) in posebne kriterije (politično pogojevanje za države Zahodnega Balkana). PSA torej predstavlja višjo fazo v razvoju odnosov in predvideva nov okvir za razvoj odnosov med EU z državami Zahodnega Balkana (Lopandić, 2007, str. 54-55).

¹³ Direktorica stalnega sekretariata je spomladi 2008 za triletno obdobje postala slovenska predstavica Renata Vitez. Za vzpostavitev in delovanje stalnega sekretariata je EU v okviru predpristopnih sredstev namenila 1 mio EUR finančnih sredstev.

¹⁴ Slovenija ni bila vključena v to skupino, ker je junija 1996 z EU podpisala pridružitveni sporazum ter neposredno po njenem podpisu vložila prošnjo za članstvo. Ob tem naj omenim, da je glavna razlika med PSA in Pridružitvenim sporazumom, ki je veljal za države, ki so vstopile v EU maja 2004 in januarja 2007, v vsebini evolutivne klavzule in odredbah o regionalnem sodelovanju. Z dnem sklenitve PSA so države Zahodnega Balkana v evolutivni klavzuli potrdile status potencialnega kandidata za članstvo, kar je primerjalno s Pridružitvenim sporazumom višja stopnja odnosa med državami regije in EU. Pridružitveni sporazum namreč ni določal statusa države glede možnosti v proces širitve, temveč je bil državam status kandidatke za polnopravno članstvo dodeljen šele potem, ko so uspešno izpolnile zahteve iz pridruženega članstva. PSA v političnem delu sporazuma z namenom stabilizacije regije veliko večjo težo kot Pridružitveni sporazum namenja regionalnemu sodelovanju (Phinnemore, 2003, str. 80-81).

PSA je ključni strateški in politični element v dolgoročnem pristopu k EU, vezan na perspektivo prihodnjega članstva k Uniji in prilagojen ravni razvitosti vsake posamezne države Zahodnega Balkana. Državam kandidatkam omogoča, da napreduje v skladu s svojim časovnim okvirom. Partnerstvo med EU in državami Zahodnega Balkana je v interesu vseh partnerjev: mir, stabilnost, svoboda, varnost in pravica, blaginja, kakovost življenja za države EU in Zahodnega Balkana.

PSA kot oblika približevanja držav Zahodnega Balkana k EU kot pogoj za članstvo vsebuje zahtevo po izpolnjevanju t.i. kopenhagenskih kriterijev, ki jih je leta 1993 določil ES, leta 1995 pa jih je v Madridu še okrepil. Kopenhagenski kriteriji vsebujejo politične in ekonomske elemente (Welfens, 2001, str. 33):

- politični: stabilne demokratične institucije, vladavina prava, spoštovanje človekovih pravic in zaščita manjšin;
- gospodarski: obstoj delujoče tržne ekonomije in sposobnost obvladovanja konkurence in tržnih sil v EU;
- sposobnost sprejeti obveze članstva, ki jih zahteva cilj politične, ekonomske in monetarne unije;
- prenos in implementacija evropske zakonodaje v nacionalno preko ustreznih administrativnih in sodnih struktur.

Poleg kopenhagenskih kriterijev morajo države Zahodnega Balkana v PSA izpolniti kriterije, ki so bili izoblikovani v okviru regionalnega pristopa EU. Gre za t.i. mehanizme pogojevanja, ki vsebujejo splošne kriterije in kriterije, oblikovane za vsako od držav regije. Splošni kriteriji vsebujejo vprašanja demokratizacije in razvoja pravne države ter tržnega gospodarstva, spoštovanja človekovih pravic, vrnitve beguncev in razseljenih oseb in razvoja sodelovanja s sosednjimi državami. Specifični kriteriji pa zajemajo predvsem politično naravo posameznih držav kandidat in potencialnih kandidat. Ko država izpolni vse pogoje (vključno s pozitivno študijo o izvedljivosti), se lahko začnejo pogajanja o stabilizacijsko asociacijskem sporazumu (Stabilisation and association process, 2008).

V okviru PSA se nadalje razvijajo ekonomski in trgovinski odnosi (asimetrična liberalizacija trgovine), poudarek pa je tudi na razvoju finančne pomoči. Pomemben vidik predstavljajo še demokratizacija, obnova institucij ter razvoj političnega dialoga, ki vključuje tudi regionalni vidik in sodelovanje na področju pravosodja in notranjih zadev. **PSA želi doseči tri cilje, predvsem stabilizacijo in hiter prehod na tržno gospodarstvo, spodbujanje regionalnega sodelovanja in možnost pristopa k EU.** Državam v regiji pomaga graditi njihove zmogljivosti, da sprejmejo in izvajajo tako evropske standarde, vključno s pravnim redom EU, kot tudi mednarodne standarde. Proces je istočasno bilateralni in regionalni, ker na eni strani vzpostavlja odnose držav regije z EU, po drugi strani pa krepi njihovo medsebojno regionalno sodelovanje (Minić & Kronja, 2007, str. 12).

Dejansko gre za strategijo, v kateri je perspektiva polnopravne vključitve držav regije v Evropsko unijo prilagojena specifičnostim razvoja vsake posamezne države, v kar so seveda

vključene tudi razlike v dinamiki procesa pridruževanja. Hkrati pa strategija postavlja tudi dokaj jasne zahteve do držav v regiji. Od njih se namreč pričakuje, da bodo izkazale dovolj visoko stopnjo ekonomske in politične zavezanosti k stabilizaciji regije in k njenemu vsestranskemu razvoju. Podobno kot od tranzicijskih držav Srednje in Vzhodne Evrope, ki so se vključile v EU, se tudi od držav Zahodnega Balkana pričakuje, da bodo v celoti izpolnile ekonomske in politične kriterije za vstop v EU (Kopenhagenske kriterije).

Instrumenti PSA so bili zasnovani na vrhu v Zagrebu novembra 2000. Na vrhu v Solunu junija 2003 so z namenom, da bi se bolje spoprijeli z novimi izzivi, PSA dodali še elemente, ki so jih vključili zaradi procesa širitve. Agenda iz Soluna je vpeljala spekter novih instrumentov za podporo reformnega procesa v državah Zahodnega Balkana in približevanju Evropski uniji. Najbolj vplivna od teh novih instrumentov so evropska partnerstva, ki temeljijo na partnerstvu za pristop za države kandidatke in predvidevajo okrepljene aktivnosti EU in držav regije na področju določanja prioriternih področij in sprejemanja ustreznih ukrepov. Prvi sklop evropskih partnerstev je bil odobren leta 2004. Z določitvijo kratkoročnih in srednjeročnih prednostnih nalog, ki jih morajo države izpolniti, bodo evropska partnerstva pomagala državam Zahodnega Balkana pri njihovih reformah in pripravah za bodoče članstvo (Lopandić, 2007, str. 58-59).

Proces stabilizacije in asociacije predvideva podpis stabilizacijsko asociacijskih sporazumov (v nadaljevanju SAS) kot obliko pogodbenih odnosov med EU in posameznimi državami Zahodnega Balkana.¹⁵ SAS je za države regije ključni korak na poti k polnopravnemu članstvu v EU. Cilj sporazuma je zagotovitev stabilnosti in blaginje v regiji, ki jo je razdejala vojna po razpadu Jugoslavije. Sporazum, ki je nujni in prvi formalni korak države v čakalnici EU k polnopravnemu članstvu v Uniji, prinaša številne otipljive prednosti evropske perspektive. Podpis SAS namreč predstavlja pomemben signal za priliv novih investicij, za razvoj gospodarstva in za utrjevanje novih delovnih mest, kar vodi k višjemu standardu državljanov. Sklenitev SAS predstavlja najpomembnejši del v dolgoročnem procesu stabilizacije in asociacije z opredelitvijo vzajemnih pravic in dolžnosti. Gre za zahteven proces preverjanja in izpolnjevanja političnih in ekonomskih pogojev in za kompleksna pogajanja z vsako državo posebej, kar zagotavlja posamično obravnavo doseženega napredka.

SAS vsebuje zavezo države podpisnice k poenotenju političnih standardov z EU in k nastanku prostotrgovinskega območja z EU po preteku prehodnega obdobja. EU že s sklenitvijo sporazuma odstrani večino trgovinskih omejitev in carin. Država podpisnica se obvezuje, da bo med prehodnim obdobjem izvedla potrebne politične, gospodarske in pravosodne reforme, ki bodo izpolnile EU standarde, EU pa ji v zameno nudi niz konkretnih koristi, vključno s finančno pomočjo, trgovinskimi olajšavami in olajšanjem vizumskih postopkov. Prav tako se država podpisnica obvezuje, da spoštuje vladavino prava in ključna demokratična načela, stabilne in demokratične institucije ter tržno ekonomijo. Določila sporazuma so specifična za

¹⁵ SAS je del stabilizacijskega in pridružitvenega procesa ter evropske sosedske politike, s katerima želi EU pripraviti države na članstvo in okrepiti odnose s sosednjimi državami. S sporazumom o stabilizaciji in asociaciji se posamezna določila evropskega pravnega reda prenašajo v pravni red podpisnice.

vsako od držav in poleg ekonomskega dela vsebujejo tudi poglavja o splošnih načelih, političnem dialogu, regionalnem sodelovanju, pravosodju, notranjih zadevah, finančnem sodelovanju, itd. (Zahariadis, 2007, str. 14).

V pogledu regionalnega sodelovanja so se države podpisnice PSA obvezale, da skladno s Solunsko agendo oblikujejo konkretne cilje in pobude na področjih liberalizacije regionalne trgovine, brezviznega režima, oblikovanja regionalnega tržišča električne energije in plina, razvoja prometne, energetske in telekomunikacijske infrastrukture, okolja in vodnega gospodarstva, znanosti in razvoja ter čezmejnega in parlamentarnega sodelovanja (Presidency Conclusions, Thessaloniki European Council, 2003, str. 5).

Vse države Zahodnega Balkana imajo možnost bodočega članstva v EU, kar je bil tudi cilj, določen na zasedanju Evropskega sveta (v nadaljevanju ES) v Feiri junija 2000 in ki ga je potrdil ES v Solunu junija 2003¹⁶. Kasneje je Salzburški vrh leta 2006, številna nadaljnja zasedanja ES kakor tudi neformalno srečanje na Brdu pri Kranju marca 2008 ter junijski ES jasno potrdil te obstoječe zaveze.

Srečanje na Brdu je nadgradilo Solunsko in Salzburško srečanje in dodalo nov zagon evropski integraciji Zahodnega Balkana. Dodani so bili konkretni ukrepi, kot sta odprava vizumov državljanom regije za potovanje na območje Unije in razvoj civilne družbe¹⁷. Med prednostnimi nalogami in ukrepi, ki bi regijo spodbudili h ključnemu koraku na poti v EU, predstavlja regionalno sodelovanje na področju energije in prometa ter civilne družbe. Prav tako je bilo na srečanju izpostavljeno prizadevanje za čimprejšnji začetek dialoga o liberalizaciji vizumske ureditve z vsemi državami v regiji¹⁸ (Brdo Presidency Statement, 2008, str. 1-2).

Evropska komisija (v nadaljevanju EK) je v začetku marca 2008 razgrnila niz pobud, s katerimi želi osvetliti evropsko prihodnost Zahodnega Balkana, najkonkretnejša med njimi predvideva vzpostavitev transportne skupnosti med EU in državami zahodnobalkanske regije, ki bo izboljšala cestne, železniške, rečne in pomorske povezave ter varnost v prometu (Commission opens up new prospects for transport links with the Western Balkans, 2008, str. 1). Transportna skupnost bo znatno odprla balkanski trg evropskim državam ter razširila

¹⁶ V deklaraciji, ki je bila sprejeta na Solunskem vrhu, 21. junija 2003, je EU potrdila politično zavezo evropski perspektivi držav Zahodnega Balkana. V deklaraciji je potrjena pomembna vloga PSA, prav tako pa je opredeljeno, da je nadaljnje približevanje posameznih držav regije EU odvisno od sposobnosti doseganja Kopenhagenskih kriterijev za članstvo ter pogojev PSA, ki so bili potrjeni v deklaraciji Zagrebškega vrha novembra 2000. To zajema tudi polno sodelovanje z Mednarodnim sodiščem za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije v Haagu (ICTY). Napredek posameznih držav iz regije je odvisen od individualnih dosežkov pri izpolnjevanju pogojev in zahtev (Thessaloniki Declaration, 2003, str. 2-3).

¹⁷ V obdobju 2008-2010 je EU za razvoj civilne družbe na Zahodnem Balkanu namenila približno 130 mio EUR finančnih sredstev. Novi mehanizmi bodo pokrivali tri področja: podporo lokalnim pobudam s krepitvijo vloge civilne družbe, dialog med ljudmi s poudarkom na seznanjanjem novinarjev, mladih politikov, vodij sindikatov in učiteljev s politikami in institucijami EU ter podpora partnerstvom in izmenjavi izkušenj med organizacijami na Zahodnem Balkanu in v EU.

¹⁸ EK je v ta namen pripravila roadmap, časovni načrt z zahtevami, ki jim mora vsaka država regije izpolniti pred odpravo vizumov. Države Zahodnega Balkana si prizadevajo za čimprejšnjo izpolnitev zahtev, povezanih z vizumsko liberalizacijo, in predvidevajo, da bodo vizumi lahko odpravljeni že konec leta 2009.

vseevropsko transportno mrežo tudi na države Zahodnega Balkana. Pobuda, ki jo je spodbudilo slovensko predsedstvo, bo regiji pomagala pri prehodu iz obdobja povojne obnove v dobo ekonomskega razvoja, prispevala pa bo tudi k spodbujanju stabilnosti ter blaginje in napredka v celotni Evropi. Olajšala bo vlaganja v regijo, saj bo okrepila pravno varnost vlagateljev, prav tako pa bo izboljšala črpanje finančnih sredstev iz zasebnih virov ter zmanjšala zastoje na mejah. Trenutno potekajo pogajanja z vpletenimi partnerji, pogodba o ustanovitvi pa naj bi bila podpisana v letu 2009.

2.2 Napredek držav regije pri približevanju EU

Od sklenitev procesa stabilizacije in asociacije so države Zahodnega Balkana v procesu približevanja EU napredovale z različno hitrostjo in so zato v različnih fazah približevanja. Hitrost pogajanj je odvisna predvsem od države kandidatke in od njenega napredka pri izpolnjevanju pogojev¹⁹ ter spoštovanja evropskega reda, vključno z reševanjem odprtih vprašanj s sosednjimi državami. Do danes so SAS podpisale že vse države regije: Makedonija (9. aprila 2001), Hrvaška (29. oktobra 2001), Albanija (12. junija 2006), Črna Gora (15. oktobra 2007), Srbija (29. aprila 2008) in BiH (16. junija 2008). SAS je za Makedonijo v veljavi od 21. aprila 2004, za Hrvaško od 1. februarja 2005. Začasni sporazum, ki pokriva samo trgovinske določbe SAS, je za Albanijo v veljavi od 1. decembra 2006, za Črno goro od 1. januarja 2008, za BiH pa od 1. julija 2008. Za Srbijo pa SAS kljub podpisu še ne velja, popolna uveljavitev obeh delov sporazuma, tako začasnega, ki se nanaša na trgovinske odnose in druge konkretne vidike uveljavljanja politik EU, kot tudi političnega dela, ki ga morajo ratificirati vse države članice EU, je odvisna od tega, kdaj bo EU sklenila, da Srbija popolnoma sodeluje s haaškim Meddržavnim sodiščem za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije (ICTY). Prizadevanja večine držav članic EU, z izjemo Nizozemske, potekajo v smeri čimprejšnje uveljavitve trgovinskega dela SAS, saj bi vzpostavitev oz. ohranitev pozitivne dinamike približevanja Srbije k EU zadostovala kot stimulans za pospešeno implementiranje političnih in gospodarskih reform in krepitev demokratičnih sil, kar bi Srbiji pomagalo, da dokončno potegne črto nad Miloševićevim obdobjem in se posveti številnim izzivom, kot so visoka raven brezposelnosti, pereče socialne razmere, korupcija in organiziran kriminal. Kljub pozitivnim prizadevanjem večine držav članic Unije v smeri odmrznitve začasnega SAS, EU na zasedanju Sveta za splošne zadeve in zunanje odnose, ki je potekal 15. septembra 2008, zaradi nasprotovanja Nizozemske, ni dosegla soglasja za njegovo uveljavitev.²⁰ Evropska komisija je zato Srbijo pozvala k čim prejšnjemu začetku enostranskega izvajanja trgovinskega dela SAS, kar bo Srbija uveljavila 1. januarja 2009. Srbija je tako edina država na Zahodnem Balkanu, ki še ni začela uveljavljati trgovinskega dela SAS.

¹⁹ Le-ti so opredeljeni v pogajalskem okviru, v pristopnem partnerstvu in drugih aktih.

²⁰ Evropska komisija in vse države članice, z izjemo Nizozemske so mnenja, da je bila aretacija nekdanjega političnega vodje bosanskih Srbov Radovana Karadžića zadosten pogoj za izboljšanje sodelovanja Srbije z ICTY ter za uveljavitev trgovinskega dela SAS. Nizozemska pa vehamentno vztraja na pogoju popolnega sodelovanja Srbije z ICTY in aretaciji generala Ratka Mladića. Priprtje trenutno najbolj iskanega haaškega obtoženca Mladića je za Nizozemsko še posebej občutljivo vprašanje zaradi vloge nizozemskih vojakov v pokolu v Srebrenici, v katerem je bilo ubitih najmanj 8000 ljudi in za katerega je med drugim obtožen Mladić. Zaradi Srebrenice je leta 2002 celo odstopila tedanja nizozemska vlada pod vodstvom predsednika Wima Koka.

Hrvaška in Makedonija sta postali kandidatki za članstvo, Hrvaška je skladno z odločitvijo ES 18. junija 2004 dobila status kandidatke in 3. oktobra 2005 začela s pogajanj, medtem ko je Makedonija status kandidatke prejela 15. decembra 2005 in konec leta pod francoskim predsedovanjem pričakuje datum za začetek pristopnih pogajanj. Ostale države so potencialne kandidatke za članstvo. Skladno s Solunskim vrhom ima tudi samostojno Kosovo evropsko perspektivo in je del procesa stabilizacije in asociacije. Evropska komisija bo jeseni 2009 predstavila študijo izvedljivosti (angl. *feasibility study*), ki bo ovrednotila ukrepe za nadaljnji politični in socio-ekonomski razvoj Kosova ter podala predlog najboljše poti za približevanje Kosova EU kot dela regije v okviru PSA (Enlargement Strategy and Main Challenges 2008-2009, 2008, str. 9). Države regije so z EU podpisale sporazume o poenostavitvi vizumskih postopkov, ki veljajo od 1. januarja 2008.²¹

Tabela 2: Faze napredovanja držav Zahodnega Balkana v EU

	Začetek procesa stabilizacije in asociacije	Študija izvedljivosti	Sporazum o stabilizaciji in asociaciji	Prejeta kandidatura za članstvo	Pridobljen status kandidata za članstvo	Odprti pogovori za članstvo
Hrvaška	1999	Maj 2002	okt. 2001	feb. 2003	Jun. 2004	okt. 2005
Makedonija	1999	jun. 1999	apr. 2001	mar. 2004	Dec. 2005	NE
Albanija	1999	jan. 2003	jun. 2006	NE	NE	NE
Črna gora	2000	apr. 2005	okt. 2007	NE	NE	NE
BiH	1999	Nov. 2003	jun. 2008	NE	NE	NE
Srbija	2000	apr. 2005	apr. 2008	NE	NE	NE

Vir: P. Pagliani & J. Minić, *Regional Cooperation from the Human Development Perspective*, 2007, str. 9. in lastne dopolnitve

Sodelovanje EU z državami Zahodnega Balkana v okviru PSA, katerega končni cilj je članstvo v EU, je odločilno prispevalo k napredku, ki so ga v preteklih letih dosegle države te regije. Stabilnost se je ohranila in povojna obnova v devetdesetih letih je skoraj zaključena. Gospodarska rast se je okrepila, makroekonomska stabilnost se je izboljšala in življenjski standard se je dvignil. Potekajo pomembne reforme, s katerimi se bo okrepila pravna država ter posodobile gospodarske in socialne strukture. Okrepilo se je tudi regionalno sodelovanje, predvsem na področjih trgovine, energije, prometa in okolja. Države Zahodnega Balkana prevzemajo vse večjo odgovornost pri regionalnih pobudah, ki bodo podrobneje predstavljene v 4. poglavju naloge (ibid, 2008, str. 3).

Izpolnjevanje napredka držav kandidatk ter potencialnih kandidatk za članstvo Zahodnega Balkana v Unijo ocenjuje EK. Vsako jesen pripravi poročila o napredku, v katerem je ocenjen dosedanji napredek in opredeljene nadaljnje aktivnosti, ki jih morajo države regije opraviti na poti članstva v EU.

²¹ Olajšave, ki jih je EU omogočila državljanom regije predstavljajo pomembno spodbudo na njihovi poti v EU in pomenijo vodilo v liberalizacijo vizumskih režimov. Za vse državljane teh držav so se vizumi pocenili s 60 na 35 EUR, za nekatere državljane, študente, poslovneže in novinarje, pa so brezplačni, prav tako pa se je zmanjšal tudi administrativni postopek za pridobitev vizumov.

Izmed držav regije je največji napredek storila Hrvaška, ki je izmed zahodnobalkanskih držav prva na poti v EU in bo postala naslednja, 28. članica Unije. S svojo hitrostjo pri izpolnjevanju zahtev pristopnega procesa vse bolj postaja merilo za druge države regije.²² Hrvaška je v poročilu o napredku, ki je bil objavljen 5. novembra 2008, dobila okviren datum zaključka pogajanj, a ga je treba vzeti pogojno. Evropska komisija je mnenja, da je Hrvaška do konca leta 2009 zmožna zaključiti tehnična pogajanja, v kolikor bo izpolnila vse pogoje. Pogojna časovnica natančno določa, katera poglavja s Hrvaško bi se odpirala in zapirala v naslednjem letu. Doseganje ciljev v poglavjih pa je odvisno tudi od napredka Hrvaške pri zagotavljanju dobrososedskih odnosov in regionalnega sodelovanja (Croatia 2008 Progress Report, 2008, str. 6). Namen dodeljene časovnice predstavlja pospešitev in pripravo države na pristop, ni pa »bianko ček« za pridružitvev Hrvaške k EU, saj časovnica niti politično niti pravno ne zavezuje Unije. Za pospešitev procesa in doseg zastavljenega cilja mora kandidatka izpolniti pogoje za odpiranje preostalih poglavij pravnega reda.²³ EK v časovnici napoveduje, da bo sredi leta 2009 predložila finančni paket za hrvaški pristop v EU. Predlaga tudi ustanovitev ad hoc delovne skupine za pripravo pristopne pogodbe (Enlargement Strategy and Main Challenges 2008-2009, 2008, str. 15). V kolikor bodo države članice uskladile svoja stališča glede nadaljnjih širitev, in v primeru izpolnitve vseh kriterijev za članstvo, je možno pričakovati vstop Hrvaške v EU leta 2010 ali 2011.

V drugi državi kandidatki za vstop v EU, Makedoniji, se je proces izvajanja reform zaradi poslabšanja politične klime v državi upočasnil. Politična kriza, ki se je še dodatno zaostila z neuspehom na Vrhu NATO v Bukarešti konec marca 2008, kjer Makedonija kljub pričakovanjem zaradi spora z Grčijo glede njenega imena ni prejela povabila v zavezništvo, pomeni novo oviro v izvajanju procesa reform na poti v evropsko integracijo. Čim prej je potrebno najti vzajemno sprejemljivo rešitev dolgo trajajočega spora, saj nerešeno vprašanje

²² Hrvaška je odprla 21 od 35 poglavij pravnega reda, od katerih so 4 začasno zaprta (podjetništvo in industrijska politika, znanost in raziskave, izobraževanje in kultura ter zunanji odnosi), status odprtih pa ima 17 poglavij. Kljub temu, da so pogajanja o podjetništvu in industrijski politiki zaključena, Bruselj vladi priporoča, naj posveti dodatno pozornost vzpostavljanju administrativnih zmožnosti za uveljavljanje učinkovite podjetniške in industrijske politike. Poudarili so tudi pomen razvoja delujočega tržnega gospodarstva, kar bo Hrvaški omogočilo, da se po vstopu v Unijo postavi po robu pritiskom konkurence in tržnim silam. Čeprav je to področje začasno zaprto, bo treba posebno pozornost posvetiti povezanosti podjetniške in industrijske politike s poglavji o konkurenci in o državnih pomočeh, usklajenost hrvaške zakonodaje s pravnim redom EU pa bo mogoče dokončno oceniti šele na koncu pristopnih pogajanj. Hrvaško pa na pogajalski mizi čakajo še najtežja poglavja skupne zakonodaje, ki vedno pridejo na koncu in zahtevajo največ volje, znanja, novih naporov in politične zrelosti. Najtežje poglavje je prav gotovo kmetijstvo, ki zajema kar 45 odstotkov pravnega reda. Tudi izboljšanje odnosov s sosednjimi državami na nediskriminatorni podlagi zahteva največ težkih in zgodovinskih odločitev. Za Hrvaško je veliko oviro v pogajanjih v posameznih poglavjih predstavljalo tudi izvajanje zaščitno-ekološke ribolovne cone (ZERC) v Jadranu za članice EU, ki jo je Hrvaška v sredini marca letos zaradi pritiskov sosednjih držav, predvsem Slovenije in EK zamrznila. Prav tako Hrvaško pri zapiranju posameznih poglavij ovira Slovenija, saj Hrvaška sprejema pravne akte z različnih področij, v katerih so bodisi sporne navedbe (razne definicije območij, con, ipd) in karte, ki vsebujejo prejedice na mejna vprašanja med državama, ki pa še niso rešena.

²³ Poleg izpolnitve meril za odprtje poglavij mora država kandidatka upoštevati vse pravne obveznosti v okviru SAS ter splošne pogoje v PSA, nujno pa mora izboljšati tudi upravljanje finančnih sredstev EU v projektih PHARE in IPA.

vpliva na upočasnitev dinamike makedonskih pogajanj z EU.²⁴ Kljub prizadevanjem makedonske strani, da bi še v tem letu začela s procesom pristopnih pogajanj z Unijo, na katerega čaka že od decembra 2005, se to ne bo zgodilo. Po ocenah EK Makedonija za pogajanja še ni dovolj pripravljena. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je Makedonija do sedaj že dokazala, da ima v regiji Zahodnega Balkana pomembno vlogo izvoznika stabilnosti. To vlogo ji mora EU priznati in jo s pozitivnimi signali spodbuditi k nadaljnji konstruktivni vlogi v regiji, k nadaljevanju reform in čimprejšnji določitvi datuma začetka pogajanj. Izmed potencialnih kandidatk je največji napredek dosegla Črna gora, ki je z osamosvojitvijo od Srbije pred tremi leti postala samostojna država. Še pred koncem leta 2008 namerava Črna gora aplicirati za članstvo v EU, Albanija pa v prvi polovici naslednjega leta. Srbiji je bila dodeljena možnost, da se ji ob polnem sodelovanju z ICTY in v primeru izpolnitve pogojev, zagotovitvi vladavine prava in izvedbi ekonomskih reform, dodeli status države kandidatke v letu 2009 (ibid, 2008, str. 9).

Iz poročil o napredku je moč razbrati, da se je v več državah regije proces reform upočasnil, zato EU opozarja k načrtovanju in izvajanju reform na vseh ključnih področjih. Izgradnja države in boljše upravljanje države sta še vedno področji, ki jima je potrebno v večjem delu regije nameniti največ pozornosti. Poročila so precej negativna ter predstavljajo predvsem opozorilo državam zaradi njihove politične in administrativne nezrelosti. V vseh državah EK kot glavno oviro za napredek in učinkovito izvajanje reform izpostavlja korupcijo, ki je zelo razširjena in predstavlja zelo resen problem. Korupcija je razširjena zaradi pomanjkanja jasne politične volje za boj proti korupciji in zaradi nezadostne zakonske podlage.

2.3 Poskus ocene članstva držav Zahodnega Balkana k EU s SWOT analizo

Vsaka država regije napreduje na osnovi izpolnjevanja zavez, ki jih je prevzela v okviru PSA. Hitrost napredovanja držav Zahodnega Balkana je odvisna od sposobnosti prilagajanja pravilom in pogojem EU. Države Zahodnega Balkana na poti k integraciji napredujejo z različno hitrostjo. Ena od primernih metod za poskus ocene članstva držav regije k EU je SWOT analiza, ki zajema prikaz prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti (tabela 3).

Prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti so v tabeli 3 rangirane po pomenu za regijo. Največja prednost, ki vodi države regije v integracijo, predstavlja velika naklonjenost javnosti za članstvo v EU. Podpora javnosti za vstop v Unijo je v večini držav regije več kot 70% in

²⁴ Grčija in Makedonija se namreč že 15 let prepirata zaradi imena ustavnega imena Republika Makedonija, ki po mnenju Grčije kaže na ozemeljske težnje te države po severni grški pokrajini z enakim imenom. Grčija vztraja pri svoji zgodovinski dediščini, ki sega v čase Aleksandra Makedonskega. Makedonije pod njenim ustavnim imenom ne priznavajo vse države, temveč le nekatere, med njimi države nekdanje Jugoslavije, tudi Slovenija, ter ZDA in Turčija. Več kot 100 ostalih držav pa jo priznavajo pod imenom Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija (FYROM), torej pod imenom, pod katerim je Makedonija članica v številnih mednarodnih organizacijah, vključno z OZN. Zadnji predlog rešitve vprašanja pod okriljem posrednika OZN Mathewa Nemitza, »Republika Severna Makedonija« vsebuje geografsko opredelitev, za katero se zavzemajo Atene, in sestavljeno ime, kot to želijo v Skopju.

je višja v primerjavi z nekaterimi državami iz skupine, ki so se leta 2004 priključile Uniji.²⁵ Tudi pri večini političnih strank v državah regije je vključitev v EU strateški cilj. Zaradi ugodnih transportnih poti, ki potekajo skozi teritorij regije, pomembno prednost predstavlja tudi ugoden geostrateški položaj regije. X. cestni in železniški transportni koridor, ki povezuje sever z jugom (Salzburg - Ljubljana - Zagreb - Beograd - Niš - Skopje – Solun), povezuje EU z državami Balkana ter omogoča prilagajanje pričakovanim povečanim transportnim pritiskom v smeri Balkana, vključno z Grčijo in Turčijo.

Prednost predstavljajo tudi tesni odnosi z EU, ki izvirajo še iz nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRY) in Evropske gospodarske skupnosti. Nekdanja SFRY je bila prva socialistična država, ki je leta 1967 priznala EU kot subjekt mednarodnih odnosov in mednarodnega prava in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja sklenila trgovinski sporazum z EGS in s Skupnostjo navezala tesne politične odnose, ki so se krepili vse do njenega razpada. Z njenim razpadom in uvedbo ekonomskih sankcij EU proti SFRY leta 1991, s katerimi je Unija odpovedala vse dvostranske sporazume ter tehnično in finančno pomoč, se je zaključilo sodelovanje med obema stranema (Vukadinović, 1999, str. 40). Vzpostavljanje institucionalnih odnosov Unije z državami regije pa se je začelo šele po preteku desetletja. Države regije razpolagajo tudi s kvalificirano delovno silo, številni delavci regije so zaradi specifičnih potreb in višjega zaslužka zaposleni v državah članicah EU, kar predstavlja pomembno povezavo z EU.

Iz pregleda slabosti lahko sklepamo, da notranjepolitična nestabilnost v nekaterih državah regije, predvsem v Srbiji, Makedoniji in BiH, upočasnjuje proces izvajanja reform. Prav tako državam primanjkuje strokovnjakov s potrebnim znanjem evropskega pravnega reda, ki je potreben pri prilagajanju notranjega pravnega reda s pravnim redom EU. Slabost predstavlja tudi nizka raven gospodarskega razvoja držav regije. BDP na prebivalca je še vedno močno pod ravni, ki so ga dosegle države regije leta 1989. Vse države članice, ki so se Uniji pridružile leta 2004, so pred članstvom v integracijo dosegale višjo raven BDP kot jo trenutno dosegajo nekdanje jugoslovanske republike, z izjemo Hrvaške (op.: po podatkih IMF je najnižji BDP na prebivalca leta 2003, merjeno v tekočih cenah, beležila Latvija s 4800 USD na prebivalca). Slednjega pa ne moremo ravno potrditi za Romunijo in Bolgarijo, ki sta se Uniji pridružili kasneje, leta 2007 (Bolgarija je leta 2006 beležila BDP na prebivalca v višini 4100 USD, Romunija pa v višini 5600 USD). Slabosti kažejo, da je potrebno izboljšati notranjepolitično klimo v državah regije, pridobiti strokovnjake ter izboljšati koordinacijo in delitev dela obstoječih strokovnjakov. V kolikor države regije ne bodo odpravile bistvenih

²⁵ V Makedoniji je v anketi, izvedeni junija 2008, kar 87,5% vprašanih podprlo vstop Makedonije v EU. Med glavnimi razlogi za pozitivno stališče državljanov vstopu v Unijo je navedeno izboljšanje življenjskega standarda (48% anketirancev), ukinitve vizumov (27%) in zmanjšanje brezposelnosti in odpiranje novih delovnih mest (16%) ter napredovanje demokracije v državi. Hrvaška podpora javnosti članstva v EU je v primerjavi z makedonsko nekoliko nižja (junija 2008 - 58%) in v primerjavi s preteklimi javnomnenjskimi raziskavami padla. Razlogi za padec podpore se odražajo v Zaščitni ekološko-ribolovni coni (ZERC- Hrvaška je morala popustiti pristiskom EU), vse večji pritiski pa so tudi s strani EU glede ladjedelnic. Državljanji imajo občutek, da EU na Hrvaško pritiska z novimi in novimi merili za odpiranje in zapiranje poglavij, kar naj bi upočasnilo proces približevanja Skupnosti. Najbolj od vsega pa je vplivala zavrnitev irskega referendumu o Lizbonski pogodbi, kar je postavilo pod vprašaj datum hrvaškega članstva.

slabosti, lahko pride do upočasnitve integracijskega procesa, želje po čimprejšnji vključitvi pa se bodo razblinile.

Države članice, ki so se pridružile Uniji, so v relativno kratkem obdobju dosegle dinamičen ekonomski razvoj. Članstvo novim državam članicam omogoča pomembno spodbudo za krepitev gospodarskega razvoja in kreiranja novih delovnih mest. Prost dostop do evropskega trga spodbuja razvoj posameznih industrij, ko so npr. tekstilna, živilska ter gradbena industrija in kmetijstvo. Vsekakor pa prosto tržišče zaradi velike konkurence na evropskem trgu pomeni tudi nevarnost, saj bodo nekateri proizvajalci iz držav regije v primerjavi s proizvajalci v Uniji postali nekonkurenčni, kar lahko vodi v propad podjetij. Povečana konkurenca sili domače proizvajalce v pospešeno prilagajanje in povečanje proizvodne učinkovitosti.

Tabela 3: SWOT analiza članstva v EU

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - močna podpora javnosti za članstvo v EU; - ugoden geostrateški položaj; - zgodovinsko intenzivni gospodarski in drugi odnosi z državami EU; - obstoj nacionalnih strategij držav regije k pristopu v EU z opredelitvijo potrebnih ukrepov za članstvo v integraciji; - kvalificirana delovna sila in podjetniška kultura. 	<ul style="list-style-type: none"> - notranjepolitična nestabilnost, ki upočasnjuje proces izvajanja reform in tranzicijski proces; - problemi pri harmonizaciji notranje zakonodaje posameznih področij držav regije; - nezadostna administrativna zmogljivost in sposobnost za pristop k integraciji; - nizka raven gospodarskega razvoja.
Priložnosti	Nevarnosti
<ul style="list-style-type: none"> - hitrejši gospodarski razvoj in oblikovanje novih delovnih mest; - prost dostop do tržišča EU; - finančna podpora preko predpristopnih skladov; - pripravljenost držav članic EU za vključitev držav Zahodnega Balkana v integracijo; - posredovanje izkušenj včlanitve v integracijo s strani novih držav članic; - postopna harmonizacija nacionalne zakonodaje; - lažji pritok tujih investicij in boljši pogoji za svobodo podjetništva; - izboljšanje makroekonomskih kazalcev in krepitev gospodarskega razvoja; - vzdrževanje makroekonomske stabilnosti; - odprava birokratskih ovir. 	<ul style="list-style-type: none"> - konkurenca proizvajalcev držav članic; - propadanje podjetij nepripravljenih na nove pogoje konkurence; - nezmožnost doseganja konsenza o gospodarskem in družbenem razvoju in zaupanja v gospodarstvo; - nepripravljenost ali nesposobnost na prilagajanje spremembam v svetu; - nadaljnja družbena razslojenost in povečana socialna izločenost.

Vir: Lastna analiza

2.4 Proces nadaljnega približevanja držav Zahodnega Balkana EU in dosežki predsedujoče Slovenije

Širitev se je izkazala kot zgodovinska priložnost za prispevanje k zagotavljanju miru, varnosti, stabilnosti, demokracije, pravne države ter rasti in blaginje v Evropski uniji kot celoti. Širitev je eno najmočnejših orodij politike EU, saj s krepitvijo stabilnosti in varnosti ter s preprečevanjem sporov uresničuje strateške interese EU. Pomagala je povečati blaginjo in možnosti za rast, pa tudi zagotoviti bistvene prometne žile in poti za oskrbo z energijo. Širitev tudi pomaga EU, da postaja bolj konkurenčno in dinamično gospodarstvo ter da je bolj pripravljena na soočanja z izzivi globaliziranega in spreminjajočega se sveta. Da bi EU tudi v prihodnje bila sposobna sprejeti nove članice, morajo biti države pristopnice pripravljene in

sposobne v celoti prevzeti obveznosti članstva v EU, Unija pa mora biti sposobna učinkovito delovati in se razvijati. Oba vidika sta bistvena za zagotovitev trajne in široko zasnovane javne podpore, ki bi jo morali krepiti tudi z večjo preglednostjo in boljšim obveščanjem. Po drugi strani pa je potrebno za uspešno evropsko integracijo v vse širši Uniji zagotoviti učinkovito delovanje institucij EU, ki jih predvideva Lizbonska pogodba, ter nadaljnji trajnostni razvoj in trajnostno financiranje politik EU.

V zvezi z nadaljnjimi širitvami EU na območje Zahodnega Balkana, obstaja vrsta nejasnosti. EU se je res zavezala, da bo pod svoje okrilje vključila prav vse države regije, vendar je bila ta obljuba dana brez kakršnegakoli časovnega okvirja. To pa se lahko zgodi v roku nekaj let, kot bo zelo verjetno veljalo za Hrvaško, ali pa šele čez desetletje, kar bo zelo verjetno veljalo za večino preostalih držav regije. Po bridki lekciji z Romunijo in Bolgarijo, ki sta v EU vstopili preslabo pripravljene, je EU zaostрила pogoje za članstvo v tej integraciji. Eno od novih načel je tudi, da EU ne postavlja prelomnih datumov, dokler ni država že tik pred vrati EU.

Nadaljnja dinamika širitvenega procesa ter pristopnih pogajanj s posameznimi državami regije ne bo odvisna zgolj od pripravljenosti kandidatke za prevzem, izvajanja in spoštovanja evropske zakonodaje in standardov ter spoštovanja političnih kriterijev, razvoja v regiji in notranjepolitične situacije v državah članicah. Veliko bo namreč odvisno od nadaljnje razprave o širitvi, usode Lizbonske pogodbe, poteka pogajanja s Hrvaško in Turčijo ter od tega kaj se bo nasploh na globalni ravni dogajalo z EU.

Zavrnitev Lizbonske pogodbe s strani Irske julija 2008²⁶ je ne samo ponovno odprla pomembna vprašanja o prihodnosti evropskega sobivanja in Unijo pahnila v institucionalno krizo, temveč je tudi odprla za Zahodni Balkan najpomembnejša vprašanja, povezana s prihodnjo širitvijo. Iz institucionalnih razlogov so trenutno nadaljnji koraki širitve praktično nemogoči. Do sprejetja Lizbonske pogodbe, v kolikor bo do tega sploh prišlo, še vedno veljajo določila Pogodbe iz Nice, ki je bila pripravljena za delovanje EU s 15 članicami. Niška pogodba danes, ko ima EU kar 27 držav članic, velja za neučinkovito in zastarelo. Kljub temu, da večina držav članic EU, z izjemo Francije in Nemčije, sicer ne pogojujejo nadaljnji širitvi s sprejetjem Lizbonske pogodbe, bo morala Unija v primeru nesprejetja Lizbonske pogodbe, ki omogoča nadaljnje širitve, najti ustrezni institucionalni pravni okvir za prihodnje širitve. Nekateri analitiki, med njimi tudi direktor londonskega Centra za evropsko reformo (2008, str. 1-2), v primeru propada Lizbonske pogodbe omenjajo možnost, da bi se deli pogodbe rešili tudi tako, da bi jih vključili v pristopno pogodbo s Hrvaško. Ob

²⁶ Raziskava o rezultatih referenduma o Lizbonski pogodbi, ki jo je pripravila irska agencija Millward Brown IMS, kot glavni razlog za referendumski neuspeh izpostavlja pomanjkanje informacij in nepoznavanje Lizbonske pogodbe. Med posameznimi razlogi so najpogosteje omenjeni: izguba irske nevtralnosti; izguba moči in neodvisnosti v EU; vprašanje splava; obvezen nabor v evropsko vojsko; izguba komisarja; obdavčitev gospodarskih družb in pravice delavcev (Post Lisbon Treaty Referendum Research Findings, September 2008, str. i-iii). Iz raziskave je torej možno potegniti več zaključkov, kjer pa vsi izhajajo iz temelja, da med državljani obstaja resno pomanjkanje poznavanja delovanja EU in njenih institucij, kot tudi vloge Irske v EU in vpliv Lizbonske pogodbe.

tem velja omeniti, da večina politikov ohranja optimizem in verjame v uspeh ponovnega irskega referenduma, ki naj bi potekal jeseni 2009. Uspeh ponovnega referenduma na Irskem pa ne bo samo odvisen od uspešnega prepričevanja volilcev, temveč tudi od postavitve jasnega in ustreznega referendumskega vprašanja. Po mojem mnenju je to vprašanje, ki bi povežalo irsko ratifikacijo Lizbonske pogodbe s članstvom Irske v EU. Ker so možnosti nadaljnjih kompromisov praktično izčrpane,²⁷ ne vidim novih možnosti za ponovno odpiranje razprave o institucionalni reformi Unije, zato obstaja edina možnost, da se z uveljavitvijo Lizbonska pogodbe nadaljuje.

Upravičeno je pričakovati, da se bodo pristopna pogajanja Hrvaške in Turčije, katerima naj bi se z ne prevelikim zaostankom pridružila še Makedonija, zelo različna od tistih, ki so jih končale države zadnje širitve. Nekatero od razlik, ki jih je mogoče predvideti že danes, so naslednje (Mrak, 2005, str. 285):

- pogajanja držav regije bodo potekala po principu individualne obravnave. Tako ne bo šlo za pogajanja v konvoju, kakršna so bila z zadnjimi pristopnimi kandidatkami, ko se je za vstop v EU sočasno pogajalo 12 držav kandidat. To seveda pomeni, da princip individualne obravnave vsake kandidatke ne bo načelno veljaven princip, temveč bo princip, ki se bo uporabljal v praksi. V tem kontekstu je realno pričakovati, da bo napredek posamezne države kandidatke bolj odvisen od rezultatov v procesu približevanja EU.
- potrebno se je zavedati, da bo širitev Unije na Zahodni Balkan nižje na seznamu političnih prioritet obstoječih članic unije kot pri zadnji širitvi. Dejstvo je, da smo v številnih državah soočeni s »širitveno utrujenostjo«, kar bo brez dvoma negativno vplivalo na dinamiko pogajanj o vključevanju novih držav v EU v naslednjih letih.
- v nasprotju z zadnjo širitvijo, ko je entuziazem starih članic za vključitev srednjeevropskih sosed temeljil tako na ekonomskem kot na političnem interesu, pa je glavni argument za širitev na Balkan zagotovitev stabilnosti v Evropi.²⁸
- izhajajoč iz zadnjega vala širitve je realno pričakovati, da bo imelo v tokratnih pogajanjih bistveno večjo težo spremljanje izvrševanja obveznosti, ki jih bodo države kandidatke sprejele v procesu pogajanj.
- dejstvo, da se bo država kandidatka pogajala s kar 27 članicami, je že samo po sebi bolj zapleten proces kot pogajanja s 15 članicami. Pri tem pa ne gre spregledati dejstva, da pogajanja z državo kandidatko nemalokrat vključujejo tudi intenzivna pogajanja med samimi državami članicami.

Znotraj EU obstaja tudi čedalje večja zadržanost držav članic do širitve. Za omenjen skepticizem obstaja razširjena percepcija znotraj EU, da predvsem zadnji dve pristopnici, Romunija in Bolgarija, dejansko še nista zreli za članstvo in med nekaterimi članicami razširjena bojazen, da bi se v razširjeni Uniji zmanjšal njihov sorazmeren vpliv. Širitev je

²⁷ Temeljita prenova EU je bila načrtovana že pred leti, vendar se le-ta zaradi zavrnitve evropske ustavne pogodbe na referendumih v Franciji in Nizozemskem leta 2005 ni uveljavila, kar je vodilo v 18-mesečno paralizo EU in nato še leto dni težkih pogajanj, iz katerih je izšla Lizbonska pogodba.

²⁸ V nekaterih državah članicah je namreč navzoče stališče, da včlanitev držav Zahodnega Balkana v EU ne pomeni nič bistveno drugega kot zavarovalno polico, ki naj bi jo kupile države članice v zameno za stabilnost v regiji in posledično v Evropi kot celoti.

pogosto v očeh prebivalcev starih držav članic »grešen kozel« za druge družbene probleme, kot so migracije, socialno-ekonomski položaj, itd. (Sebastian, 2008, str. 9-10).

Zaradi spopadanja s perečimi tekočimi gospodarskimi in političnimi vprašanji, ki trenutno pestijo evropski prostor (globalna finančna kriza, podnebne spremembe, energetika, kriza v Gruziji, ipd.), EU samemu procesu širitve ne namenja posebno velike pozornosti.

Področje širitve EU na države Zahodnega Balkana si je Slovenija v času svojega predsedovanja postavila kot prioriteto. V sled slednjega obstaja vrsta objektivnih razlogov: glede na geografsko uvrščenost Slovenije in dejstvo, da je bil Zahodni Balkan v devetdesetih letih zadnjega stoletja prizorišče oboroženih konfliktov je ohranitev evropske perspektive za regijo ključnega pomena za zagotovitev varnosti ne samo Slovenije, ampak Evrope kot celote. Uveljavitev spoštovanja človekovih pravic in pravne države, boj proti organiziranemu kriminalu, preprečevanje nezakonitih migracij ter gospodarska in socialna trdnost držav regije, vplivajo tudi na varnostne, gospodarske in socialne razmere v EU.

Slovenija se je iz navedenih razlogov kot članica EU v času predsedovanja še naprej zavzemala za to, da je politika širitve ostala visoko na dnevnem redu Unije, saj predstavlja najpomembnejši politični instrument pri stabilizaciji in transformaciji držav v svoji soseščini ter pri doseganju napredka pri strukturnih, ekonomskih in političnih reformah. V kontekstu širitve je Slovenija v času predsedovanja zagovarjala stališče, da imajo države Zahodnega Balkana jasno evropsko perspektivo, zato je delovala v smeri čimprejšnjega vključevanje držav regije v evropske integracije. Slednje je Slovenija trdno zagovarjala na obeh zasedanjih ES, med predsedovanjem pa je bila vzpostavljena mreža SAS z državami regije. S tem pa je postala pot držav regije v EU nepovratna. Potrditev evropske perspektive Zahodnega Balkana in sklenitev SAS z vsemi državami regije utrjujeta in spodbujata evropsko povezovanje držav regije in s tem prispevata h krepitvi stabilnosti in vsestranskega gospodarskega razvoja regije (Program slovenskega predsedovanja EU – kaj smo dosegli, 2008, str. 1).

2.5 Nadaljnja konceptualizacija EU glede evropske perspektive držav regije

Pri nadaljnji konceptualizaciji politike EU do regije Zahodnega Balkana bo potrebno upoštevati, da so obstoječi in potencialni odnosi s temi državami zelo raznoliki, kakor so raznolike države same. Specifičnost zahodnobalkanske regije v primerjavi z drugimi državami v tranziciji je pogojena z dejstvom, da se regija sooča ne le z izzivi prehoda k demokraciji in tržnemu gospodarstvu, ampak v nekaterih primerih dodatno s formiranjem novih držav in premagovanjem posledic vojn iz devetdesetih let 20. stoletja. Medtem ko bo politika EU do vseh držav regije v čedalje večji meri temeljila na uporabi instrumentov predpristopne pomoči s ciljem njihove postopne integracije v Unijo, bo EU vsaj v bližnji prihodnosti nadaljevala tudi z uporabo instrumentov kriznega upravljanja na post konfliktnih območjih kot sta BiH in Kosovo.

Tako bo vzporedno s postopnim umikom mednarodne skupnosti iz regije ter poglobitvijo evropskega reformnega procesa EU v bodoče morala delno celo okrepiti svojo prisotnost v regiji. To velja predvsem za BiH, kjer je v prihodnosti predviden prenos pristojnosti z Visokega predstavnika (OHR) na Posebnega predstavnika Evropske unije (EUSR). Tudi na Kosovu bo EU odločilno prispevala v mednarodno civilno misijo EULEX. Pri tem velja najti ustrezno ravnotežje med načelom »lokalnega lastništva« s strani držav Zahodnega Balkana ter nadaljnega angažmaja EU kot motorja za izvedbo reform v regiji. Podobno kot v BiH bo na Kosovu mednarodna skupnost z EU na čelu postavljena pred izziv, kako usposobiti državo za samostojno bivanje v sožitju s sosedi. V obeh primerih bi bilo potrebno zagotoviti vzpostavitev preglednega mehanizma usposobljenosti lokalnih oblasti za postopno prevzemanje novih odgovornosti, s končnim ciljem popolnega umika mednarodne skupnosti iz omenjenih območij.

EU se mora zavzeti za pospešeno implementacijo reform na poti približevanja držav Zahodnega Balkana k EU. S pospešitvijo dosedanje dinamike izvajanja reform bi države regije poslale nujen signal Uniji, da so pripravljene vzeti usodo v svoje roke, kar bi po drugi strani izboljšalo še vedno negativno percepcijo držav članic do regije in jim pomagalo premostiti t.i. »Balkans fatigue«. Hitrejša in učinkovitejša transformacija gospodarskih in političnih sistemov v regiji je toliko nujnejša, če upoštevamo dejstvo, da z razliko od zadnje širitve na države Srednje in Vzhodne Evrope, mnoge članice EU vključitve držav regije v Unijo ne vidijo kot geopolitičnega imperativa. Medtem ko je bila integracija držav bivšega Vzhodnega bloka v Unijo nujna tudi kot protiutež ruski dominaciji regije, ki je bila v času hladne vojne del sovjetske interesne sfere, znotraj EU mnogi reducirajo strateški pomen integracije Zahodnega Balkana v EU kot edini način za zaustavitev etničnih sporov v regiji in s tem na minimiziranje stroškov kriznega upravljanja, ki bi ga nosila Unija.

Glede na sedanji politični kontekst znotraj EU, kjer prevladuje »širitvena utrujenost« ter s tem povezana določena zadržanost do pospešitve integracijskega procesa na države regije, bo morala EU v prihodnosti identificirati »rezervne« oz. pragmatične scenarije in aktivnosti, ki bodo državam regije dejansko pomagale pri njihovem nadaljnjem približevanju Uniji ter istočasno krepile lokalno lastništvo. V zvezi s tem bi se veljalo osredotočiti na podporo regionalnemu povezovanju, predvsem na gospodarskem področju. Vzpostavitev regionalnega trga in njegovega približevanja standardom EU bi poleg povečanja konkurenčnosti same regije koristila tudi gospodarskim interesom EU, posredno tudi slovenskim, saj bi evropski proizvodi imeli dostop do večjega trga s poenotenimi standardi in s čedalje višjo ravno pravne varnosti. S poudarjenim posvečanjem gospodarskemu razvoju bi EU poslala pomemben signal tako članicam kot sami regiji, da je potrebno dokončno zaključiti post konfliktno obdobje ter preusmeriti pozornost in kreativne potenciale v reševanje bodočih izzivov, to pa sta predvsem približevanje evropskim standardom in vključevanje v globalne

trge. Druga dva pomembna elementa »rezervnega scenarija« pa sta razvojna pomoč in javna diplomacija.²⁹

3 FINANČNA POMOČ DRŽAVAM ZAHODNEGA BALKANA

Z namenom povojne obnove ter doseganja politične stabilnosti in gospodarskega razcveta Zahodnega Balkana namenja mednarodna skupnost že od leta 1991 državam regije finančno pomoč. V mednarodni skupnosti se s koordinacijo finančne pomoči državam regije ukvarjata Evropska komisija in Svetovna banka, kar kaže na pomembno vlogo EU pri zagotavljanju finančnih sredstev. Za države regije je bilo organiziranih tudi večje število donatorskih konferenc, na katerih so bila zbrana sredstva za posamezne projekte. EU je v obdobju 1991-1999 državam regije namenila 4,4 mlrd EUR finančne pomoči, skoraj polovico te pomoči je predvsem zaradi nujnih potreb povojne obnove prejela BiH (International Assistance to South East Europe, 2008).

Tabela 4: Finančna pomoč državam Jugovzhodne Evrope v letih 2001-2005³⁰ (v mlrd EUR)

Države Jugovzhodne Evrope					
	2001	2002	2003	2004	2005
Države donatorke	1,7	2	1,4	1,1	0,8
EU	2,2	1,7	1,9	2,2	2,2
Mednarodne finančne institucije	2,6	3,0	3,3	2,7	4,3
Skupaj	6,5	6,7	6,6	6,0	7,3

Vir: European Commission / World Bank, Assistance to South East Europe by donor, 2005, str. 6.

Po končanju kosovske krize leta 1999, je mednarodna skupnost povečala napore za obnovitev povojne obnove regije in finančno podporo za politično stabilnost ter gospodarski razcvet. Mednarodna skupnost je državam Jugovzhodne Evrope skozi različne oblike programov pomoči od leta 2001 do leta 2005 v obliki nepovratnih sredstev in posojil namenila letno več kot 6 mlrd EUR pomoči. Največ pomoči je med državami donotorkami prispevala ZDA, konkretno okoli 40% celotne pomoči držav donatork. Iz tabele 4 lahko razberemo, da je v navedem obdobju finančna pomoč s strani držav donatork upadala, medtem ko se je pomoč, predvsem v obliki posojil, ki so jih regiji namenile mednarodne finančne institucije (EIB, EBRD, WB, CEB) povečevala. Razlog za slednje je moč pripisati dejstvu oživljanja gospodarstev regije. Tudi pomoč, ki so jo državam regije dodelile ZDA se je po končanju vojaških spopadov občutno zmanjšala.

²⁹ V okviru javne diplomacije bi morala EU konkretnije prispevati k notranji politično-strankarski stabilizaciji, ki je v nekaterih državah regije še precejšen problem in mu je EU namenjala premalo pozornosti. EU naj torej ne bi bila samo donator, investitor in svetovalec za EU zadeve, temveč tudi promotor krepitve demokratične politične kulture.

³⁰ Vključuje države celotne regije Jugovzhodne Evrope. Poleg držav Zahodnega Balkana je zajeta tudi pomoč Bolgariji, Romuniji in Moldaviji.

Razlog za zmanjšanje je možno pripisati dejstvu preusmeritve pomoči, od humanitarne na tehnično pomoč in zaradi preusmeritve v druge regije sveta, ki so bile pomoči nujno potrebne.³¹

EU in njene države članice veljajo za najpomembnejši vir finančne in tehnične pomoči državam regije, saj je njenim državam v obdobju 1991-2000 namenila 6,8 mlrd EUR finančnih sredstev. Povojna pomoč EU tem državam se je začela kot nujna pomoč, sredstva pa so se kanalizirala preko finančno tehničnega programa PHARE in OBNOVA³² ter preko evropskega urada za človekoljubno pomoč (ECHO), zadolženega za koordinacijo človekoljubnih aktivnosti. Skladno z uredbo Sveta EU 2666/2000 so države regije od leta 2000 do 2006 prejemale finančno pomoč pod okriljem programa Pomoči Skupnosti za rekonstrukcijo, razvoj in stabilizacijo (v nadaljevanju CARDS), ki je podpiral cilje in mehanizme stabilizacijsko asociacijskega procesa, in je nastal kot odziv na vojne v nekdanji Jugoslaviji v 90. letih prejšnjega stoletja. Pomoč iz programa CARDS je bila dodeljena v obliki nepovratnih sredstev (Budimir, Radić & Kahrmanović, 2008, str. 61).

3.1 Program CARDS

Namen finančne pomoči EU državam Zahodnega Balkana pod okriljem programa CARDS, ki se je izvajal do leta 2006, je bila podpora prizadevanjem držav regije za okrepitev političnih, gospodarskih, institucionalnih reform in razvoja na njihovi poti k članstvu EU. CARDS program je s svojimi cilji deloval na dveh ravneh, na ravni regije kot celote in na ravni posamezne države. Strateški cilj programa so bili (Cards, European Commission, 2008):

- obnova, stabilizacija demokracije, sprava in vrnitev beguncev;
- razvoj institucij in prilagajanje pravnemu redu EU s podporo demokraciji, varstvu človekovih pravic, civilne družbe in medijev ter delovanje prostega tržnega gospodarstva;
- trajnostni gospodarski in socialni razvoj, vključno s strukturnimi reformami;
- krepitev tesnejšega sodelovanja med državami regije in EU.

Iz tabele 5, ki prikazuje razporeditev razpoložljivih finančnih sredstev EU, je razvidno, da je EU v obdobju od leta 2000-2006 v okviru CARDS programa državam regije namenila 5,13 mlrd EUR finančnih sredstev. Pomoč državam Zahodnega Balkana EU prilagaja glede na politični položaj na območju. Več kot polovico celotne finančne pomoči so prejele Srbija, Črna gora in Kosovo.

³¹ Finančna pomoč ZDA je leta 2002 znašala 631 mio USD, leta 2008 298 mio USD, v proračunu za leto 2009 pa je načrtovanih 275,6 mio USD proračunskih sredstev (Woehrel, 2008, str. 12).

³² Program PHARE, ki je bil namenjen državam pristopnicam in državam kandidatkam, je pretežno vključeval ukrepe vzpostavljanja institucij in ukrepe za pospeševanje ekonomske in socialne kohezije. OBNOVA pa je vključevala izgradnjo infrastrukture, uničene v vojaških spopadih ter pomoč za vrnitev beguncev.

Tabela 5: Pomoč EU Zahodnemu Balkanu v okviru CARDS programa (v mio EUR)

Država	2000 ^(a)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Skupaj
Albanija	33,4	37,5	44,9	46,5	63,5	44,2	45,5	315,5
BiH	90,3	105,2	71,9	63,0	72,0	49,4	51,0	502,8
Hrvaška ^(b)	16,8	60,0	59,0	62,0	81,0	-	-	278,8
Makedonija	13,0	56,2	41,5	43,5	59,0	45,0	40,0	298,2
Srbija, Črna gora in Kosovo	650,5	385,5	351,6	324,3	307,9	282,5	257,5	2559,8
Stroški administracije ^(c)	10,0	24,5	33,0	32,0	35,0	36,0	35,0	205,5
Regionalni projekti ^(d)	20,2	20,0	43,5	31,5	23,0	47,9	43,5	229,6
Ostalo ^(e)	141,5	118,0	11,0	17,0	22,5	19,7	16,1	345,8
Donacije	70,0	120,0	100,0	15,0	16,0	33,0	50,0	404,0
Skupaj	1045,7	926,9	756,4	634,8	679,9	557,7	538,6	5130,2

Opombe: (a) Podatki za leto 2000 vključujejo finančno pomoč v okviru PHARE in OBNOVA programa; (b) Program CARDS se je za Hrvaško s podelitvijo države kandidatke iztekel leta 2004, vendar je izpolnila pogoje tudi za regionalni program CARDS v letih 2005 in 2006. Hrvaška je od leta 2004 upravičena do prejemanja 3 predpristopnih instrumentov: PHARE, ISPA in SAPARD³³, ki jih je leta 2007 nasledil IPA. Hrvaška je v okviru instrumentov predpristopne pomoči v letih 2005-2006 prejela 229,6 mio EUR finančnih sredstev; (c) Stroški za policijsko misijo EU, OHR, posebne predstavnike EU, posebne opazovalne misije EU; (d) med regionalne projekte so vključeni: izgradnja institucij, podpiranje demokratične stabilizacije, podpiranje integrirane obmejne politike, razvijanje pristopov regionalne infrastrukture, TEMPUS program (pomoč pri modernizaciji in reformah visokega šolstva); (e) humanitarna pomoč, Operacije za hitro posredovanje, Instrumenti za demokratizacijo in človekove pravice, Skupno zunanjo in varnostno politiko, posebna merila.

Vir: European Commission, *Financial Assistance per country 2000-2006*, str. 1, tabela 1.

S pomočjo podatkov o BDP lahko ocenimo višino zneskov finančne pomoči posameznim državam Zahodnega Balkana. Skladno s tem lahko navedemo sledeče podatke: BDP (v tekočih cenah) Albanije je po podatkih Svetovne Banke v letu 2006 znašal 9,1 mlrd USD, medtem, ko je Albanija v šestletnem obdobju prejela zgolj 315,5 mio EUR finančne pomoči EU. Podatki za nekatere ostale države za enaka obdobja so: BiH; BDP – 12,26 mlrd USD, finančna pomoč 502,8 mio EUR, Hrvaška; BDP – 42,9 mlrd USD, finančna pomoč 523,8 mio EUR³⁴, Makedonija; BDP – 6,2 mlrd USD, finančna pomoč 298,2 mio EUR. Iz podatkov lahko ocenimo, da je bila finančna pomoč državam regije, glede na finančno pomoč, ki jo EU namenja afriškim, karibskim in pacifiškim državam (ACP), relativno visoka.³⁵ Izmed držav regije najbolj izstopajo Srbija, Črna gora ter BiH, predvsem zaradi visokih zneskov pomoči, namenjene povojni obnovi in izgradnji institucij.

Za izračun realne višine finančne pomoči sem kot najustreznejši kazalnik uporabila znesek pomoči na prebivalca. Države Zahodnega Balkana so šteje v letu 2006 24.151 tisoč prebivalcev, od tega Albanija 13,1%, BiH 15,9%, Hrvaška 18,4%, Makedonija 8,4%, Srbija 31,3%, Črna gora 2,6% ter Kosovo 10,3%.

³³ Program ISPA se je ukvarjal z investicijsko pomočjo okolju in transportu, program SAPARD pa je podpiral razvoj kmetijstva in podeželja.

³⁴ Podatek vsebuje znesek finančne pomoči v okviru CARDS v obdobju 2000-2004 ter predpristopno pomoč v obdobju 2005-2008, ki je znašala 245 mio EUR.

³⁵ EU je državam ACP preko evropskega razvojnega sklada v obdobju 2003-2007 namenila 15,2 mlrd EUR finančne pomoči. Pomoč je bila namenjena predvsem izboljšanju zdravstvenega in izobraževalnega sistema, krepitvi ekonomskega razvoja, infrastrukturnim projektom, naravnim virom, kmetijstvu (Aid funding – investing in a better future, 2008). V primerjavi s 7 državami Zahodnega Balkana, je pomoč ACP državam namenjena veliko večjemu območju, saj šteje kar 79 držav.

Tabela 6: Višina pomoči EU po posameznih državah regije v letih 2000-2006 na prebivalca (v EUR)

Obdobje	Albanija	BiH	Hrvaška	Makedonija	Srbija, ČG, Kosovo	Zahodni Balkan
2000-2006	99,5	130,6	118,2	146,2	239,7	212,42
Letno	14,21	18,66	16,89	20,89	34,24	30,35

Opomba: - izračun finančne pomoči na prebivalca za posamezne države ne vključuje zneska pomoči za regionalne projekte in višine donacij, medtem ko skupna pomoč celotni regiji na prebivalca vključuje omenjene zneske. Za Hrvaško je upoštevano tudi obdobje 2004-2006, ko je država prejela finančna sredstva preko instrumentov predpristopne pomoči PHARE, ISPA in SAPARD.

Vir: Lastni izračuni

Iz tabele 6 je razvidno, da so države regije v obdobju 2000-2006 na prebivalca prejele okoli 210 EUR. Na letni ravni je EU v okviru programa CARDS celotni regiji dodelila podporo v znesku 30 EUR na prebivalca. Države ACP so v obdobju 2003-2007 prejele le 25 EUR finančne pomoči na prebivalca, kar na letni ravni predstavlja okoli 5 EUR na prebivalca, države Srednje Azije pa so v okviru programa TACIS prejele manj kot 2 EUR pomoči letno na prebivalca. Primerjava kaže, da je bil delež denarne pomoči na prebivalca, ki so ga prejele države Zahodnega Balkana visok, kar vsekakor kaže na pomemben politični in gospodarski pomen, ki ga EU pripisuje tej regiji. Izmed držav regije so največji znesek pomoči na prebivalca prejele Srbija, Črna gora in Kosovo, torej države, ki so bile hudo prizadete v vojnih konfliktih na območju Zahodnega Balkana. Nizek delež je prejela tudi Hrvaška, ki je po makroekonomskih kazalcih najbolj razvita med državami regije in je najbližja izmed držav regije proti članstvu v EU.³⁶

Ker so si države prejemnice pomoči skušale opomoči po vojni, je bil v prvih letih program CARDS usmerjen bolj v obnovo infrastrukture kot pa v vzpostavljanje vladnih institucij in ekonomskim reformam. Kasneje pa je bil poudarek na vzpostavljanju institucij, pripravi zakonodaje in usklajevanju s pravnim redom EU na splošno vse večji.³⁷

Tabela 7 prikazuje, da je bila finančna pomoč namenjena predvsem pospeševanju demokracije in vladavine prava, spoštovanju človekovih pravic, spodbujanju civilne družbe in medijev ter delovanju tržnega gospodarstva.

³⁶ V kolikor za Hrvaško upoštevamo samo obdobje prejemanja sredstev iz naslova CARDS programa (2000-2004), je država letno prejela 12,6 EUR pomoči na prebivalca.

³⁷ V Črni gori so bila v prvih letih finančna sredstva namenjena predvsem za razvoj infrastrukture, od leta 2003-2006 pa za izgradnjo institucij ter tehnično pomoč. V Srbiji in na Kosovu je bila pomoč v letu 2000 skoncentrirana na obnovo (izgradnja sistema ogrevanja, uvoz električne energije, oskrba s pitno vodo, zdravila, obnova hiš in cest, ipd), leta 2001 za srednje in dolgoročne investicije v ključne sektorje (kmetijstvo, energetika, zdravje, razvoj podjetništva), v obdobju 2002-2006 pa v reformo države administracije, razvoj srednjih in malih podjetij, neodvisnost medijev, civilno družbo, vrnitev beguncev in razseljenih oseb, reformo javnih financ, pravosodja, zdravja in varstva okolja. Pomoč BiH je bila namenjena podpori gospodarskih reform in tranziciji v tržno gospodarstvo, olajšanju integracije gospodarstva BiH v strukturo EU, denar je bil porabljen tudi za utrditev BiH kot demokratične države (Financial Assistance – Cards, Case Studies, 2008).

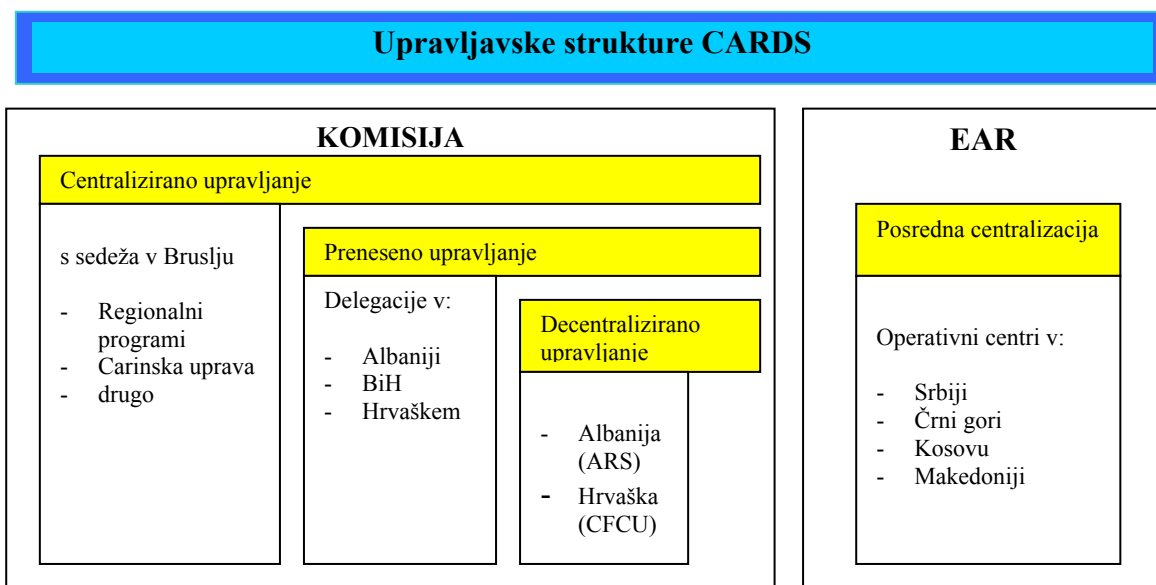
Tabela 7: Prioritete pomoči po državah Zahodnega Balkana v okviru CARDS programa v obdobju 2002-2004

	Stabilizacija demokracije	Razvoj institucij	Ekonomski in socialni razvoj	Okolje in naravni viri	Pravosodje in notranje zadeve
BiH	<ul style="list-style-type: none"> - vrnitev beguncev - reforma medijev 	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj državnih institucij - davki in carine 	<ul style="list-style-type: none"> - ekonomske reforme in razvoj - socialna kohezija in razvoj 	<ul style="list-style-type: none"> - varstvo okolja - vodni sektor 	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj pravosodja - policijska reforma - azil in migracije - upravljanje meja
Hrvaška	<ul style="list-style-type: none"> - vrnitev beguncev - krepitev civilne družbe 	<ul style="list-style-type: none"> - reforma državnega sektorja - državni, regionalni in lokalni razvoj - javne finance 	<ul style="list-style-type: none"> - trgovina - investicijsko okolje - socialna kohezija 	<ul style="list-style-type: none"> - prilagoditev zakonodaje - obnovljivi viri energije - ugotovitev vplivov na okolje 	<ul style="list-style-type: none"> - modernizacija sodstva - policija in boj proti organizir. kriminalu - upravljanje meja
Makedonija	<ul style="list-style-type: none"> - medetnični odnosi in civilna družba 		<ul style="list-style-type: none"> - zasebni in finančni sektor - trgovina - razvoj lokalne infrastruk. - socialna kohezija 	<ul style="list-style-type: none"> - postopna harmonizacija s pravnim redom EU - trajnostni razvoj - oblikovanje agencije za okolje 	<ul style="list-style-type: none"> - reforma pravosodja - integrirano upravljanje meja - migracije in azil - boj proti org. kriminalu
	Izgradnja institucij	Ekonomska obnova in reforme	Socialni razvoj in civilna družba		
Srbija, Črna gora, Kosovo	<ul style="list-style-type: none"> - reforma javnega sektorja - pravos. in notranje zadeve - carina in davki 	<ul style="list-style-type: none"> - energetika - transport - okolje - ekonomski razvoj 	<ul style="list-style-type: none"> - visokošolsko izobraž. - razvoj človeških virov - civilna družba - neodvisnost medijev 		

Vir: S. Sebastian, *Stabilisation and Association Process: are EU inducements failing in the Eastern Balkans*, 2008, str. 24, tabela 10.

Program CARDS se je upravljal s skupno štirimi različnimi metodami in strukturami (slika 1), od katerih večina ni preveč vzpodbujala sodelovanja med državami prejemnicami. Namen takšnega pristopa je bil, da bi se zagovorila hitra dostava pomoči.

Slika 1: Upravljaljske strukture programa CARDS

Opomba: do leta 2003 je bil za izvedbo programa v Albaniji zadolžen Albanski razvojni sklad (ARS), zaradi nesposobnosti sklada pri izvajanju svojih pristojnosti, se je Komisija leta 2003 odločila zmanjšati decentralizirani del albanskega programa CARDS in je pooblastila prenesla na delegacijo EK.

Vir: Court of Auditors, Special report on the Commission's Management of the Cards programme, 2007, str. 10.

Glavne značilnosti različnih upravljaljskih struktur so (Special Report on the Commission's Management of the CARDS programme, 2007, str. 10):

- **centralizirano upravljanje**, ki ga izvaja Generalni direktorat za širitev (DG ELARG)³⁸. DG ELARG upravlja regionalne programe, ki so usmerjeni v krepitev upravnih zmogljivosti (npr. pri carini, boju proti organiziranemu kriminalu in podpori civilni družbi) neposredno s sedeža v Bruslju;
- **dekoncentrirano upravljanje**: Naloge so bile v Albaniji, BiH in na Hrvaškem prenesene na delegacije EK. Pomoč izvajajo delegacije Komisije na neposredno centraliziran, vendar dekoncentriran način. Zaradi dekoncentracije so delegacije postale odgovorne za pripravo projektov, sklenitev pogodb ter finančno in tehnično izvedbo;
- **decentralizirano upravljanje**: Komisija je v Albaniji in na Hrvaškem prenesla izvajanje nekaterih programov na vlado države prejemnice;
- decembra 2000 je bila ustanovljena **Evropska agencija za obnovo (EAR)**, ki je bila zasnovana kot instrument za podporo prizadevanjem Skupnosti za obnovo na Kosovu po krizi leta 1999 in kot program za nujno pomoč Srbiji po padcu Miloševićevega režima leta 2000. Za podporo pri izvajanju Ohridskega sporazuma je bil leta 2001 njen mandat razširjen tudi na Makedonijo. S svojimi centri v Beogradu, Podgorici, Prištini in Skopju je upravno odgovorna ES in EP, ni pa odgovorna EK. Zaradi težnje EU po decentraliziranem upravljanju finančne pomoči skupnosti, bo EAR prenehal s svojo dejavnostjo decembra 2008, ko je predvideno končanje programov v okviru CARDS programa.

³⁸ Do začetka leta 2005 sta bila v Evropski komisiji za upravljanje programa CARDS skupno odgovorna Generalni direktorat za zunanje odnose (DG RELEX) in Urad za sodelovanje (EuropeAid). Od leta 2005 pa je odgovornost za celoten projektni cikel od oblikovanja politike in načrtovanja programov do izvedbe, prevzel DG ELARG.

3.1.1 Ocena učinkovitosti finančne pomoči v okviru CARDS programa

Do leta 1999 je izvrševanje proračunskih sredstev, ki jih je EU dodelila za obnovo v nekdanji ZRJ, potekalo počasi, predvsem zaradi obstoja različnih pravnih podlag, počasnega izvajanja programov, neobstoja izvedbenega programa, pomanjkanja človeških virov tako v Bruslju kakor tudi na območjih obnove, pretirane centralizacije v Bruslju in institucionalne šibkosti lokalnih organov.³⁹ Učinkovitost pomoči EU državam Zahodnega Balkana se je po letu 1999 povečala, ker so bili sprejeti določeni ukrepi, ki so pospešili dostavo pomoči in izboljšali njeno učinkovitost. Program CARDS je poenotil pravno podlago, z namenom povečanja hitrosti in kakovosti pomoči. Skupnosti pa je bil uveden postopek dekoncentracije. Zaradi dekoncentracije so odgovornost za pripravo projekta, sklenitev pogodb ter finančno in tehnično izvedbo prevzele delegacije EK. Zato se je vloga centralnih služb v Bruslju spremenila iz neposrednega upravljanja projektov v spremljanje in podporo delegacij. Prav tako je EK leta 2000 prenesla del izvajanja pomoči na EAR, ki je bila ustanovljena posebej v ta namen.

Kljub povečani učinkovitosti, ki jo je EU izvajala pod okriljem CARDS programa, bi se lahko dodeljena finančna sredstva še bolj učinkovito in racionalno porabila. V sled slednjemu lahko pripišemo naslednje (ibid, str. 6-14):

- a) različne upravljavske strukture so se v fazi obnove pokazale kot primerne, s preusmeritvijo pomoči iz infrastrukturnih projektov v projekte vzpostavljanja institucij pa se je njihova ustreznost zmanjšala.
- b) slabost vzpostavitve različnih upravljavskih struktur je manjša vključenost države prejemnice.
- c) upravljavski pristop ni spodbujal povečanja odgovornosti držav prejemnic.
- d) upravljavske strukture so resda zagotovile hitro dostavo pomoči, vendar niso dovolj upoštevale potrebe po tem, da se pomoč čim bolje izkoristi. Prav tako so se pojavljale težave z nacionalnimi upravnimi zmogljivostmi. Medtem ko sta dekoncentrirano in posredno centralizirano upravljanje zagotovila hitro dostavo pomoči, pa tega ne moremo pripisati centraliziranemu in decentraliziranemu upravljanju. V primerjavi z centraliziranim in decentraliziranim upravljanjem so v delegacijah in EAR zmogljivosti operativnih enot večje, osebje, pristojno za finančna sredstva in sklepanje pogodb, je na kraju samem, stiki s prejemniki in drugimi zadevnimi stranmi so večji, boljše je razumevanje lokalnih razmer, tveganj in priložnosti. Vse to pa je omogočilo, da se je izboljšala uspešnost, hkrati pa se je tudi skrajšal čas, potreben za rešitev. Drugi dve strukturi izvajanja, ki sta v denarnem smislu sicer manj pomembni, sta bili manj učinkoviti in sta se manj prilagajali posebnim razmeram. Eno izmed pomanjkljivosti centraliziranega upravljanja je mogoče najti pri nekaterih dodeljenih sredstvih za regionalno sodelovanje, ki so sicer vključevala le 5% delež skupnih odhodkov, ki so se upravljala na nacionalni in ne na regionalni ravni. To velja za področje integriranega upravljanja meja. Podobno se je večina programov za vrnitev beguncev, ki imajo že po definiciji čezmejne značilnosti, upravljala ločeno po posameznih državah. V

³⁹ Leta 1997 je bila stopnja izplačil programa EU za obnovo sorazmerno nizka (le 29%) v primerjavi s povprečjem drugih dajalcev (52%) (Court of Auditors, 2007, str. 9).

Albaniji pa Albanski razvojni sklad (ARS), ki je sodeloval pri izvajanju programov, ni bil sposoben izvajati svojih nalog.

e) Strateške smernice EK so bile splošne in niso bile usmerjene v določena področja.⁴⁰ Bile so ustrezne za fazo obnove, za zahtevnejše cilje v zvezi z vzpostavljanjem institucij pa ne. Slednje je imelo za posledico številne neuskrajene in neizvedene projekte.

f) Odgovornosti držav prejemnic v fazah določitve projekta in javnega naročanja so bile omejene. Proti koncu izvajanja programa se je sicer vložek držav prejemnic povečal, vendar je lastništvo ostalo omejeno.

g) Določitev projektov in poznejša priprava letnih programov, ki jih je oblikovala EK, niso spodbujale sodelovanja prejemnikov pri odločanju.

h) Finančna pomoč v okviru CARDS programa ni bila usklajena z drugimi dajalci pomoči. Čeprav so se države prejemnice zavezale, da bodo usklajevale številne različne dajalce pomoči na določenem področju, tega niso dosledno upoštevale.

i) Pomanjkanje sposobnosti držav prejemnic za črpanje finančne pomoči.

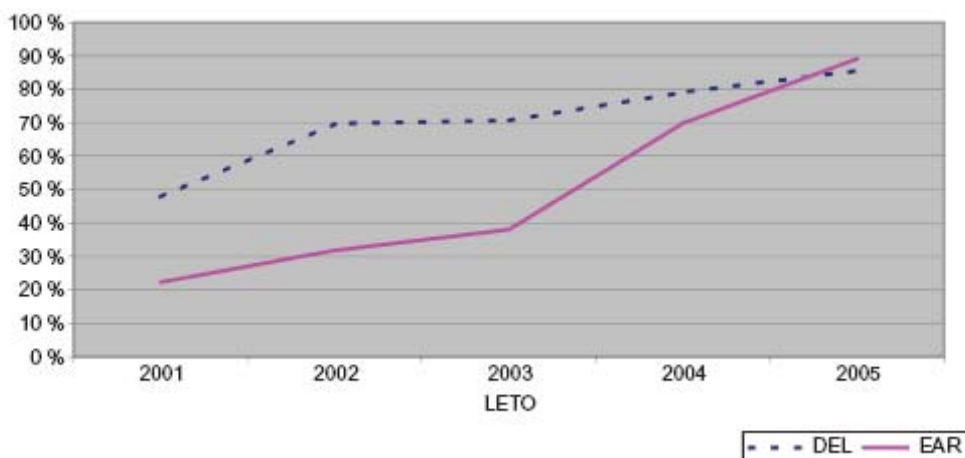
j) Nekateri projektni predlogi se sploh niso upoštevali, sredstva pa so se preusmerila v drugo področje.⁴¹

Iz zgoraj naštetega lahko povzamemo, da je upravljanje programa CARDS v glavnem uspešno prispevalo k stabilizaciji in obnovi v državah prejemnicah. Vendar pa je bila pomoč manj uspešna pri izboljšanju upravnih zmogljivosti, ker je bila na začetku manj namenjena vzpostavljanju institucij in ker države prejemnice niso imele zadostnih sposobnosti za črpanje zagotovljene pomoči. Regionalna razsežnost programa je bila skromna. Centraliziran značaj in pristop lahko postaneta ovira za lastništvo in uspešnost programa. Prav tako je bila že od samega začetka programa pomoči usmeritev v vzpostavljanje institucij bolj izražena v državah, v katerih so dodeljena finančna sredstva upravljale delegacije, kot pa v državah, v katerih jo je upravljala EAR, kar je razvidno iz slike 2. Države Zahodnega Balkana so se in se še vedno nahajajo na različnih stopnjah razvoja. Medtem, ko je bila pomoč Srbiji, Makedoniji in Kosovu v prvih letih namenjena nujnim potrebam, so bila prizadevanja na Hrvaškem in Albaniji usmerjena v izboljšanje upravnih zmogljivosti. Vendar je bila pomoč po letu 2002 vedno bolj osredotočena na reformna prizadevanja in zato tudi na vzpostavitev institucij.

⁴⁰ Skladno z uredbo CARDS (Uredba Sveta št. 2666/2000, str. 3) je EK opredelila okvirno strategijo za zahodnobalkanske države, z državnimi strateškimi dokumenti za vsako posamezno državo in regionalnim strateškim dokumentom, sestavljenim ob upoštevanju vseh držav prejemnic. V skladu z zahtevami regulativnega okvira je EK sestavila dva večletna indikativna programa, enega za vsako državo in enega za regionalni meddržavni program za obdobje 2002-2004 in 2005-2006.

⁴¹ Kot primer lahko omenim pomoč Albaniji, ki ji je EU z namenov vzpostavitve pravne države in uveljavitvi delujoče policije v okviru komponente policije in pravnega reda, namenila 8 mio EU. V projektne predlogu je bilo namreč določeno, da se polovica finančne pomoči nameni financiranju policijske misije EK za pomoč Albaniji, preostali del pa za njegovo usposabljanje in naložbe. Predlog pa se dejansko sploh ni upošteval, saj niti evro ni bil porabljen za financiranje policijske misije. Sredstva so bila porabljena za podatkovno komunikacijsko opremo, za opremo za oskrbo z električno energijo ter za podporo programa reforme varnostnega sektorja.

Slika 2: Delež projektov za vzpostavljane institucij v delegacijah in Evropski agenciji za obnovo po programskih letih

Vir: Court of Auditors, *Special Report on the Commission's Management of the CARDS programme*, 2007, str. 8.

3.2 Program IPA

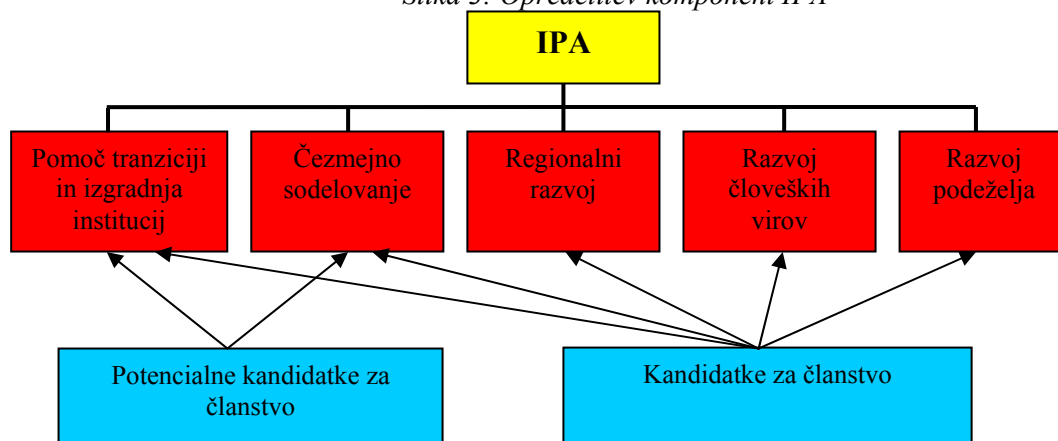
Instrument za predpristopno pomoč (IPA), ki je začel veljati 1. januarja 2007, združuje vse predpristopne pomoči v en instrument in nadomešča vrsto programov in finančnih instrumentov EU, ki so bili v preteklosti namenjeni državam kandidatkam in potencialnim kandidatkam za vstop v EU, kot so PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS in finančni instrument za Turčijo. Tako je celotna predpristopna pomoč za države regije racionalizirana znotraj enega okvira. Namenjen je procesu širitve in zajema vse predpristopne dejavnosti skupnosti tako za države kandidatke (Hrvaško, Makedonijo in Turčijo) kot tudi za potencialne kandidatke (Albanijo, BiH, Srbijo, Črna gora in Kosovo). V primeru prehoda potencialne kandidatke med uradne kandidatke, je zagotovljen tudi avtomatski prehod iz sredstev IPA potencialnih kandidat v sredstva IPA uradnih kandidat. V okviru tega programa se izvajajo projekti, ki pomagajo državam z evropsko perspektivo izpeljati reforme in usklajevanje zakonodaje, kar jim bo omogočilo, da bodo v celoti sposobne prevzeti obveznosti članstva. Tako bo Skupnost še naprej podpirala prizadevanja držav Zahodnega Balkana pri krepitvi demokratičnih institucij in pravne države, reformi javne uprave ter vzpostavitvi delujočih tržnih gospodarstev. IPA ima nalogo, da države kandidatke pripravi na samostojno črpanje evropskih strukturnih in kohezijskih skladov, do katerih so upravičene države članice EU (Labudović, Šuković & Glisević, 2007, str. 33).

Da bi se cilji vsake države dosegli na najučinkovitejši način, zajema IPA naslednjih pet različnih komponent, ki so podobne predhodnemu CARDS programu in so ponazorjene tudi na sliki 3 (Lazarović, Knežević, Mirić & Pejović, 2007, str. 14):

- **podpora procesu tranzicije in vzpostavitvi institucij**, pri čemer EU podpira države kandidatke pri izpolnjevanju kopenhagenskih kriterijev, ter pri izboljševanju razmer v administraciji in sodstvu;
- **podpora regionalnemu in čezmejnemu sodelovanju** (z državami članicami EU in drugimi državami, ki so upravičene do predpristopne pomoči);

- **podpora regionalnemu razvoju** (še posebej na področjih prometa, okolja in gospodarskega razvoja). Sredstva, dodeljana državam kandidatkam, so namenjena podpori njihovih priprav na izvajanje kohezijske politike Skupnosti, še posebej na koriščenje sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj (EDRS) in kohezijskega sklada;
- **podpora razvoju človeških virov**, s čimer se bo država kandidatka usposobila za koriščenje Evropskega socialnega sklada (ESF) v okviru evropske strategije zaposlovanja;
- **podpora razvoju podeželja**, s čimer se bo država kandidatka pripravila na skupno kmetijsko politiko (CAP) in sorodne politike, pa tudi na Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja (EKSRP).

Slika 3: Opredelitev komponent IPA

Vir: Lastni prikaz

Kot je razvidno iz slike 3 je dostop do sredstev IPA selektiven. Potencialne države kandidatke so upravičene do črpanja sredstev samo v okviru prvih dveh komponent (vzpostavitev institucij ter regionalno in čezmejno sodelovanje), medtem ko so države kandidatke upravičene do vseh petih elementov instrumenta IPA. Zadnje tri postavke, ki so namenjene samo državam kandidatkam, so zasnovane kot zrcalna podoba strukturnih skladov. Raven finančne podpore je tako torej odvisna od tega v kateri fazi vključevanja je država. Bližje kot bo država polnopravnemu članstvu, večji bo obseg in raznovrstnejša bo struktura finančne pomoči Unije.

Cilj instrumenta je, da se nacionalne oblasti usposobi za samostojno črpanje pomoči. Program spodbuja države upravičenke k decentraliziranemu upravljanju pomoči EU in njihovih struktur upravljanja strukturam, ki jih bodo potrebovale po pristopu. Elementi, ki so na voljo samo državam kandidatkam se lahko izvajajo samo v okviru decentraliziranega upravljanja. Slednje pa spodbuja države, ki izpolnjujejo pogoje v okviru IPA, da ob podpori EK nadgradijo svoje strukture upravljanja, da bodo do teh elementov upravičene v najkrajšem možnem času po dodelitvi statusa države kandidatke. Proces za popolno decentralizacijo pomoči EU s strani držav upravičenk je eden od glavnih ciljev IPA (enako kot v primeru PHARE). To bo večletni učni proces za države upravičenke v celotnem obdobju IPA od leta 2007-2013. Da pa bo ta proces uspešen, mora najprej iti skozi vmesno stopnjo delne dekoncentracije (s predhodnim nadzorom s strani delegacij pri javnih razpisih in sklepanju pogodb), kar bo trajalo več let. Delna decentralizacija s predhodnim nadzorom se lahko

izpelje v razmeroma kratkem časovnem obdobju enega do dveh let, kakor je bilo v primeru prejšnjih držav kandidatk. V primeru Hrvaške in Turčije velja decentralizirani sistem, pri katerem je odgovornost za izvedbo projektov na strani koristnice sredstev, EK pa izvedbo spremlja. Tako je npr. za Hrvaško za celotno koordinacijo programa zadolžen Osrednji državni urad za razvojno strategijo in koordinacijo skladov, za finančno upravljanje pa Ministrstvo za finance. Za ostale države Zahodnega Balkana trenutno poteka izvajanje pomoči v okviru dekoncentriranih delegacij EK. V primerjavi s predhodnimi instrumenti finančne in tehnične pomoči, bo zaradi vzpostavitve dekoncentriranih uradov delovanje EU preglednejše in učinkovitejše, državam upravičenkam pa je dodeljena večja odgovornost pri načrtovanju predpristopne pomoči z namenom priprave na prevzem odgovornosti za upravljanje evropskih sredstev.

Tabela 8: Znesek finančne pomoči v okviru programa IPA za obdobje 2007-2011 (v mio EUR)

	2007	2008	2009	2010	2011	Skupaj
DRŽAVI KANDIDATKI						
Hrvaška	141,2	146,0	151,2	154,2	157,2	749,8
Makedonija	58,5	70,2	81,8	92,3	98,7	401,5
Skupaj	199,7	216,2	233,0	246,5	255,9	1151,3
POTENCIALNE KANDIDATKE						
Albanija	61,0	70,7	81,2	93,2	95,0	401,1
BiH	62,1	74,8	89,1	106,0	108,1	440,1
Črna gora	31,4	32,6	33,3	34,0	34,7	166,0
Srbija	189,7	190,9	194,8	198,7	202,7	976,8
Kosovo	68,3	124,7	66,1	67,3	68,7	395,1
Skupaj	412,5	493,7	464,5	499,2	509,2	2379,1
CELOTNA POMOČ DRŽAVAM ZAHODNEGA BALKANA						
SKUPAJ	612,2	709,9	697,5	745,7	765,1	3530,4

Vir: European Commission, Multi-annual Indicative Financial Framework for 2009-2011, 2007, str. 4-6.

Obete o uresničevanju evropske perspektive Zahodnega Balkana bo Unija podkrepila z nadaljevanjem finančne pomoči, saj bo državam regije v obdobju 2007-2011 dodeljenih več kot 3,5 mlrd EUR evropskih finančnih sredstev. Z znesku je potrebno dodati še finančna sredstva v višini 1 mlrd EUR, ki so bila zbrana na donatorski konferenci za gospodarski razvoj Kosova. Zneski pomoči državam regije so zaradi različne politične in gospodarske razvitosti posamezne države regije ter tudi časovnice napredovanja proti članstvu EU različni. Skoraj polovico razpoložljivih sredstev je namenjenih državam kandidatkam, saj imajo le-te dostop do vseh komponent programa. Državi kandidatki bosta tako upravičeni do povprečne letne intenzitete pomoči EU v višini 36 EUR, medtem ko je intenziteta pomoči potencialnih državam kandidatkam bistveno manjša – le 31 EUR na prebivalca. V povprečju pa je državam regije namenjenih 33 EUR pomoči na prebivalca, kar za okoli 9% presega višino finančnih sredstev, ki je bila dodeljena državam regije v obdobju 2000-2006 v okviru CARDS programa. Znesek pomoči na prebivalca v obdobju 2007-2011 tudi močno presega višino doniranih finančnih sredstev, ki jih je EU namenila državam regije v obdobju 1991-1999, ko je le-ta na letni ravni znašala 20,2 EUR na prebivalca. To je tudi najvišja vsota finančne pomoči na prebivalca, ki jo EK namenja kateri koli regiji na svetu. EU bo finančna sredstva

namenila tudi za regionalne in horizontalne programe v višini 728.000 EUR v obdobju 2007-2011 oz. 145.000 na letni ravni.⁴²

Tabela 9: Višina pomoči EU po posameznih državah regije v letih 2007-2011 na prebivalca (v EUR)

	Hrvaška	Mak.	Alb.	BiH	Črna gora	Srbija	Kosovo	Povpr.
2007-11	169,3	196,9	127,3	114,3	263,5	129,4	158,2	161,7
Letno	33,85	39,4	25,5	22,9	52,7	25,9	31,6	33,12

Vir: Lastni izračun

Tabela 10: Delež finančnih sredstev v okviru IPA po državah po področjih ukrepanja v letu 2008 (v %)

	Hrvaška	Mak.	Albanija	BiH	Črna gora	Srbija	Kosovo
Tranzicija in vzpostavitev institucij	31,1	56,9	86,4	93,4	86,2	94,0	97,8
Regionalno in čezmejno sodelovanje	10,1	7,5	13,6	6,6	13,8	6,0	2,2
Regionalni razvoj	32,6	17,5	-	-	-	-	-
Razvoj človeških virov	8,7	8,6	-	-	-	-	-
Razvoj podeželja	17,5	9,5	-	-	-	-	-

Vir: Lastni izračun na osnovi podatkov iz Multi- Annual Indicative Financial Framework for 2009-2011, 2007, str. 4-6).

Pomoč EU državam kandidatkam in potencialnim kandidatkam je zaradi različne stopnje gospodarske razvitosti držav po komponentah različno razporejena (tabela 10). Izmed držav kandidat Makedonija prejema višji delež v komponenti tranzicije in vzpostavitve institucij (I. komponenta), znatno nižji delež pa v komponentah regionalnega in čezmejnega sodelovanja in razvoja podeželja (II. in V. komponenta). V okviru I. komponente je za področje doseganja ekonomskih kriterijev namenjenih le 5-20% sredstev, ki jih državi kandidatki prejmeta v okviru te komponente.⁴³ V okviru ekonomskih kriterijev je cilj finančne pomoči EU usmerjen k delovanju tržnega gospodarstva, predvsem izboljšanja konkurenčnosti in poslovnega okolja ter promocije investicij, krepitve trgovine, strukturnih reform javnih financ, ekonomske obnove, ekonomske statistike, kmetijstva in socialne reforme. Potencialne države kandidatke tudi niso izvzete od pomoči, ki jih prejmeta državi kandidatki v okviru III.-V. komponente, saj se slednje odražajo v I. komponenti. Potencialnih državam kandidatkam je za doseganje socialnih in ekonomskih kriterijev sicer namenjenih več sredstev v okviru I. komponente (med 25-60%)⁴⁴, vendar ta komponenta vključuje tudi področje izobraževanja, zdravstva, delovne sile, okolja, ipd (Multi-annual Indicative Planning Document 2007-2009 for Croatia,

⁴² Znesek vključuje tudi Turčijo.

⁴³ Glavna področja ukrepanja v okviru I. komponente so: politični kriteriji, ekonomski kriteriji, sposobnost prevzemanja obveznosti članstva in podporni programi. Največji delež, kar od 50-70% delež prejema področje sposobnosti prevzemanja obveznosti članstva.

⁴⁴ BiH in Albanija (25-30%), Srbija in Kosovo (45-60%).

the former Yugoslav Republic of Macedonia, Kosovo, Serbia, Albania, Bosnia and Hercegovina, 2007).

Na podlagi zgornjih tabel lahko zaključimo, da je finančna pomoč državam Zahodnega Balkana visoka, vendar je ob tem treba poudariti, da na splošno velja načelo, da je učinkovita poraba sredstev pomembnejša od samega zneska. Ob tem pa si tudi zastavljam vprašanje ali so finančna sredstva, ki jih je mednarodna skupnost namenila regiji, omogočila gospodarsko rast in povečala trgovinske tokove? Dejstvo je, da so bila finančna sredstva v daljšem časovnem obdobju osredotočena predvsem na zagotovitev varnosti, stabilnosti, povojne obnove regije ter izboljšanju socialnega in življenjskega standarda. Velja poudariti, da je bil v preteklosti cilj mednarodne skupnosti pri kanaliziranju finančne pomoči usmerjen pretežno v obnovo in stabilizacijo regije, medtem, ko je bila trgovinska politika z razliko od strukturne in razvojne politike manj pomembna. Na slednje kaže že podatek o višini finančnih sredstev področju trgovine, ki je npr. za obdobje 2001-2006 za BiH znašala le 2% celotnih finančnih sredstev, za Albanijo pa 6% celotne pomoči. Mednarodna skupnost bi morala narediti korak naprej in razmišljati tudi o pospešitvi gospodarskega in ostalega razvoja.

V kolikor se osredotočim na dodeljena finančna sredstva mednarodne skupnosti Kosovu in BiH, velja poudariti, da je mednarodna pomoč vsaj v prvih letih povojne obnove pozitivno vplivala na gospodarsko rast obeh omenjenih držav. Medtem, ko je višina finančne pomoči Kosovu leta 2000 in 2001 predstavljala kar 58% BDP (le-ta se je v nadaljnjih letih zniževala, v letu 2007 je znašala le 16% BPD), je Kosovo v omenjenem obdobju beležilo kar 10% rast BDP. Visoka gospodarska rast, ki je na Kosovu bila zabeležena leta 2000 in 2001, je posledica dodeljene mednarodne denarne pomoči zaradi številnih gospodarskih izgub, ki so državo doletele konec 90. let prejšnjega stoletja. Z zaključkom povojne obnove pa je prišlo do občutnega padca gospodarske rasti, ki se je ustalila na 3-4% (Mustafa, Demukaj & Kotorri, 2006, str. 20). Tudi v BiH, kjer je BDP leta 1995 znašal le 500 USD na prebivalca, in predstavljal le 20% višine BDP pred vojaškimi spopadi, je bila s pomočjo sredstev mednarodne skupnosti zabeležena znatna rast BDP, ki je leta 1996 znašala kar 63%, leta 1997 30% ter leta 1998 17,6%. Z zaključkom povojne obnove pa je prišlo do občutnega padca gospodarske rasti, ki se je ustalila na 5-6% (Nedic, 2006, str. 5,16).

Iz tabele 11, ki prikazuje delež BPD v letu 2006 glede na leto 1989, ugotovimo, da dodeljena finančna pomoč ni imela bistvenih implikacij na gospodarsko rast, saj so bili njihovi BDP, z izjemo Albanije in Hrvaške, še vedno nižji kot so bili leta 1989.

Tabela 11: BDP leta 2006 glede na leto 1989 (v odstotkih – 1989=100%)

	BDP
Albanija	144
Hrvaška	105
BiH	75
Makedonija	91
Črna gora	73
Srbija	64

Vir: EBRD, Transition report update 2007, str. 64.

Kljub velikim preteklim razlikam v gospodarski rasti med državami regije, v zadnjih letih, predvsem po letu 2000, opazujemo konvergenco stopenj rasti med državami Zahodnega Balkana. Po podatkih Svetovne banke je povprečna rast BDP držav regije v obdobju 2000-2006 znašala 4,7% in je bila višja od povprečne rasti Bolgarije in Romunije v enakem obdobju (Romunija je beležila 2,5% rast, Bolgarija pa 3,6%). K temu po eni strani pomembno prispevajo ukrepi politike ekonomske stabilizacije v državah regije, v okviru regionalnega pristopa EU, po drugi strani pa je rast BDP tudi posledica relativne politične stabilnosti in dodeljene finančne pomoči mednarodne skupnosti državam regije. Države regije imajo v prihodnjem srednjeročnem obdobju potencial za doseganje še višje dinamike rasti ob predpostavki ugodnih makroekonomskih gibanj in nadaljevanja izvajanja pomembnih, tržno naravnanih strukturnih reform.⁴⁵ To bi državam regije omogočilo, da bi dosegle nivo ravni BDP, ki so jo imele pred razpadom nekdanje Jugoslavije.

Finančna pomoč za večino držav regije predstavlja pomemben vir financiranja proračunskega in trgovinskega deficita. Države Zahodnega Balkana s sredstvi, prejetimi od mednarodne skupnosti, financirajo velike uvozne potrebe (Gligorov, 2006, str. 5). Kosovo je tako z dodeljenimi finančnimi sredstvi v letu 2001 uspel pokriti 91% zunanjetrgovinskega deficita, leta 2002 88% ter leta 2003 81% deficita (Mustafa et al., 2006, str. 22).

Države Zahodnega Balkana morajo najti ustrezne mehanizme za zmanjšanje zunanjetrgovinskih deficitov preko povečanja izvoza in povečanja konkurenčnosti svojih proizvodov (preusmeritev iz delovno intenzivnih v kapitalno intenzivne), specializacije, tujih neposrednih naložb in drugih mehanizmov. Težiti morajo k ustvarjanju okolja, ki spodbudno vpliva na tuje neposredne naložbe in na povečanje izvoza, saj tuje neposredne naložbe vplivajo na gospodarsko rast, dvigujejo konkurenčnost in specializacijo, zvišujejo raven zaposlenosti, izboljšujejo plačilno bilanco ter povečujejo trgovino. To pa je nujen pogoj za doseganje realne konvergence držav regije v EU.

Primerjava instrumenta predpristopne pomoči IPA s predhodnimi instrumenti finančne pomoči kaže, da obstoj ene same pravne podlage in finančno načrtovanje v okviru IPA zagotavlja večjo prožnost, EK pa lahko bolj upošteva dejavnik sposobnosti za črpanje. Strateške smernice so izboljšane in sicer z vzpostavitvijo dokumenta o večletnem indikativnem načrtovanju, ki opredeljuje glavna področja ukrepanja in usklajuje pomoč v okviru različnih elementov IPA za vsako državo prejemnico. Decentralizirano upravljanje sredstev EU omogoča prevzem odgovornosti s strani držav prejemnic in lastništva v procesu izvajanja.

Na osnovi pregleda finančne pomoči, ki jo mednarodna skupnost namenja regiji Zahodnega Balkana, sem ugotovila, da obstaja pomanjkanje celotnega pregleda vseh instrumentov, ki bi

⁴⁵ Po napovedih naj bi povprečna letna rast BDP držav Zahodnega Balkana v naslednjih 15 letih po pesimističnem scenariju znašala 3,8%, po realističnem 4,9% ter optimističnem 6,3%. To pa predstavlja tudi hitrejšo rast od napovedi za države članice EU, ki naj bi dosegle po različnih scenarijih 1,5% oz. 2,2% oz 3% rast (Štiblar, 2007, str. 228). Ob tem velja poudariti, da je bila študija opravljena leta 2006 in ni upoštevala finančne in gospodarske krize, ki trenutno pesti svetovno gospodarstvo.

povezal obstoječe instrumente EU ter finančna sredstva, ki jih regiji namenjajo mednarodne finančne institucije. Z združitvijo različnih oblik nepovratnih sredstev za celotno regijo bi se izboljšala učinkovitost izkoriščanja finančne pomoči ter povečala sinergija med projekti. Prvi korak v tej smeri je bil spodbujen s strani slovenskega predsedstva EU, ki predvideva tesnejše sodelovanje mednarodnih finančnih institucij in vzpostavitev celovitega mehanizma za financiranje regije. Za pripravo izvedbe omenjenega mehanizma, ki naj bi bil vzpostavljen do leta 2010, je EU maja 2008 predlagala oblikovanje posebne koordinacijske skupine, ki bo pripravila skupno spletno stran, enotno vstopno in točko za potencialne prejemnike, pri kateri bi le-ti lahko vložili prošnjo za odobritev finančne podpore in pridobili zanesljive informacije glede razpoložljivosti finančnih instrumentov ter proučila možnosti za razširitev področij projektov - poleg infrastrukturnih projektov tudi financiranje malih in srednjih podjetij (Economic and Financial Affairs Conclusions, 2008 (PRES/08/113), str. 11-12).

4 REGIONALNO SODELOVANJE IN REGIONALNE POBUDE

4.1 Pomen regionalnega sodelovanja

Regionalno sodelovanje med državami Zahodnega Balkana predstavlja ključni element procesa stabilizacije in asociacije. V stabilizacijsko-asociacijskem sporazumu je konstruktivno regionalno sodelovanje osnova, ki kaže pripravljenost integriranja države v EU (Dangerfield, 2004, str. 204). Spodbuditev regionalnega sodelovanja med državami regije je bil glavni cilj Zagrebškega vrha, prav tako so Solunski vrh leta 2003 in nadaljnji ES ponovno potrdili pomen medsebojnega regionalnega sodelovanja pri njihovem približevanju EU.

Regionalno sodelovanje predstavlja najpomembnejši dejavnik politične stabilnosti in gospodarskega razvoja držav Zahodnega Balkana in pomeni edino pravo pot za države te regije, da uspešno odgovorijo na skupne izzive (kot je npr. pomanjkanje energije, transportna infrastruktura, čezmejni kriminal, ipd). Politični, ekonomski in varnostni elementi, ki sestavljajo regionalno sodelovanje na Zahodnem Balkanu, so medsebojno tesno povezani. Regionalna stabilnost in varnost je predpogoj za ekonomski razvoj, ki krepi stabilnost in varnost v regiji (Brown & Attenborough, 2007, str. 10). Regionalno sodelovanje na Zahodnem Balkanu je nujno, ker se mnoga vprašanja uspešno rešujejo samo na regionalni osnovi (npr. boj proti organiziranemu kriminalu, trgovina z ljudmi, elementarne nesreče, vrnitev beguncev, infrastrukturni projekti, ipd.). Na ta način je tudi najlažje privabiti tuje investicije ter se pogajati z WTO, WB in drugimi finančnimi institucijami.

Regionalno sodelovanje je torej ključnega pomena pri evropskem povezovanju. Napredek na tem področju krepi zaupanje in omogoča konkretne koristi, saj prispeva k regionalni stabilnosti, boljšim čezmejnimi povezavam in boljši infrastrukturi. Vse to omogoča tudi gospodarske prednosti v smislu hitrejše rasti in večjega števila tujih neposrednih investicij.

Na sestanku regionalnega omizja Pakta stabilnosti za Jugovzhodno Evropo maja 2006 v Beogradu, so bili opredeljene naslednje prioritete regionalnega sodelovanja (Minić & Kronja, 2007, str. 15):

- ekonomski razvoj, ki obsega regionalno trgovino ter domače in tuje investicije. Posebno pomemben je sporazum o prosti trgovini (Nova CEFTA) in regionalni okvir za pospeševanje investicij, ki omogoča povečano vlaganje zasebnega sektorja;
- infrastruktura, ki obsega prometno infrastrukturo, energetiko ter zračni prostor;
- pravosodje in notranje zadeve obsega boj proti organiziranemu kriminalu in korupciji;
- varnostno sodelovanje;
- razvoj človeških virov obsega sodelovanje po področju znanosti, izobraževanja, umetnosti ter kulture.

Za območje regije ima regionalno gospodarsko sodelovanje odločilno vlogo in predstavlja ključni element politike EU v omenjeni regiji. Skozi krepitev gospodarskih vezi državam v regiji omogoča oblikovanje močnejše podlage za gospodarski razvoj. Slednje pa predstavlja lažjo pripravljenost za vstop na tržišče EU z dnem vstopa v EU.

4.1.1 Področje energetske varnosti

Stabilnost energetskega sektorja je ključna za stabilnost zahodnobalkanske regije. Ker je ocenjeno, da bo do leta 2010 v regiji zelo primanjkovalo električne energije, morajo države regije vprašanju energetske učinkovitosti in varnosti oskrbe čim prej posvetiti posebno pozornost. Glavni problem, s katerim se soočajo države Zahodnega Balkana na energetskem trgu je njihova neenotnost. V primeru naftne industrije je razdeljena na sedem ločenih enot - držav - vsaka s svojo majhno in večinoma nerentabilno rafinerijo. Dostopnost energetskih virov predstavlja še en pomemben dejavnik, na katerem slonita stabilna gospodarska rast in družbeni razvoj. Regija je sicer bogata z energetskimi viri, največ med njimi jih ima BiH, vendar je preveč odvisna od uvoza energetskih virov iz posameznih držav. Zaradi zastarele in pomanjkljive infrastrukture v regiji je mogoče zagotoviti energetsko varnost le s pomočjo tujih investicij, ki pa morajo zagotoviti raznovrstnost energetskih virov in večjo učinkovitost dobave. Zahodni Balkan ima še neizkoriščen energetski potencial na področju toplotne in vodne energije ter drugih obnovljivih virov energije (biomasa, sončna in vetrna energija).⁴⁶ Za zagotovitev energetske varnosti regije je potrebno predvsem povečati domačo proizvodnjo energije z investicijami v različne, predvsem še neizkoriščene energetske vire. V tem okviru je jedrska energija pomemben faktor. Dodatna jedrska centrala bi lahko energetsko kot tudi ekonomsko okrepila regijo, optimalna pa bi bila sinergija jedrske energije in okolju prijaznih obnovljivih virov.

⁴⁶ V Črni gori izkoriščajo namreč le 17% hidroenergetskih virov, ostali viri pa sploh še niso izkoriščeni. V Makedoniji je lignit še vedno poglavitni vir celotne energije (43%), zato je nujen razvoj dodatnih virov energije. Albanija, ki se, poleg Kosova, sooča s pomanjkanjem energetskih virov, je v 98% odvisna od hidrokarbonskih virov. Ker trenutno več kot 50% energetskih virov uvozi iz tujine, mora za zmanjšanje uvozne energetske odvisnosti povečati lastno proizvodnjo (predvsem termične energije) in izboljšati povezanost z drugimi državami. Srbija razpolaga z večjimi zalogami nafte in zemeljskega plina kot je njena notranja poraba in ima pomembno tranzitno vlogo. Razvoj svojega energetskega sektorja vidi v strateškem partnerstvu z Rusijo, ki predvideva gradnjo naftovoda in plinovoda iz RF čez ozemlje Srbije v EU. Skladno z odkupom večinskega deleža srbske rafinerije NIS, bo Rusija obnovila proizvodnjo v vseh srbskih rafinerijah (Stabilizing the Energy Picture of the Western Balkans, Bled Strategic Forum, 2008).

Tuji vlagatelji sicer kažejo veliko zanimanje za energetska vlaganja v regiji, vendar pričakujejo ugoden pravni okvir za naložbe ter transparentno in predvidljivo poslovno okolje. Oviro tujim vlagateljem tako predstavlja nefleksibilna in nepregledna zakonodaja. Za zagotovitev zelenega nadaljnjega razvoja regionalnega energetskega sektorja je v prihajajočem obdobju potrebno zagotoviti ustrežni zakonodajni okvir, preseči odvisnost od relativno majhnega števila dobaviteljev, zagotoviti zadostne energetske povezave, izgraditi nove zmogljivosti za shranjevanje energentov in ustvariti pogoje za delovanje tržnega mehanizma v sektorju trgovanja z energenti. Kljub dejstvu, da regija postaja zanimiva za tuje investitorje, bi bila lahko vlaganja še večja v kolikor bi regija razpolagala z modernejšo infrastrukturo.

Države regije morajo s pozitivno zakonodajo ustvariti čim ugodnejše pogoje za investicije in si prizadevati za izboljšanje mreže distribucije električne energije, ki pa je zaradi pomanjkanja kapacitet posamezne države regije mogoča le v regijskem okviru. Vzpostavitev energetske mreže bi nekaterim državam regije (predvsem Srbiji in BiH) omogočila prekvalifikacijo iz uvoznice energije v njeno proizvajalko. Vprašanje stabilne dobave električne energije in varovanja okolja je mogoče reševati le v regijskem okviru. Države regije, ki veljajo za pomembno energetske tranzitno območje, se morajo zavedati, da to vlogo lahko tudi izgubijo (npr. v kolikor Italija vzpostavi sistem jedrskih elektrarn, električne energije iz držav Zahodnega Balkan ne bo več potrebovala).

Z namenom vzpostavitve zanesljivega energetskega trga ter izboljšanje konkurenčnega naložbenega okolja je EU z državami Jugovzhodne Evrope julija 2006 podpisala Pogodbo o ustanovitvi energetske skupnosti. Pogodba vzpostavlja notranji energetski trg z državami Jugovzhodne Evrope in predstavlja korak v smeri polne integracije regije v EU na zelo pomembnem področju energetske varnosti. Pogodbenice so se obvezale implementirati evropsko energetske zakonodaje o električni energiji in zemeljskem plinu, skupaj z okoljsko, tehnično in zakonodajo na področju konkurence, ki se nanaša na energetske trge. Pomembna cilja pogodbe sta tudi oblikovanje primerne zakonskega okvira in izgradnja infrastrukture za stabilen in nemoten prenos energije na ta regionalni trg in z njega. Slovenija pri prenosu energije na njem že sodeluje, saj je povezana z regijo in ima tako priložnost postati pomembna prenosna partnerica. Maja 2008 je bila ustanovljena regionalna energetska borza za Jugovzhodno Evropo (Borzen SouthPool), katere lastniško strukturo si delita slovenski organizator trga z električno energijo Borzen (51%) in mednarodna borza izvedenih finančnih instrumentov Eurex (49%). Glavne prednosti ustanovitve regionalne energetske borze so zlasti boljša izraba čezmejnih povezav, večja likvidnost trgovanja ter večja ekonomska učinkovitost energetskih sistemov, ki se odraža predvsem v nižjih stroških proizvodnje električne energije (Ustanovljena regionalna energetska borza BSP, 2008, str. 1).

V luči uvajanja evropske energetske zakonodaje na tem področju in prenosa znanja in izkušenj dejavno sodeluje tudi Slovenija, ki državam regije z različnimi izobraževalnimi programi svetuje pri implementaciji evropske zakonodaje in nudi usposabljanje lokalnim

strokovnjakov s področja energetike ter različne dogodke v zvezi s trajnostno proizvodnjo energije, energetske učinkovitostjo in rabo obnovljivih virov energije.

4.1.2 Nadaljnja vloga EU pri krepitvi regionalnega sodelovanja regije

EU mora vzpodbujati vsestranske razvojne potenciale regije in povezovanje razvojnih projektov z evropsko perspektivo, ki bodo zmanjševali razlike v razvitosti ter približevali in integrirali regijo v EU. Poleg Regionalnega sveta za sodelovanje bodo tu pomembno vlogo odigrale Nova CEFTA, Energetska skupnost in druge že delujoče regionalne pobude, ki bodo predstavljane v naslednjem podpoglavju.

Uspešno povezovanje regije bo hkrati argument v prid nadaljnjemu približevanju Zahodnega Balkana v EU. Istočasno pa se je treba zavedati, da bosta regionalno partnerstvo in sodelovanje v prehodnem obdobju do vključitve regije v EU ob izvajanju stabilizacijsko-pridružitvenih sporazumov de facto predstavljala neke vrste nadomestek za polnopravno članstvo.

Pri tem bo uspešnost nadaljnjih prizadevanj EU za poglobitev regionalnega sodelovanja znotraj regije v veliki meri odvisna od javne komunikacije do držav Zahodnega Balkana, pri čemer bo morala EU vseskozi poudarjati, da regionalno povezovanje regije ne pomeni nadomestila za polnopravno članstvo v Uniji, ampak je eden od glavnih kriterijev za ocenjevanje pripravljenosti držav za članstvo v EU, saj celotna ideja evropske integracije temelji na premagovanju medsebojnih nasprotij in sodelovanju na političnem, gospodarskem in varnostnem področju.

Države regije se zavedajo, da regionalno sodelovanje predstavlja pomemben pogoj za njihovo nadaljnje približevanje EU. Vzpostavitev regionalnega sodelovanja na tehnični ravni bo tudi ključnega pomena za postopno normalizacijo odnosov med Srbijo in samostojnim Kosovom, začevši z energetiko in prometom, pri čemer je EU vsaj v začetni fazi prevzela vlogo posredovalca. V tem okviru bo EU predvsem v odnosu do Srbije morala uporabljati politike "korenčka in palice", v smislu nadaljnjega približevanja Beograda evropski integraciji v zameno za okrepljeno sodelovanje s sosednimi državami. Vzpodbuda Srbiji za aktivnejše regionalno povezovanje bo pomembna tudi z bilateralnega vidika (npr. Hrvaška se po premostitvi začetnih zadržkov do regionalnega sodelovanja v čedalje večji meri uveljavlja kot regionalni voditelj⁴⁷).

4.2 Regionalne pobude

Države Zahodnega Balkana so članice vrste regionalnih pobud (tabela 12), ki so bile ustanovljene z namenom krepitve političnega in gospodarskega regionalnega sodelovanja. V nadaljevanju bodo predstavljene predvsem pobude, ki so s svojim delovanjem usmerjene pretežno na krepitev gospodarskega sodelovanja držav regije.

⁴⁷ Tovrstne ambicije je tudi spretno uporabljala v lanskem predsedovanju regionalni pobudi Procesu sodelovanja v JVE (SEECF).

Tabela 12: Članstvo držav Zahodnega Balkana v regionalnih pobudah

	RCC	SEECF	SECI	JJP	SEP	BSEC	Unija za Sredozemlje
Hrvaška	+	+	+	+	+	o	+
BiH	+	+	+	+	+	-	+
Srbija	+	+	+	+	+	+	-
Črna gora	+	+	-	+	+	-	+
Albanija	+	+	+	+	+	+	+
Makedonija	+	+	+	-	+	-	-

Legenda: + = članica; - = nečlanica; o = opazovalka; RCC – Regionalni svet za sodelovanje; SEECF – Proces sodelovanja v Jugovzhodni Evropi; SECI – Pobuda so sodelovanje v Jugovzhodni Evropi; JJP – Jadransko-jonska pobuda; SEP – Srednjeevropska pobuda; BSEC – Organizacija za čnomorsko gospodarsko sodelovanje.

Viri: Lastni prikaz.

4.2.1 Pobude usmerjene v krepitev gospodarskega sodelovanja

4.2.1.1 Regionalni svet za sodelovanje

Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo (v nadaljevanju PS JVE), ki je bil ustanovljen leta 1999 in je predstavljal najpomembnejšo regionalno pobudo ter se je lani preoblikoval v Regionalni svet za sodelovanje (v nadaljevanju RCC),⁴⁸ je pomembno prispeval k stabilnosti in gospodarski razvitosti regije. PS JVE je spodbudil zelo veliko število koristnih pobud in ustanovitev projektnih skupin za različna področja, ki močno vplivajo na vsakodnevno življenje državljanov. Dosežki Pakta so bili zabeleženi na področju energetike (Pogodba o energetski skupnosti), trgovine (Nova CEFTA), vračanja beguncev in nadzora meje (Ohridski mejni proces). Ob tem pa velja opozoriti tudi po mojem mnenju na najpomembnejšo dediščino - Pakt stabilnosti je omogočil prehod iz v vojni uničenih gospodarstev v napredek pri ustanavljanju tržnih gospodarstev, iz razdvojenih družb v postopno doseganje multietničnih in strpnjših družb, ali če posplošim, postopen premik od okolja spopadov k okolju sodelovanja.

Glavni razlog transformacije predstavlja prilagoditev nove regionalne pobude aktualnim razmeram v regiji. Transformacija med drugim pomeni tudi prenos lastništva oz. odgovornosti za razvoj na samo regijo Zahodnega Balkana. S tem se bo zmanjšala vključenost mednarodne skupnosti v regiji, RCC pa naj bi bolj kot PS JVE zadovoljil pričakovanja mednarodne skupnosti in prinesel novo kvaliteto v regionalnem sodelovanju. S prenosom lastništva prihaja v regiji do vzpostavitve novih mehanizmov za zagotavljanje usklajevanja pomoči med RCC in mednarodno skupnostjo pri implementaciji evropskih standardov. V

⁴⁸ Odločitev o postopni transformaciji PS JVE v RCC je bila sprejeta na sestanku regionalnega omizja PS JVE maja 2006 v Beogradu. Proces preoblikovanja se je začel na vrhunskem sestanku držav Procesu za sodelovanje v Jugovzhodni Evropi 11. maja 2007 v Zagrebu, kjer so bile sprejete odločitve o statutu RCC, Sarajevu kot sedežu Sekretariata, generalnemu sekretarju Hidu Biščeviću in prispevkih v proračun sekretariata RCC. Inavguracija RCC je potekala konec februarja 2008 v Sofiji.

širšem kontekstu to pomeni tudi učinkovitejše politično in gospodarsko sodelovanje v regiji ter vzpostavitev enakopravnega sodelovanja med državami članicami SEECP.

RCC bo gradil na zapuščini PS JVE. S tem bo spodbujal regionalno sodelovanje, koordiniral regionalne procese sodelovanja ter pomagal pri nadaljnjih političnih in ekonomskih reformah, spoštovanju človekovih pravic, razvoju in krepitvi varnosti v regiji. RCC bo prevzel ključne naloge in dosedanje pobude PS JVE pri nadaljevanju regionalnega sodelovanja in podpori približevanju evro-atlantskim integracijam držav regije. V EU bo ključni sogovornik v zadevah regionalnega sodelovanja v regiji, v povezavi s SEECP bo zagotavljal zmogljivosti za njegovo izvajanje in predstavljal forum za stalno udeležbo skupnosti donatorjev. Pobude, ki jih je nasledil RCC, kažejo na aktualne prioritete in tudi razmere med državami v regiji in donatorji (članice EU, ZDA, Švica, Norveška, Japonska, Kanada).

RCC bo svoje bodoče delovanje usmeril na naslednje prioritete (Overview, Regional Cooperation Council, 2008):

- gospodarski in socialni razvoj;
- infrastrukturo;
- pravosodje in notranje zadeve;
- varnostno sodelovanje;
- krepitev človeškega kapitala ter
- medparlamentarno sodelovanje kot povezovalno temo.

S stališča EU je pomembno, da se regionalno lastništvo posameznih pobud okrepi, da bi zagotovili njihovo samostojno delovanje. Intenzivnejše sodelovanje na Zahodnem Balkanu, ki ga upravlja regija sama in je rezultat prizadevanj RCC in držav regije, je nujno za uspeh agende EU o vključevanju. Dejavnosti RCC morajo biti združljive s stabilizacijsko-pridružitvenim procesom. RCC lahko igra popolno vlogo le, če je celotna regija zavezana regionalnemu sodelovanju in če vsi deli regije igrajo dejavno vlogo v dejavnostih, nad katerimi bo RCC bedel in jih razvijal. Konstruktiven politični dialog med vsemi partnerji v regiji v duhu kohezije in solidarnosti je bistvenega pomena za ta proces v smislu krepitve notranje politične stabilnosti in procesa reform, ki sta nujna za približevanje EU.

4.2.1.2 Proces sodelovanja v Jugovzhodni Evropi

Proces sodelovanja v Jugovzhodni Evropi (v nadaljevanju SEECP) je bil ustanovljen leta 1996 na pobudo Bolgarije in Grčije kot regionalni forum za države Jugovzhodne Evrope in predstavlja edino avtohtono regionalno pobudo v regiji. SEECP vključuje različna področja multilateralnega sodelovanja: politično sodelovanje in krepitev varnosti, krepitev gospodarskih odnosov in sodelovanje na področju razvoja demokracije, človeških virov, pravosodja in boja proti organiziranemu kriminalu. Na gospodarskem področju lahko kot pomembnejši dosežek omenimo Akcijski načrt za regionalno gospodarsko sodelovanje, ki so ga sprejeli na srečanju visokih predstavnikov v Skopju leta 2001. Države članice so se v načrtu zavezale k nadaljnjim reformam v smeri trgovinske liberalizacije med državami regije

in z državami EU ter k vključitvi v WTO. Pomen neposrednih tujih investicij za nadaljnji razvoj je prav tako izpostavljen v sprejetem načrtu. V izjavi, ki je bila sprejeta na zasedanju v Istanbulu 2006, je bila skladno z dogovorom v okviru nekdanjega PS JVE, potrjena zaveza k vzpostavitvi prostotrgovinskega območja (SEECP, 2008).

SEECP je v svojem dosedanjem delovanju dosegel pozitivne premike na področju rednega dialoga med državami zahodnobalkanske regije, konkretna realizacija projektov pa je zaradi nezadostnih finančnih virov in neustrezne organizacijske strukture zelo omejena. V prihodnosti bo imela omenjena pobuda bolj dolgotrajen pomen za regijo kot RCC, ali proces stabilizacije in asociacije, ker gre za pobudo, ki so jo oblikovale same države iz regije in ne mednarodna skupnost. SEECP bo v prihodnosti predstavljal politično telo sodelovanja v regiji, medtem ko bo RCC deloval kot njegova operativna komponenta. Za nadaljnji obstoj pobude bi bila zelo koristna močnejša povezava z RCC in SECI, ki imata večje finančne vire za izvajanje projektov (Lopandić, 2007, str. 67).

4.2.1.3 Pobuda za sodelovanje v Jugovzhodni Evropi

Pobuda za sodelovanje v Jugovzhodni Evropi (SECI), ki je nastala na pobudo ZDA po sklenitvi Daytonskega sporazuma leta 1996, predstavlja dodatni vzvod najširših prizadevanj mednarodne skupnosti za stabilizacijo regije in krepi regionalno sodelovanje ter omogoča lažje prilagajanje sodelujočih držav evropskim standardom in strukturam. SECI je definiran kot forum za diskusijo o skupnih regionalnih ekonomskih problemih, infrastrukturnemu in okoljskemu razvoju in varnostnih vprašanjih. Glavni dosežki pobude predstavljajo povečanje vključenosti zasebnega sektorja v regionalne procese in aktivnosti (v okviru SECI se je bilo leta 1997 oblikovano poslovno združenje), vprašanja olajšanega prehajanja meje (fizično izboljšanje mejnih prehodov, poenostavitve in standardizacija obmejnih in carinskih postopkov, reorganizacija obmejnih služb meje, itd) ter ustanovitev Centra za boj proti čezmejnemu kriminalu (Center SECI), s sedežem v Bukarešti. Center predstavlja edino mednarodno organizacijo za boj proti organiziranemu kriminalu v regiji in kot tak prispeva k izboljšanju varnostnih razmer (Shtonova, 2006, str. 31-33).

Pobuda je uspela realizirati nekaj pomembnih projektov v regiji⁴⁹, vendar zaradi pomanjkljivih finančnih virov, ki jih pretežno prispevata ZDA in Nemčija, na regijo nima bistvenega vpliva. Lahko bi omenili, da tako predstavlja program »samopomoči« državljanov članic. Za razliko od RCC in SEECP ter drugih pobud ne predstavlja političnega sodelovanja in tako ne sprejema političnih izjav, temveč predstavlja dejansko operativno sodelovanje. Večina držav Zahodnega Balkana in v soseščini je zainteresirana za sodelovanje in pozorno spremlja dosežke SECI, vendar pa bo v prihodnosti potrebno opredeliti prihodnji razvoj pobude. Na prihodnjo vlogo pobude lahko vpliva sprememba v politični in varnostni situaciji

⁴⁹ Na gospodarskem področju pa velja omeniti največji projekt - zahodno-vzhodni V. transportni koridor, ki poteka od Benetk, Trsta, Kopra, prek Ljubljane in Maribora proti Budimpešti in Kijevu. Na varnostnem področju je med 2002 in 2005 izvedel kar 21 regionalnih operacij, največ na področju drog in na področju ukradenih vozil, sledijo pa še realizirane operacije na področju trgovine z ljudmi, tihotapstva s cigaretami in naftnimi proizvodi, ponarejanje denarja in finančnega kriminala.

v regiji, korupcija v posameznih državah članicah, rezerviran in nedefiniran odnos EU ter sprememba odnosa ZDA zaradi spreminjajoče se varnostne situacije v drugih regijah (Lopandić, 2007, str. 69).

4.2.2 Prednosti in slabosti regionalnih pobud

Regionalne pobude na Zahodnem Balkanu so dosegle različen uspeh, v luči poskusov oživljanja sodelovanja med državami regije pa lahko njihove pojave ocenimo kot pozitivne. Med največje prednosti v regionalnih pobudah lahko uvrstimo krepitev gospodarskega in političnega sodelovanja med državami regije. Glavno poslanstvo pobud predstavlja integracija držav članic v evropske in evroatlantske strukture z negovanjem in razvijanjem dobrososedskih odnosov ter zagotovitev miru in stabilnosti v regiji. Za države regije sodelovanje v pobudah predstavlja izpolnjevanje pogojev iz PSA in s tem možnost hitrejše integracije v EU. Viden je pozitiven vpliv regionalnih pobud na politični vidik sodelovanja med državami regije, ki se je v zadnjih letih okrepilo. V določeni meri je viden tudi vpliv na gospodarsko sodelovanje (Kentrić, 2003, str. 44).

Številne regionalne pobude, ki so bile oblikovane v zadnjih 15 letih, so si zadale cilj oblikovanja močne povezave med državami Zahodnega Balkana, ki bi doprinesla k miru in stabilnosti v regiji. Vendar je težko potrditi, da so regionalne pobude v regiji uspele izgraditi močno regionalno identiteto, ki predstavlja osnovni pogoj regionalnega sodelovanja, kot je značilen za ostale evropske povezave. Regionalne pobude niso dosegle bistveno vidnih dosežkov in tako predstavljajo le dober namen, zato potrebujejo prenavo in inovativno mišljenje (Has regional cooperation led to the establishment of Balkania: Europe's Southeastern Dimension?, 2007, str. 1).

Tabela 13: Prednosti in slabosti regionalnih pobud

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> - pomembno so prispevale k političnemu dialogu med državami Zahodnega Balkana kakor tudi k krepitvi dialoga z drugimi državami; - prispevajo k reševanju regionalnih problemov (tihotapljenje drog, orožja, kriminal, ipd.) in medsebojnih napetosti ter konfliktov; - omogočajo tehnično pomoč pri sprejemanju evropske zakonodaje, pravil in standardov - prispevajo k tranziciji gospodarstva v tržno ekonomijo; - prispevajo k demokratizaciji, stabilnosti in večji varnosti; - pozitiven vpliv na trgovinsko liberalizacijo v regiji, spodbujanje neposrednih tujih naložb in razvoj zasebnega sektorja. 	<ul style="list-style-type: none"> - podvajanje ciljev pobud; - pobude so med seboj konkurenčne; - koordinacija med različnimi pobudami je slaba; - finančni viri so skromni in pokrivajo predvsem operativne stroške, procesi financiranja so dolgotrajni in zapleteni; - realiziranih projektov je bilo malo, doseženi rezultati pa nisi dosegli pričakovanih; - pomanjkanje interesa držav regije za razvoj avtohtonih regionalnih pobud.

Vir: A. Kentrić, *Evropska unija in države Jugovzhodne Evrope – pomen regionalnega sodelovanja*, 2003, str. 45.

5 GOSPODARSKI POLOŽAJ

5.1 Makroekonomsko stanje držav Zahodnega Balkana

Gospodarska rast držav regije je razmeroma visoka, prav tako pa je zaznan trend rasti neposrednih tujih investicij. Plače so se povečale, inflacija je majhna in stabilna. V večini držav regije se izvaja preudarna proračunska in denarna politika. Finančni sistemi se še naprej razvijajo, sistemi upravljanja financ so se izboljšali. Sprejeti so bili ukrepi za izboljšanje poslovnega okolja. Nadaljuje se prestrukturiranje in odpiranje gospodarstev.

Med slabostmi gospodarstev regije lahko omenimo ozkost ekonomije in izvoza, nizko konkurenčnost, šibak zasebni sektor, velik delež sive ekonomije, visoko stopnjo brezposelnosti, nizek izvoz in visok primanjkljaj na tekočem računu.

Zaradi različnih stopenj gospodarske razvitosti in napredka na poti približevanja držav Zahodnega Balkana EU bo v nadaljevanju ločeno prikazan oris makroekonomskega okvira za države kandidatke in za potencialne države kandidatke.

5.1.1 Analiza makroekonomskih gibanj držav kandidatk

Makedonsko gospodarstvo je bilo pred začetkom spopadov med Makedonci in Albanci v letu 2001 v vzponu. Rast BDP je bila visoka, vrednost nacionalne valute trdna, gospodarske reforme in privatizacija v razmahu, naraščati pa so začele tudi neposredne tuje naložbe. Ugodna gibanja so bila zaradi notranjepolitične krize hitro prekinjena. Gospodarstvo sedaj okreva, največje težave pa predstavlja visoka brezposelnost in ozka izvozna struktura. Razvoj in prestrukturiranje industrije, katere glavne panoge so rafinerije, rudarstvo, tekstil, gradbeništvo, čevljarska in tobačna industrija, je počasen. Brez tuje finančne in politične pristojnosti bi bila lahko gospodarska stabilnost države ogrožena.

Nova makedonska vlada, imenovana junija 2008, si želi predvsem povečati tuje neposredne investicije. V ta namen tujim naložbenikom obljublja olajšave in spodbude, predvsem pa možnost sodelovanja v javno-zasebnih partnerskih projektih, zlasti na področju gradnje cest, energetike, oskrbe z vodo ter gradnje šol in bolnišnic. Z ustvarjanjem ugodnejšega okolja za delovanje investicijskih skladov si vlada želi privabiti več tujega kapitala. Dokončna sprostitev nepremičninskega trga za tujce naj bi pripomogla k večjim finančnim prilivom v Makedonijo. K dobri poslovni klimi naj bi poleg nizke, 10% enotne davčne stopnje, pripomogla tudi pocenitev delovne sile, saj se bodo znižali obvezni socialni prispevki; za pokojninsko zavarovanje z 21% na 15% in za zdravstveno zavarovanje z 9% na 6%. Po vladnih napovedih naj bi imela država visoko gospodarsko rast, 6-8% (tuje napovedi so manj optimistične), ukrotiti naj bi inflacijo in jo ohranili pri največ 4%, postopno naj bi se zmanjšal tudi delež brezposelnih. Izvajanje gospodarske politike bo tudi v letih 2008 in 2009 pod nadzorom predvsem EU in IMF. IMF je v oceni gospodarskega položaja Makedonije pohvalil uspešnost vlade pri dolgoročnem vzdrževanju gospodarske rasti, ohranjanju nizke inflacije in rasti deviznih rezerv. Tako IMF kot EU pa opozarjata, da strukturne reforme potekajo prepočasi in zato ovirajo hitrejši razvoj zasebnega sektorja ter s tem zavirajo tudi gospodarsko

rast. EU dodaja, da je potreben hitrejši napredek pri zagotavljanju učinkovitega delovanja tržne ekonomije in izboljšanje konkurenčnosti, kar bi pritegnilo tudi tuje vlagatelje.

Pri Hrvaški je bil zaradi vojne v začetku 90-let padec gospodarske aktivnosti izrazitejši kot v ostalih tranzicijskih državah, začetna leta pa je zaznamovala tudi precejšnja makroekonomska stabilnost. Po letu 1993 si je hrvaško gospodarstvo hitro opomoglo. Stopnja rasti BDP je bila relativno visoka, devizni tečaj trden, inflacija pa nizka. Danes je privatizacija že skoraj končana, bančni sektor saniran, primanjkljaj na tekočem računu pa se je zmanjšal. Hrvaška svoje gospodarstvo čedalje bolj odpira. Z vključevanjem v svetovne in evropske integracijske tokove, prilagajanjem zakonodaje evropski, uspešno privatizacijo, izvajanjem strukturnih reform, stabilnim političnim in gospodarskim okoljem ter urejanjem razmer v regiji je postala tudi privlačna destinacija za tuje naložbe. Tako EU kot tudi IMF hrvaško vlado opozarjata, da so poleg usklajevanja zakonodaje z evropsko pomembne tudi druge reforme. Med njimi so dokončanje privatizacije in povečanje vloge zasebnega sektorja (s 70 na 80% BDP); zmanjšanje proračunskih izdatkov (z 49 na okoli 42% BDP), s čimer bo omogočeno znižanje davkov; uravnoteženje proračuna do leta 2010; izboljšanje infrastrukture; zmanjševanje regionalnih razlik; ter konsolidacija zdravstvenega in socialnega sistema. Vlada bo po ocenah pospešila napredek na določenih področjih (npr. privatizacija), na nekaterih pa bo še naprej počasen (predvsem kar zadeva znižanje javnih izdatkov). V svojih smernicah za vodenje gospodarske politike za obdobje 2009-2011 vlada poleg omenjenih ciljev dodaja še povečanje gospodarske rasti, ustvarjanje novih delovnih mest in upočasnitev rasti zunanjega dolga.

Tabela 14: Makroekonomski gospodarski kazalci za državi kandidatki

	Makedonija				Hrvaška			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
BDP (v mio USD po tekočih cenah)	6,089	7,004	8,345	8,638	42,925	51,794	65,434	69,456
Realna rast BDP (v %)	4,3	5,1	5,0	5,2	4,8	5,7	4,6	4,5
BDP na prebivalca (v USD, pkm)	7,899	8,490	9,128	9,708	14,318	15,532	16,474	17,362
Stopnja nezaposlenosti (v %)	36,0	35,0	35,0	33,8	16,9	15,1	15,9	15,3
Povprečna inflacija (v %)	3,2	2,2	9,2	5,8	2,9	3,4	8,6	3,5
Saldo proračuna (v % BDP)	-0,6	0,3	-1,2	-1,3	-3,0	-2,6	-2,5	-2,4
Izvoz blaga, fob (mlrd USD)	2,396	3,349	4,342	4,964	10,644	12,623	16,917	18,488
Uvoz blaga, fob (mlrd USD)	3,682	4,976	6,515	7,471	21,131	26,381	35,155	38,256
Saldo tekočega računa (v % BDP)	-0,4	-3,5	-8,3	-10,0	-7,6	-10,1	-9,7	-9,7
NTI (v mio USD)	351	525	450	375	3,392	4,850	3,725	2,700
Zunanji dolg (mlrd USD, konec leta)	2,7	4,0	5,1	5,6	37,480	46,401	58,938	72,855

Gospodarska rast: Makedonska gospodarska rast je bila v primerjavi z ostalimi državami regije v preteklosti nizka, v letu 2007 pa se je okrepila na 5,1%, medtem ko je Hrvaška v letu 2007 zabeležila visoko 5,7% rast BDP. V letu 2008 bo rast BDP po tujih ocenah v Makedoniji znašala 5%, na Hrvaškem bo nekoliko nižja in bo znašala 4,6%. Rast BDP se krepi zaradi

višje rasti v predelovalni industriji, gradbeništvu in finančnem sektorju, k višji rasti pa so pripomogle tudi reforme, ki povečujejo konkurenčnost in spodbujajo tuje neposredne naložbe. Podobno kot v letu 2007 bosta tudi v letu 2008 gospodarsko rast v obeh državah v največji meri spodbujali visoki rasti domačih naložb in zasebne porabe. Gospodarsko rast pa bo podobno kot v prejšnjih letih zaviral negativni saldo zunanjetrgovinske bilance, ki ga beležita obe državi. Za leto 2009 mednarodne napovedi za Makedonijo napovedujejo 5,2% rast, makedonska vlada pa je pripricana, da bo le-ta višja. Za zagotavljanje višje rasti BDP bo na dolgi rok potrebno znižati visoko nezaposlenost ter povečati kapitalne naložbe. Hrvaška naj bi beležila nižjo, 4,5% rast, doseganje višje rasti BDP od napovedane pa bo odvisno od uspešnosti vlade pri izboljšanju poslovnega okolja, povečanja fleksibilnosti na trgu delovne sile in spodbujanju zasebnega sektorja.

Inflacija: Inflacija v Makedoniji (2,2%) je bila v letu 2007 nižja kot na Hrvaškem, ki je znašala 4,5%. Razlog predstavlja stabilen tečaj domače valute do evra kot nominalnega sidra monetarne politike. Zaradi visokih svetovnih cen nafte in hrane, ki so pretresli svetovno gospodarstvo, povečanje cen transportnih storitev in povečanje stroškov za energijo za gospodinjstva, je inflacija v obeh državah že konec leta 2007 začela naraščati. Ocenjeno je, da bo v letošnjem letu makedonska inflacija presegla hrvaško. Le-ta naj bi v Makedoniji povprečju znašala visokih 9,2%, na Hrvaškem pa 5,9%. Inflacija se bo v letu 2009 v Makedoniji po napovedih znižala na 5,8%, inflacijske pritiske pa bodo podobno kot letos predstavljale visoke svetovne cene nafte in hrane. Inflacija na Hrvaškem bo po napovedih znašala 3,1%. Makedonija je uspela drastično znižati inflacijsko stopnjo, ki je še leta 1993 znašala 350%, leta 1994 122% in leta 1995 15%.

Nezaposlenost in plače: Nezaposlenost ostaja v Makedoniji ena največjih makroekonomskih težav, vendar je po ocenah zaradi obsežne sive ekonomije dejanska nezaposlenost nižja. Uradna stopnja nezaposlenosti bo tako v Makedoniji tudi v letu 2008 znašala 35%, na Hrvaškem pa se brezposelnost zmanjšuje, povprečna stopnja nezaposlenosti naj bi v letu 2008 znašala 15,9%. Plače v Makedoniji so bistveno nižje kot na Hrvaškem, povprečna neto mesečna plača je v prvem četrtletju 2008 znašala le 260 evrov, na Hrvaškem pa 5.018 kun oz. 680 EUR.

Davki in proračun: Makedonija je januarja 2007 uvedla enotno davčno stopnjo v višini 12%, ki je zamenjala prejšnje stopnje osebnih davkov v višini 15, 18 in 24% in davek na dobiček, ki je znašal 15%, v začetku leta 2008 pa jo je še znižala na 10%. Nižja davčna stopnja naj bi državi pripomogla k znižanju brezposelnosti, saj pričakujejo, da bo nižja obdavčitev bruto plače povečala število delovnih mest. Po drugi strani bodo nižji davčni prihodki negativno vplivali na proračun – ta se bo v letu 2008 prevesil v primanjkljaj, ki bo po tujih ocenah predstavljal 1,2% BDP, v letu 2009 bo po napovedih narasel na 1,3% BDP. Vlada v prihodnjih letih načrtuje še večji primanjkljaj, v višini 1,5%, vendar pa v bližnji prihodnosti ni pričakovati, da bi makedonski proračunski primanjkljaj presegel hrvaškega, katerega višina naj bi letos znašala 2,5% BDP. Proračunski primanjkljaj Hrvaške se bo po napovedih v letu 2009 znižal na 2,4 odstotka BDP. Da bi država dosegla znatnejše znižanje proračunskega

primanjkljaja, bi se morala resneje lotiti zniževanja javnih izdatkov, vendar pa se tega kratkoročno ne pričakuje.

Zunanja trgovina: Makedonski zunanjetrgovinski primanjkljaj se je v letu 2007 povečal za 26,6% in znašal 1 mlrd EUR ter predstavljal 23,2% BDP. Visok primanjkljaj je tudi posledica dejstva, da večino makedonskega izvoza predstavljajo izdelki z nizko dodano vrednostjo (kovine in tekstil), v uvozu pa prevladujejo drage postavke (nafta in energija, stroji in oprema). Poleg tega je izvoz nediverzificiran, večina izvoza je namenjenega v EU (65% celotnega izvoza oziroma 49,5% celotnega uvoza v letu 2007) in v države regije (30% celotnega izvoza oz. 12% celotnega uvoza). Med slednjimi je Srbija najpomembnejša zunanjetrgovinska partnerica. V uvozu postaja čedalje pomembnejša Rusija (uvoz energije). Trgovinski primanjkljaj bo zaradi višje rasti uvoza od izvoza (zaradi visokih svetovnih cen nafte) v letošnjem in prihodnjem letu še naraščal – njegov delež v BDP se bo do leta 2009 po napovedih povečal na visokih 27,5%.

Hrvaški zunanjetrgovinski primanjkljaj bo v letošnjem letu po ocenah znašal 18,2 mlrd USD ter v BDP predstavljal visokih 27,9%. Njegov delež v BDP bo v letu 2009 po napovedih narasel na 28,5%. Najpomembnejša zunanjetrgovinska partnerica je Italija, sledijo pa ji Nemčija, Slovenija in Avstrija. BiH je na drugem mestu najpomembnejših hrvaških izvoznih trgov, Rusija pa je postala tretja najpomembnejša dobaviteljica (nafta in plin).

Neposredne tuje naložbe: Kljub temu, da je Makedoniji uspelo pritegniti več tujih vlagateljev, pa tuje neposredne naložbe ostajajo med najnižjimi v regiji. V preteklih letih so bile naložbe realizirane predvsem preko privatizacije, novih naložb pa je bilo malo. V lanskem letu je vlada z obsežno reklamno akcijo in odpravo birokratskih ovir za tuje vlagatelje pritegnila nove naložbe v predelovalno industrijo v prostocarinske cone. Po drugi strani pa ovire na področju infrastrukture, trga delovne sile in drugih področjih, ki jih je težje reformirati, ostajajo. Eno izmed najbolj problematičnih področij je lastništvo nepremičnin in neurejena zemljiška knjiga (kar ena tretjina lastnine naj bi bilo neregistrirane). V letu 2007 so tako vhodne tuje neposredne naložbe znašale 525 mio USD, v letu 2008 pa se bodo po napovedih znižale na 450, leta 2009 pa na 375 mio USD.

Na Hrvaško so po podatkih hrvaške centralne banke tuji vlagatelji v obdobju od leta 1993 do konca marca 2008 vložili 18,3 mlrd EUR. Od tega je bila dobra tretjina naložb usmerjena v finančni sektor, okoli 10% v farmacevtsko in kemično industrijo (predvsem zaradi privatizacije Plive), 10% v telekomunikacije. V tem obdobju je na Hrvaško največ vložila Avstrija (30% celotnih naložb), sledile so Nizozemska (15%), Nemčija (13%), Francija (7,1%), Madžarska (6,1%), Luksemburg (5,4%), Italija (5,2%) in Slovenija (3,9%). V letih 2008 in 2009 se bodo tuje neposredne naložbe na Hrvaško po ocenah znižale, saj bo končana privatizacija strateških podjetij, ter po napovedih znašale 3,7 oziroma 2,7 mlrd USD.

5.1.2 Analiza makroekonomskih gibanj potencialnih držav kandidatk

Tabela 15: Makroekonomski gospodarski kazalci za potencialne države kandidatke

	Srbija			BiH			Črna gora		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Realna rast BDP (v %)	7,5	6,5	6,0	5,5	5,0	5,0	7,0	7,0	5,5
BDP na prebivalca (v USD, pkm)	10,071	10,911	11,751	7,074	7,618	8,140	8,900	np	np
Stopnja brezposelnosti (v %)	18,1	17,4	15,9	43,0	39,5	38,0	19,0	18,0	18,0
Povprečna inflacija (v %)	6,5	11,0	7,2	1,6	7,7	5,0	4,3	8,0	4,0
Saldo proračuna (v % BDP)	0,4	-1,0	-1,0	-0,3	-2,0	-2,0	8,1	5,0	4,0
Izvoz blaga, fob (mlrd USD)	8,9	11,5	13,2	4,243	5,092	6,110	0,859	1,067	1,147
Uvoz blaga, fob (mlrd USD)	17,7	23,3	26,4	9,947	11,937	13,130	2,945	3,990	4,172
Saldo tekočega računa (v % BDP)	-16,4	-16,3	-15,5	-13,5	-15,4	-14,4	-42,1	-43,6	-37,6
NTI (v mio USD)	3,395	2,500	2,000	2,032	1,000	1,000	1,000	1,000	np
Zunanji dolg (mlrd USD)	25,1	30,6	34,9	6,734	8,363	9,798	1,730	2,394	2,723

Opomba: Podatki za leti 2007 in 2008 so ocene, podatki za leto 2009 pa projekcije.

Vir: Economist Intelligence Unit – Country Report, september 2008, str. 8, IMF – World Economic Outlook.

Gospodarska rast: Najvišjo realno rast BDP je v letu 2007 zabeležila Srbija, ki je znašala 7,5%. Tudi Črna gora beleži visoko 7% rast, sledijo ji Albanija s 6% in BiH s 5,5%. Gonilo rasti v vseh potencialnih državah kandidatkah je bila visoka rast zasebnega povpraševanja, ki sta ga spodbujali rast potrošniških kreditov in rast plač, medtem, ko je zunanjetrgovinski sektor dejavnik, ki zavira rast, saj uvoz narašča hitreje od uvoza. Zaradi dejavnikov, ki bodo v letih 2009 in 2009 zavirali rast BDP (nižja gospodarska rast v evro območju, kamor države regije namenjajo večino svojega izvoza, globalna finančna kriza, ki bo vplivala na omejevanje rasti kreditov in restriktivnejša monetarna politika centralnih bank), je napoved rasti manj spodbudna.

Inflacija: Izmed potencialnih držav kandidatk je bila najnižja stopnja inflacije zabeležena v BiH, ki je leta 2007 znašala 1,6% in v Albaniji, ki je znašala 2,9%, najvišja pa v Srbiji s 6,5%. Le-ta naj bi se v BiH v letu 2008 povečala na 7,7%, v letu 2009 pa bo po napovedih znašala 5%, v Albaniji pa računajo na 3,3% inflacijo. V Srbiji naj bi po ocenah povprečna inflacija leta 2008 znašala 11%, v letu 2009 pa naj bi se znižala na 7,2%. Inflacija v Črni gori naj bi po predvidevanjih v letu 2009 ostala na letni ravni 4%. Inflacijo v vseh državah spodbujajo zunanji inflatorni pritiski - naraščajoče cene hrane in energije - kakor tudi notranji – visoka rast plač, bolj sproščena fiskalna politika, obsežen javni sektor, monopoli v nekaterih dejavnostih zasebnega sektorja.

Nezaposlenost in plače: BiH je država z najvišjo stopnjo brezposelnosti, ki bo po ocenah v letu 2008 znašala 39,5%. Brezposelnost je ena izmed večjih težav tudi v drugih potencialnih državah kandidatkah, saj se giblje, z izjemo BiH, med 14-18%. V BiH je povprečna bruto

plača v prvi polovici 2008 znašala 1066 konvertibilnih mark oz. okoli 550 EUR, v Srbiji pa je povprečna neto mesečna plača aprila 2008 znašala 30.600 dinarjev oz. 400 EUR, v Albaniji pa malo pod 300 EUR.

Zunanja trgovina: Zunanjetrgovinski primanjkljaj je zaradi hitrejše rasti uvoza od izvoza značilnost vseh potencialnih držav kandidatk za vstop v EU. Kljub liberalizaciji zunanje trgovine je izvoz potencialnih držav kandidatk veliko nižji od uvoza. V izvozu prevladujejo proizvodi z nizko dodano vrednostjo, struktura izvoza pa je poleg tega še nediverzificirana. Poglavitni razlogi za visok primanjkljaj se kažejo v visokem uvozu, visokem domačem povpraševanju, visoki rasti plač in posojil, naložb v infrastrukturo ter visokih cenah hrane in energije. Črna gora je država z najvišjim zunanjetrgovinskim primanjkljajem, v letu 2007 je znašal 42% BDP, v letošnjem letu pa naj bi se povečal še za eno in pol odstotno točko. Tudi BiH se sooča z visokim zunanjetrgovinskim primanjkljajem, ki je leta 2007 znašal 39,8% BPD, v letu 2008 se bo po napovedih znižal na še vedno visokih 37,1%, v letu 2009 pa na 35%. V Srbiji bo primanjkljaj po ocenah v letošnjem letu predstavljal kar 21,8% BDP. Tudi v Albaniji poleg težav na mikro ravni, pomanjkljivi infrastrukturi ter razvejani korupciji in kriminalu predstavlja glavno težavo veliko zunanje neravnovesje, ki izhaja iz skromnega blagovnega izvoza. Primanjkljaj na tekočem računu se je od 6% v letu 2006 povečal na 9% v letu 2008. IMF napoveduje, da se bo do konca tega desetletja primanjkljaj na tekočem računu zmanjšal pod 6% BDP oziroma na okoli 570 mio EUR, zmanjšanje pa naj bi bilo predvsem posledica hitre rasti BDP, delno pa tudi hitreje rastočega izvoza.

Privatizacija in neposredne tuje naložbe: V Srbiji se je kljub negotovi notranjepolitični situaciji zaradi parlamentarnih volitev privatizacija nadaljevala tudi v letošnjem letu. Med letoma 2002 in 2007 je Srbija s privatizacijo zaslužila 2,3 mlrd EUR, v zadnjem krogu pa pričakujejo precej več – od 3,5 do 4,5 mlrd EUR. Med največjimi privatizacijskimi posli v letošnjem letu je prodaja 51-odstotnega deleža Naftne industrije Srbije ruskemu gigantu Gazpromu za 400 milijonov evrov, kar je do štirikrat manj, kot bi vlada dobila, če bi podjetje prodali na dražbi. Srbija je tudi država z najvišjim deležem neposrednih tujih investicij, saj so slednje v letu 2007 znašale 3,4 mlrd USD, v letošnjem letu pa bodo znašale 2,5 mlrd USD. Srbija privablja tuje naložbe z ugodno davčno politiko. Davek na dobiček podjetij je le 10%, davek na dodano vrednost je 18% (za izjeme 8%), davek na plače 12% (po vladnih napovedih se bo znižal na 10%). Med večjimi letošnjimi naložbami je nakup 67% deleža kragujevske tovarne avtomobilov Zastava s strani italijanskega Fiata za 800 mio EUR, ki velja za največjo tujo investicijo v državi. Srbija pa primarno najbolj potrebuje tuje investicije za dokončanje X. vseevropskega prometnega koridorja, saj bi zamujanje pri tej izgradnji lahko pomenilo prometno osamitev države.

Na bosansko tržišče so od maja 1994 do konca leta 2007 tuji vlagatelji vložili 4,6 mlrd EUR. V navedenem obdobju so največ vložili Avstrijci, sledijo Srbi, Hrvati, Slovenci s 427 mio EUR ter Švicarji. Večina naložb je bila realizirana preko privatizacije. V Albaniji so NTI v letu 2006 znašale 259 mio EUR, v letu 2007 bodo po ocenah IMF znašale 408 mio EUR, v letu 2008 okoli 422 mio EUR, postopno naraščajoč trend pa se bo ohranil tudi v naslednjih

letih. Najvišjo rast NTI od leta 2000 beleži Črna gora, saj so se NTI v letu 2006 glede na leto 2000 povečale kar za 290%, glede na leto 2004, ko je bil zaznan velik upad NTI, pa za 450%. Črna gora velja za vodilno izmed držav regije v NTI na prebivalca. Slednji je leta 2007 dosegel vrednost 1418 USD na prebivalca, kar je za 30% več kot v letu 2006. Privatizacijski proces se postopno končuje, saj poteka zadnja faza privatizacije.

5.2 Gospodarski izzivi in priložnosti na Zahodnem Balkanu

Zahodni Balkan predstavlja izziv in razvojno priložnost za celotno Evropo. Celotno območje potrebuje veliko vlaganj in znanja ter velike razvojno-investicijske in infrastrukturne projekte, podprte s pravimi finančnimi mehanizmi.

Krepitev konkurence, zmanjšanje visoke brezposelnosti, spodbujanje razvoja človeških virov, prestrukturiranje podjetij, izgradnja infrastrukture ter zagotavljanje socialne kohezije so glavni izzivi na celotnem Zahodnem Balkanu. V številnih državah še vedno ostajajo znatna davčna tveganja in precejšnja zunanja neravnovesja. Napredek pri ustvarjanju delovnih mest je neenakomeren, pri tem pa je stopnja brezposelnosti v nekaterih državah regije več kot 35% in razkorak med razpoložljivo in potrebno usposobljeno delovno silo se povečuje. Za trge dela je še naprej značilno pomanjkanje ustrezne kombinacije prožnosti in varnosti za delavce in delodajalce, prav tako pa so davki na plače, ki jih izplačajo registrirana podjetja, razmeroma visoki. Poenostavljen davčni režim bi spodbudil gospodarsko dejavnost in zmanjšal visoke ravni sive ekonomije ter spodbudil zaposlovanje.

Industrija držav regije je še vedno osredotočena na težko industrijo in proizvodnjo blaga za široko potrošnjo in v primerjavi z evropskimi podjetji postaja nekonkurenčna. Za povečanje konkurenčne sposobnosti je potrebno povečati proizvodnjo tehnološko zahtevnih proizvodov ter dvigniti raven produktivnosti, kar bi povečalo tudi izvoz in znižalo zunanjetrgovinski primanjkljaj. Potrebno je izvesti tudi nacionalne načrte za dokončanje privatizacije. Naložbe in rast malih in srednjih podjetij, ki v razvitih državah predstavljajo poglavitni vzvod gospodarske aktivnosti, je treba dodatno spodbuditi, tudi z boljšim dostopom do finančnih sredstev.

Potrebna je nadaljnja diverzifikacija gospodarstva na podeželju. Kmetijski sektor v državah regije je neučinkovit zaradi razdrobljenega lastništva zemlje, večina posesti je namreč v lasti majhnih družinskih kmetij. Kljub dejstvu, da so države regije v zadnjem desetletju na področju kmetijstva in razvoja podeželja zabeležile napredek, se regija še vedno sooča z velikimi izzivi za izboljšanje učinkovitosti kmetijskega sektorja. Zaradi bogastva virov (zlasti zemljišč, primernih za kmetijsko dejavnost, in pestre biotske raznovrstnosti), tradicionalno zasebnega kmetovanja ima regija veliko možnosti za razvoj. Predpogoj za uspeh pa je, da regija poveča konkurenčnost kmetijskega sektorja in živilske industrije ter opusti ekstenzivno kmetijstvo, ki je močno odvisno od vremenskih razmer in izkoriščanja naravnih virov. Za večino kmetov ostaja najpomembnejši dejavnik dostop do finančnih sredstev (subvencij, spodbud, itd.). Države regije še vedno niso sposobne omogočiti dostopa do posojil za kmete,

šibke so tudi svetovalne in promocijske dejavnosti, ki bi kmetom omogočile razvoj v pravo smer. Potrebe po njihovi posodobitvi predpristopni instrumenti pomoči ne pokrivajo. To pomeni, da bi morale biti vlade v regiji bolj proaktivne pri iskanju drugih virov pomoči (mednarodne finančne institucije, bilateralna pomoč, itd.), da bi lahko zagotovile ustrezno podporo kmetom in bolje izkoriščale finančna sredstva, ki jih Skupnost namenja regiji v okviru sredstev za razvoj kmetijstva in podeželja.

Eno izmed ključnih razvojnih področij v regiji je področje energetike. Zaradi vojnih spopadov in nemirov, ki so v večji meri zaustavili razvoj energetskega sektorja, se države regije soočajo s slabo energetske učinkovitostjo, rastjo cen energentov in nezadostnimi proizvodnimi in prenosnimi zmogljivostmi. Zaradi velike gospodarske rasti se regija srečuje s pomanjkanjem energije in naraščajočo uvozno odvisnostjo. Zagotavljanje zadostne energetske oskrbe in podnebne spremembe terjajo naložbe v večjo energetske učinkovitost, obnovljive vire energije in energetske infrastrukturo. Ključni izzivi na energetske področju ostajajo učinkovito združevanje elektroenergetskih podjetij, vzpostavitev neodvisnega regulatorja, obnova obstoječih in gradnja novih elektrarn, razvoj regionalnega trga in obnovljivih virov energije, okrepitev čezmejnega prenosnega omrežja, uveljavitev stroškovnih cen in liberalizacija trga. Z ustreznim razvojem energetskega trga in infrastrukture regije se bo pomembno izboljšala varnost energetske oskrbe za celotno EU.

Ob investicijah na področju energetike so na Zahodnem Balkanu potrebne tudi obsežne investicije v nove transportne zmogljivosti. Razvoj prometne infrastrukture je osrednjega pomena za okrepitev regionalnega sodelovanja in gospodarske blaginje. Naložbe so ključne za pripravo in izvajanje prometnih projektov v regiji.

Gospodarske priložnosti se kažejo na področju bančno-finančnega in zavarovalniškega sektorja, lesne in pohištvene industrije, živilsko-predelovalne industrije, notranje opreme in bele tehnike, trgovinsko distribucijskih centrov, gradbeništva in inženiringa, turizma in zdravilnih centrov, kemične predelovalne industrije, farmacije, logistike, založništva in grafičnih storitev, informatike, elektronike, informacijsko-telekomunikacijske tehnologije, tekstilne industrije, jeklarske in kovinsko-predelovalne industrije idr.

Predvidena področja za razvoj projektov na področju gospodarsko-tehnološke infrastrukture kot osnove za inovacije (inkubatorji, tehnološki parki, tehnološki centri, ipd.) so na primer živilsko industrijske cone, obnovljiva energija (solarna, vetrna, biomasa, ipd), turistični resorti, energetika, varstvo okolja, krepitev institucij, ipd.

Investitorji se pri prodoru na trge Zahodnega Balkana srečujejo s številnimi ovirami⁵⁰, ključ za njihovo odpravo pa je čim prejšnje sprejetje evropskih zakonodajnih okvirov in pravil igre. Tuj kapital v gospodarstvih držav regije ni potreben le za njihovo obnovo in modernizacijo. Tuji vlagatelji poleg visoke tehnologije, dostopa na tuje trge in znanja prispevajo tudi k uveljavitvi podjetniške kulture. Poleg tega tuje investicije prispevajo k prestrukturiranju gospodarstva, specializaciji, skratka pomagajo pri liberalizaciji in preobrazbi domačega gospodarstva. Za pritegnitev tujih naložb je potrebno, da zahodnobalkanske države odstranijo naložbene ovire, saj bodo le s tem poleg stabilnih političnih in gospodarskih sistemov potencialni vlagatelji dobili zaupanje v trge Zahodnega Balkana. Kljub oviram omenjena regija odpira vrsto dobrih poslovnih priložnosti.

6 TRGOVINSKI ODNOSI DRŽAV ZAHODNEGA BALKANA

6.1 Zunanjetrgovinska politika Evropske unije do držav regije

V tem delu je predstavljena zunanjetrgovinska politika, ki jo vodi EU do Zahodnega Balkana. Ker regionalni pristop, ki ga je EU leta 1996 razvila do držav regije in je deloval kot osnova za razvoj bilateralnih odnosov na področju trgovine, finančne in gospodarske pomoči in pogodbenih odnosov, ni dosegel večjega napredka, v tem delu posvečam več pozornosti avtonomnim trgovinskim ukrepom in stabilizacijsko-asociacijskim sporazumom, ki predstavljata trgovinski odnos med državami regije in EU.

6.1.1 Avtonomni trgovinski ukrepi

Avtonomni trgovinski ukrepi so bili za države Zahodnega Balkana s strani EU uvedeni leta 2000 z razlogom povečanja deleža uvoza iz držav regije v Unijo.⁵¹ Ob tem velja poudariti, da so imele vse države regije, z izjemo Srbije in Črne gore, že pred letom 2000, ko so bili uvedeni avtonomni trgovinski ukrepi, določeno preferencialno obravnavo s strani EU. Albanija je koristila splošno shemo preferencialov EU (GSP), medtem ko so imele ostale tri države do nje le delen dostop, ki se je nanašal samo za kmetijske in ribiške proizvode. Prav tako pa so imele dostop še do trgovinskih preferenc, ki so izhajale iz prve generacije trgovinskih ukrepov, uvedenih leta 1997. Trgovinske preference so se za krajše obdobje nanašale tudi na Zvezno republiko Jugoslavijo, vendar so bile ukinjene leta 1998. Trgovinski odnosi z Makedonijo so bili od leta 1998 urejeni s sporazumom o gospodarskem in

⁵⁰ Med ovire, s katerimi se soočajo tuji investitorji v državah regije, sodijo: 1) nelojalna konkurenca (pomanjkljivo varstvo industrijske lastnine); 2) prevlada interesov posameznikov nad državnimi oziroma s tem povezan problem korupcije državnih uradnikov; 3) administrativne ovire za tuje investicije: počasnost in netransparentnost postopkov; 4) vprašljiva neodvisnost sodstva, nejasna zakonodaja; 5) nestabilna politična situacija, ki onemogoča osredotočanje na gospodarstvo; 6) negativni trendi v gospodarstvu, siva ekonomija; 7) visoki stroški pridobivanja vizumov; 8) visoke carinske in necarinske dajatve; 9) diskriminacija trgovskih mrež, nedelovanje distribucijskih kanalov; 10) zakonodaja še ne omogoča izvajanja nekaterih storitev mednarodnega upravljanja z denarjem (npr. združevanja denarnih sredstev, angl. *effective cash pooling*); 11) problem zavarovanja plačil (dobave se vršijo le pod strogimi plačilnimi pogoji - avans, garancije), kar povzroča manjši obseg naročil ter višje stroške; 12) zamude pri plačilih; 13) slaba logistika; 14) dolgi in zamudni postopki pri pridobivanju različnih dovoljenj; 15) nelikvidnost.

⁵¹ Delež uvoza iz držav regije je v letu 2000 predstavljal le 0,6% celotnega uvoza EU. V letu 2007 se je povzpел na 0,93% celotnega uvoza Unije (Bilateral Trade Relations EU- Balkans, 2008, str. 1).

trgovinskem sodelovanju, ki je zajemal širše področje od trgovinskih preferenc, ki so jih bile deležne druge države (Stabilisation and Association process for South East Europe, 2003, str. 20).

Avtonomni trgovinski ukrepi se od prejšnjih trgovinskih sistemov razlikujejo v tem, da je z njimi EU enostransko odprla svoj trg za večino izdelkov s poreklom iz držav Zahodnega Balkana. Ukrepi so skoraj vsem izvoznikom omogočili vstop na trge EU brez carinskih dajatev in količinskih omejitev z izjemo naslednjih proizvodov (Balkans, 2008, str. 2):

- vino, sladkor in določeni ribiški proizvodi, ki so predmet preferencialnih tarifnih kvot;
- mlada govedina, za katero so ukinjene specifične uvozne dajatve – v veljavi ostaja 20% ad valorem dajatev;
- tekstilni proizvodi s poreklom iz carinskih območij Črne gore in Kosova, ki so predmet tarifnih kvot.

Avtonomni trgovinski ukrepi, ki temeljijo na asimetrični trgovinski liberalizaciji, so pomembno prispevali k rasti zahodnobalkanskega izvoza v EU (slika 4) ter s tem dosegli svoje cilje. EU je leta 2005 z uredbo ES št. 1946/2005 te avtonomne trgovinske ukrepe podaljšala do konca 2010. Avtonomni trgovinski ukrepi tudi opredeljujejo celotno ali delno opustitev danih preferencialov, v kolikor pride do znatnega povečanja izvoza iz držav Zahodnega Balkana v EU, ki je nad nivojem normalne proizvodnje in izvoznih možnosti ali v kolikor države ne izpolnjujejo pogojev, ki so opredeljeni v 2. členu uredbe ES št. 2007/2000.⁵²

6.1.2 Stabilizacijsko – asociacijski sporazumi

Trgovinski ukrepi s preferencialno obravnavo, ki so jih deležne države Zahodnega Balkana, so v večji meri upoštevani v pogodbenem okviru trgovinskega dela stabilizacijsko asociacijskih sporazumov, ki je veljavi z izjemo Srbije za vse države regije. SAS imajo močnejše učinke na trgovino kot avtonomni trgovinski ukrepi. V sporazumih se trgovinske ugodnosti prilagajajo naravi vsake države, vsaka država ima tudi različno prehodno obdobje. Razmerje med ukrepi in sporazumi je skladno z uredbo ES št. 2487/2001 in 407/2008 določeno tako, da lahko države, ki so že podpisale sporazume, za izdelke s poreklom iz držav Zahodnega Balkana koristijo koncesije z uredbo o avtonomnih trgovinskih ukrepih, če so te bolj ugodne kot koncesije, dogovorjene v SAS z EU. Na osnovi tega vedno pridejo v poštev za države ugodnejši pogoji.

⁵² Pogoji, ki jih morajo za koriščenje avtonomnih trgovinskih ukrepov izpolnjevati države se nanašajo na (2. člen uredbe ES št. 2007/2000): 1) skladnost s konceptom pravil o poreklu blaga, ki so opredeljena v Uredbi EK št. 2454/93. V členih 66 in 98 do 123 omenjene uredbe je dovoljena samo enostavna bilateralna kumulacija porekla blaga med EU in vsako državo Zahodnega Balkana posebej. Ta model kumulacije zelo omejuje možnost nabave surovin in repromaterialov predvsem na trg EU in države partnerice (Strle, 2007, str. 38); 2) države ne smejo uvajati novih carin ali dajatev z enakim učinkom ali novih količinskih omejitev ter ukrepov z enakim učinkom za uvoz izdelkov po poreklu iz EU in ne smejo višati obstoječega nivoja carin in dajatev ali uvajati kakršnihkoli drugih omejitev; 3) sodelovanje z EU z namenom preprečitve prevar; 4) pripravljenost za izvajanje učinkov gospodarskih reform in na regionalno sodelovanje z ostalimi državami, ki sodelujejo v PSA, posebno preko sklenitve sporazumov o prosti trgovini.

Stabilizacijsko asociacijski sporazumi s Hrvaško, Makedonijo, Albanijo, Črno goro in BiH so že v veljavi – kot pravi SAS ali v obliki začasnih sporazumov. SAS temeljijo na asimetrični trgovinski liberalizaciji, v korist podpisnic držav Zahodnega Balkana. To pa z vidika visoke izvozne naravnosti držav regije v EU izrednega pomena. Vse države so v trgovinski menjavi deležne skoraj enake preferencialne obravnave. Skladno s SAS so države regije deležne prostega uvoza blaga na tržišče EU, z nekaterimi izjemami za določene vrste blaga: živega goveda, govejega mesa in mlade govedine, vina, užitnih vrtnin in sadja, rib in ribiških proizvodov.

Če pogledamo na odprtost tržišč držav regije, ki so že podpisale SAS, vidimo da sklenitev SAS zahteva tudi od držav v regiji, da znižujejo uvozne carine, v čemer se SAS razlikuje od avtonomnih trgovinskih ukrepov. Pri industrijskih izdelkih države regije odpirajo svoj trg postopno. Industrijski izdelki se v sporazumih razvrščajo v več skupin, tako da ne moremo govoriti o enotnem časovnem zaporedju liberalizacije uvoza iz EU. Pri uvozu kmetijskih in ribiških izdelkov, ki imajo poreklo v EU, dajejo države podpisnice regije določene koncesije.

SAS s Hrvaško je stopil v veljavo 1. februarja 2005, trgovinski del pa se je začel izvajati že januarja 2002. Hrvaška je svoj trg za industrijske, tekstilne izdelke ter železo in jeklo že popolnoma odprla. Za kmetijske in ribiške proizvode ter predelane kmetijske proizvode sta se EU in Hrvaška dogovorili za izmenjavo koncesij (Priloga IVa – IVg in Protokol 3 k SAS). Tako so carinske stopnje za večino kmetijskih proizvodov že odpravljene, znižujejo pa se tudi carinske stopnje za kmetijsko občutljive proizvode in sicer v okviru carinskih kvot, ki se letno povečujejo.

Trgovinski del SAS z Makedonijo, ki je začel veljati 1. junija 2001, predvideva postopno zniževanje carin s prehodnim obdobjem 10 let. Carine bodo tako v celoti ukinjene 1. januarja 2011. Najprej naj omenim, da so se za izdelke, ki niso navedeni v nobeni od spodaj naštetih prilog, carine odpravile že z začetkom veljavnosti začasnega sporazuma. Industrijski izdelki iz priloge I in II so deležni 10% letnega znižanja carinske stopnje in bodo odpravljene s 1.1.2011.⁵³ Tudi carine na tekstilne izdelke in oblačila, navedene v Protokolu 1 k SAS, se odpravijo leta 2011. Za železo in jeklo so se carine odpravile že leta 2006. Makedonske koncesije za kmetijske proizvode po poreklu iz EU so določene v prilogah IVa do IVd (osnovni kmetijski proizvodi), Vb (ribe) in Protokolu 3 k SPS (predelani kmetijski proizvodi) (Vitez, 2004, str. 3-4).

Začasni sporazum je za Albanijo v veljavi od decembra 2006. Z začetkom veljavnosti je EU odpravila carine za industrijske izdelke po poreklu iz Albanije. Albanija je za tiste industrijske izdelke po poreklu iz EU, ki niso navedeni v Prilogi I k SAS, svoj trg odprla takoj po uveljavitvi trgovinskega dela SAS, za izdelke, ki so navedeni v Prilogi I k SAS, pa bo Albanija svoj trg odpirala postopno in sicer v obdobju 5 let. Z dnem začetka veljavnosti

⁵³ Za izdelke iz Priloge I se je carinska stopnja začela zniževati že leta 2002 z razliko od izdelkov iz Priloge II, kjer se je začelo zniževanje carin šele leta 2004. Tako države skupnosti pri izvozu v države Zahodnega Balkana v letošnjem letu za izdelke iz Priloge I plačujejo 30% carinske dajatve, za izdelke iz Priloge II pa 50%.

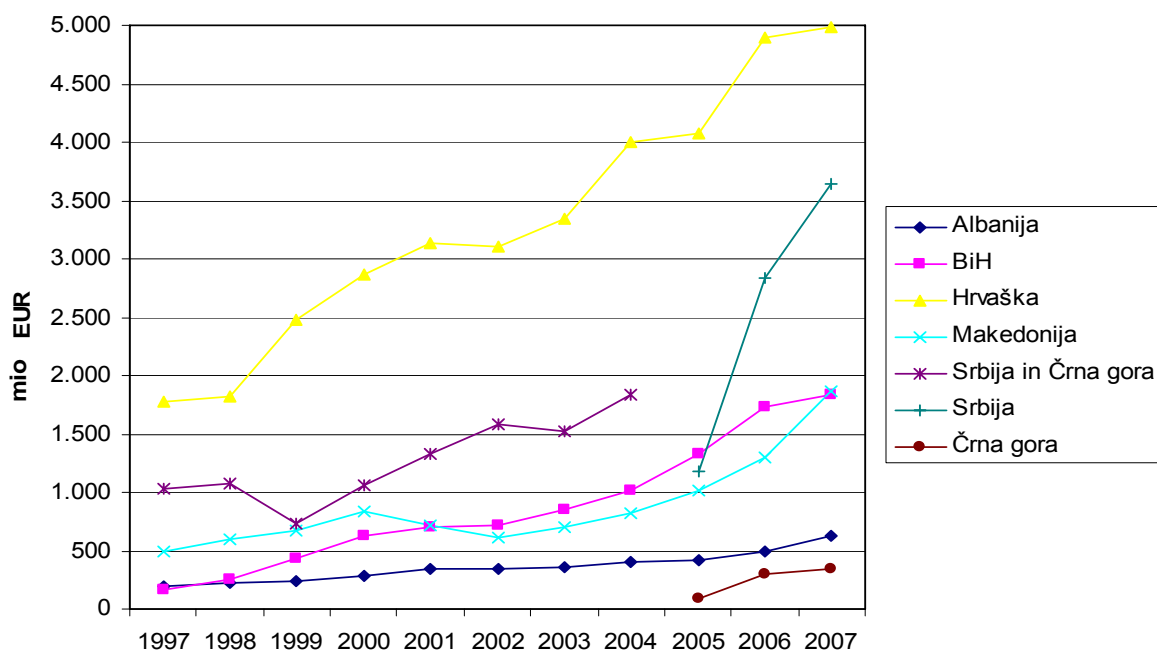
začasnega sporazuma so se uvozne carine za industrijske izdelke znižale na 80% osnovne dajatve, 1. januarja vsakega leta pa se znižujejo za 20% in bodo v celoti opravljene leta 2011. Za kmetijske in ribiške proizvode ter predelane kmetijske proizvode pa sta se EU in Albanija, podobno kot Makedonija in Hrvaška, dogovorili za izmenjavo koncesij (Priloga II a,b in c, Priloga III ter Protokol 2 k SAS).

Tudi Črna gora je januarja 2008 liberalizirala večino industrijskih izdelkov ter nekatere kmetijske izdelke, za ostale proizvode bo liberalizacija hitra – carine se bodo zniževale in odpravile najkasneje v obdobju 5 let. Tako bodo vsi industrijski proizvodi prosti carin v letu 2013. Tudi večina kmetijskih proizvodov bo leta 2012 oproščena carin, z izjemo kmetijskih proizvodov iz Priloge IIIc, ko se bodo carine do leta 2012 znižale na 50%. Podobno velja tudi za BiH. Industrijskim proizvodom, opredeljenim v prilogi 1a, se je s 1. julijem 2008 carinska stopnja znižala na 50% in bo v celoti ukinjena v začetku prihodnjega leta. Industrijski proizvodi, opredeljeni v prilogi 1b bodo popolnoma liberalizirani leta 2011, v prilogi 1c pa leta 2013. Tudi kmetijski proizvodi bodo postopno liberalizirani do leta 2013.

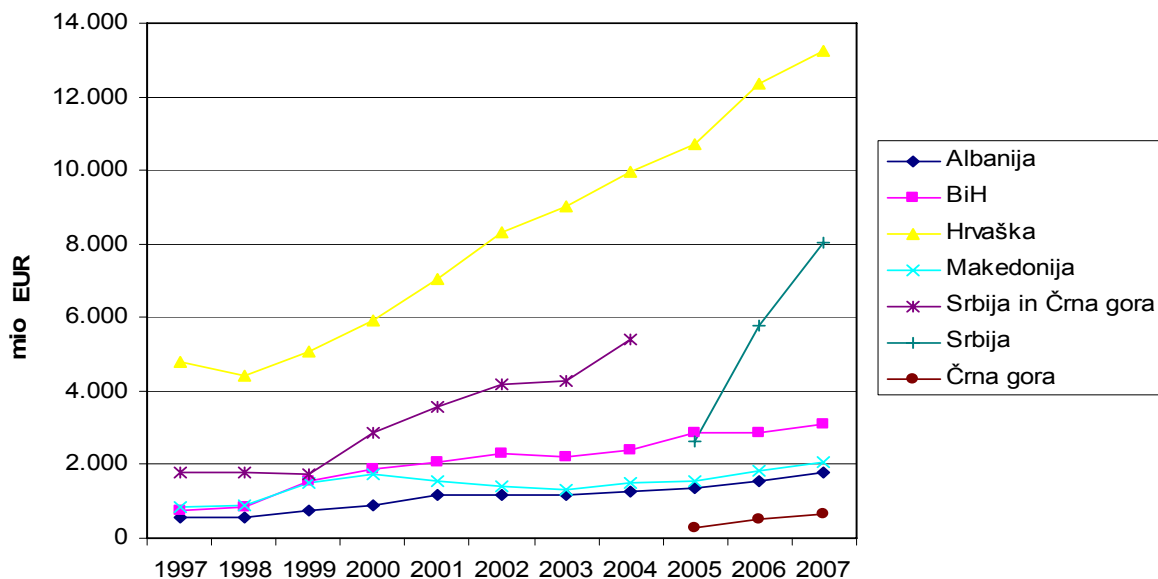
Trgovinski režim za Srbijo se zaradi neveljavnosti trgovinskega dela SAS razlikuje od ostalih držav regije. Izvoz Srbije v EU je trenutno urejen z avtonomnimi trgovinskimi ukrepi, izvoz držav EU v Srbijo je podvržen srbskim nacionalnim carinskim stopnjam. Srbija predvideva enostransko uveljavitev trgovinskega dela SAS s 1. januarjem 2009.

6.2 Trgovinski tokovi med EU in državami Zahodnega Balkana

Slika 4: Uvoz EU iz držav Zahodnega Balkana v obdobju 1997-2007 (v mio USD)

Slika 5: Izvoz EU v države Zahodnega Balkana v obdobju 1997-2007 (v mio EUR)

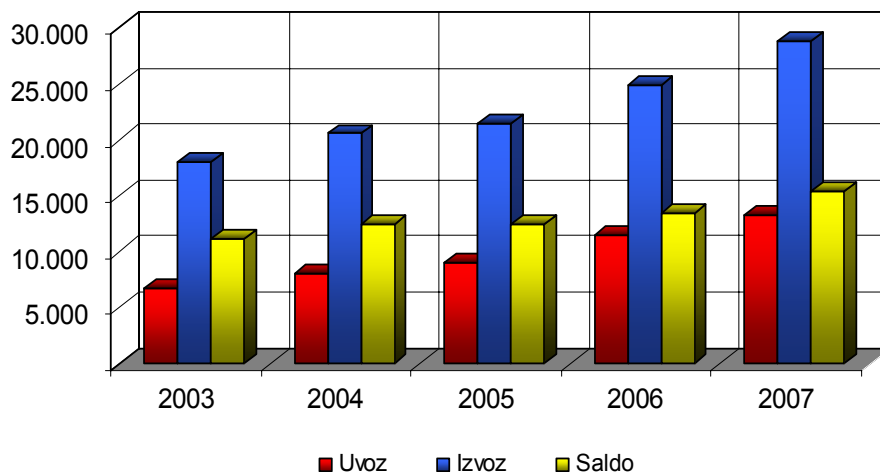
Opombe: 1) na sliki so do 1.1.2005 prikazane vrednosti za skupnost Srbije in Črne gore, z neodvisnostjo Črne gore pa so vrednosti za obe državi prikazane ločeno od 1.6.2005 do 2007. 2) zaradi verodostojnosti na sliki ni upoštevana vrednost uvoza/izvoza EU v Srbijo in Črno goro v obdobju 1.1.- 31.5.2005 (podatki o tem se nahajajo v prilogi 2).

Vir slika 4 in 5: lastna slika s pomočjo podatkov podatkov iz priloge 2 (EUROSTAT, baza COMEXT).

Iz slike 4 in 5 vidimo, da se je tako uvoz kot tudi izvoz EU iz/v držav Zahodnega Balkana v EU obdobju 1997-2007 povečeval. H krepitvi menjave je pomembno vplivala že trgovinska liberalizacija, ki je bila za večino držav regije s strani EU uvedena že 1997. Avtonomni trgovinski ukrepi, ki so bili uvedeni konec leta 2000, so še dodatno prispevali k krepitvi medsebojne menjave. V letu 2000 se je uvoz EU v države Zahodnega Balkana glede na leto 1999 povečal kar za 25,4%, izvoz Unije v regijo pa za 24,2%. Na letni ravni se je trgovina med državami regije in EU v obdobju 1997-2000 povečevala za 15,7%, pri čemer je uvoz EU iz držav regije za 2,5% presegal izvoz Skupnosti v regijo. Sliki 4 in 5 odsevata, da se je od leta 2000 naprej tako uvoz EU iz Zahodnega Balkana kot tudi izvoz Unije v regijo na letni ravni v povprečju povečeval. Izjemo predstavlja le trgovinska menjava z Makedonijo v obdobju 2001-2003. Vojaški spopadi med makedonsko vojsko in albanskimi skrajneži, ki se v Makedoniji odvijali leta 2001, so poslabšali politično stabilnost države, kar je posledično negativno vplivalo na medsebojno menjavo z EU. V primerjavi s predhodnim letom 2000 je EU leta 2001 beležila 15% padec uvoza iz Makedonije ter 10% padec izvoza v Makedonijo. EU tudi v letu 2002 v trgovinski menjavi z Makedonijo ni uspelo doseči vrednosti menjave, ki jo je beležila leta 2000. V letu 2002 se je trgovinska menjava EU z Makedonijo glede na leto 2000 znižala za 21,5%, od tega je največji padec doživel uvoz iz Makedonije, ki je padel za 27,5%, izvoz v Makedonijo pa za 18,6%. V letu 2003 je v primerjavi z letom 2002 prišlo do 14% dviga uvoza EU iz Makedonije, medtem ko je izvoz v Makedonijo padel za 7%. Razpad nekdanje skupne države, Srbije in Črne gore, ni imel bistvenega vpliva na trgovinsko menjavo z EU, saj je v letu 2005 glede na predhodno leto prišlo le do nizkega 3% padca trgovinske

menjave. Uvoz EU iz Zahodnega Balkana se je povečal kar za 17,2%, izvoz v regijo pa je padel za 10%. Celotna menjava se je v letu 2007 v primerjavi z letom 2000 povečala za 223%, od tega se je uvoz EU iz držav Zahodnega Balkana povečal za 234%, izvoz pa za 219%. Letna rast menjave je v obdobju 2000-2007 znašala 12,3%, od tega se je uvoz EU iz držav regije na letni ravni povečal za 13,2%, izvoz v regijo pa za 11,9%.

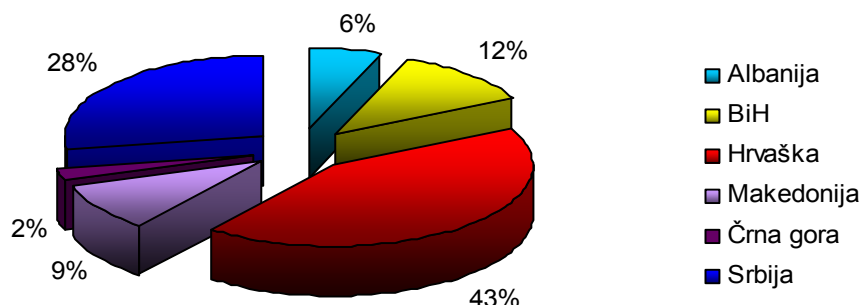
Slika 6: Trgovinska menjava EU z državami Zahodnega Balkana v obdobju 2003-2007 (v mio EUR)

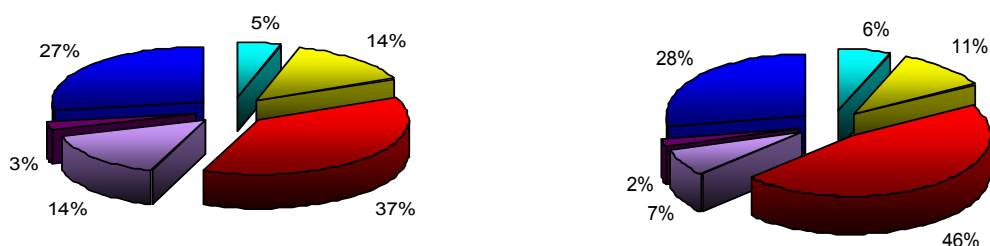
Vir: lastna slika s pomočjo podatkov iz priloge 2.

V celotni strukturi uvoza EU v letu 2007 države Zahodnega Balkana zavzemajo 0,93% delež celotnega uvoza EU in 2,32% delež celotnega izvoza EU. Za regijo Zahodnega Balkana pa je EU najpomembnejši partner, saj so v letu 2007 države regije z Unijo opravile kar 61,2% celotne trgovinske menjave. Kar 62,9% celotnega izvoza so države regije izvozile v Unijo, iz nje pa uvozile 60,6% celotnega uvoza. Drugi najpomembnejši zunanjetrgovinski partner držav regije je Rusija, s katero opravijo 6,7% celotne zunanjetrgovinske menjave, med 10 najpomembnejšimi zunanjetrgovinskimi partnerji so: Hrvaška (4,5%), BiH (3,9%), Turčija (3,8%), Kitajska (3,6%), Bolgarija (1,8%), Srbija (1,8%), ZDA (1,6%) ter Švica (1,1%) (Bilateral Trade Relations EU- Balkans, 2008, str. 4).

Slika 7: Delež posameznih držav Zahodnega Balkana v celotni trgovini EU z državami regije v letu 2007

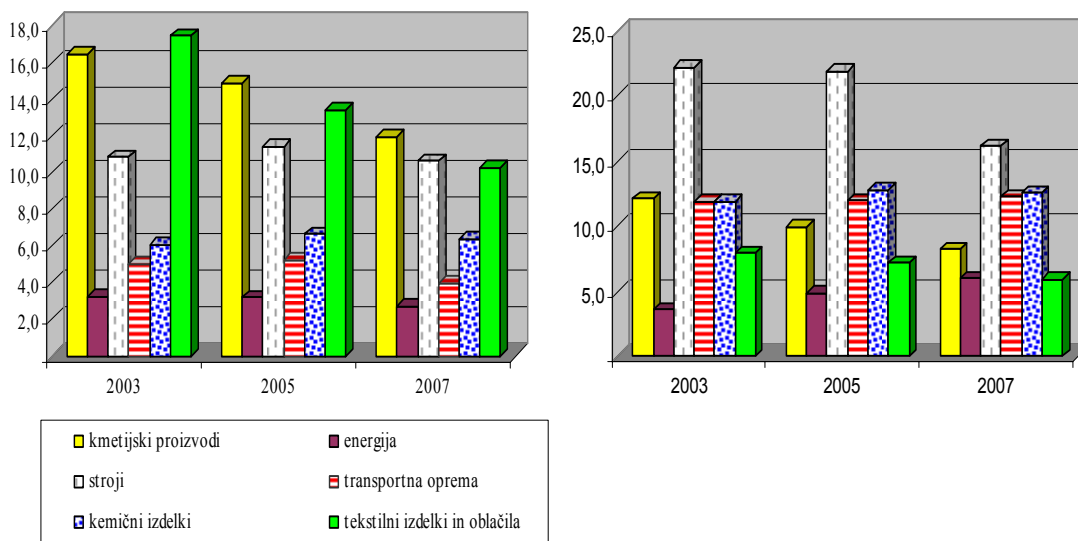
Slika 8 in 9: Delež uvoza EU iz držav Zahodnega Balkana (levo) in delež izvoza EU v države regije (desno) v letu 2007

Vir (slika 7-9): lastne slike na osnovi podatkov iz priloge 2.

Izmed držav regije je največji delež zunanjetrgovinske menjave z EU ustvarila Hrvaška. Leta je znašal 43%. EU iz Hrvaške uvozi 37% celotnega uvoza iz zahodnobalkanskih držav, v Hrvaško pa izvozi 46% celotnega izvoza v regijo Zahodnega Balkana. Velik del menjave odpade tudi na Srbijo, menjava s Srbijo je glede na izvozni (28%) in uvozni (27%) delež EU skoraj enaka. Skupnost s Hrvaško in Srbijo ustvari kar 70% celotne trgovinske menjave. EU iz Makedonije in Bosne in Hercegovine uvozi več kot v državi izvozi. Unija iz BiH in Makedonije uvozi 14% celotnega uvoza regije, medtem ko v BiH izvozi 11%, v Makedonijo pa 7% celotnega izvoza EU v države Zahodnega Balkana. Trgovinska menjava EU z Albanijo znaša 6% celotne menjave EU z regijo. Iz Albanije EU uvozi 5% celotnega uvoza EU iz držav regije, v državo pa izvozi 6% celotnega regijskega izvoza. Najnižji delež menjave opravi EU s Črno goro. Iz Črne gore uvozi 3% celotnega uvoza iz regije, tja pa izvozi 2% celotnega izvoza.

Slika 10 in 11: Uvoz EU iz držav regije (levo) in izvoz EU v države Zahodnega Balkana (desno) po skupinah proizvodov v letu 2007

Vir: *Bilateral Trade Relations EU- Balkans, 2008, str. 6-7.*

Slika 10 kaže, da EU iz držav Zahodnega Balkana uvozi največ kmetijskih in tekstilnih izdelkov ter oblačil. V letu 2003 je EU uvozila kar 16,4% kmetijskih proizvodov in 17,4% tekstilnih proizvodov ter oblačil. Struktura uvoza se v obdobju 2005-2007 v primerjavi z letom 2003 ni bistveno spremenila. V strukturi uvoza še vedno prevladujejo proizvodi delovno intenzivne industrije s nizko tehnološko vrednostjo. V letu 2007 se je delež kmetijskih in tekstilnih proizvodov nekoliko znižal, vendar še vedno predstavlja največji delež uvoza EU iz držav regije. Kmetijski izdelki so v letu 2007 zajemali 11,9%, tekstilni izdelki pa 10,3% celotnega uvoza EU iz regije.

Ob tem pa velja poudariti, da delovno intenzivna industrija za regijo nima obetavne prihodnosti in ne more dosegati zahtevane konkurenčnosti. Tuji investitorji v regiji, ki z napredno tehnologijo pomembno prispevajo k razvoju kapitalno intenzivne industrije in višji delovni produktivnosti, še ne igrajo odločilne vloge v izvoznem sektorju zahodnobalkanske regije (Gligorov, 2008, str. 7).

V države regije izvozi EU kapitalno intenzivne proizvode z visoko dodano vrednostjo (slika 11). Prevladujejo stroji in transportna oprema, predvsem avtomobili, ter kemični izdelki in zdravila.

6.2.1 Merjenje zunanjetrgovinskih učinkov držav kandidatk za članstvo v EU z Unijo po uveljavitvi trgovinskega dela stabilizacijsko-asociacijskega sporazuma

Analiza učinkov Hrvaške in Makedonije po uveljavitvi trgovinskega dela SAS temelji na pristopu, ki ga je leta 1967 uporabil Bela Balassa pri empiričnem testiranju ekonomskih učinkov Evropske skupnosti.

7.2.1.1 Balassin pristop merjenja statičnih učinkov integracije

Balassa je primerjal dejanske tokove trgovine v pogojih integracije s hipotetičnimi tokovi trgovine v primeru, ko integracije ne bi bilo. Balassa je predlagal primerjavo med **ex post dohodkovno elastičnostjo uvoznega povpraševanja** (angl. *ex post income elasticity of import demand - YEM*) za uvoz iz partnerskih držav in za uvoz iz tretjih držav v obdobju pred in po integraciji. Ex post dohodkovna elastičnost uvoznega povpraševanja je definirana kot razmerje med povprečno letno odstotno spremembo uvoza in med povprečno letno odstotno spremembo bruto nacionalnega proizvoda (v nadaljevanju BNP), pri čemer sta obe spremembi ovrednoteni na osnovi stalnih cen (El-Agraa, 1989, str. 175).

Balassa je definiral (Appleyard & Field, 1992, str. 328):

- dvig YEM za uvoz iz partnerske države (angl. *intra-area trade*) pomeni bruto ustvarjanje trgovine (angl. *gross trade creation*), ne glede na to ali ta povečana trgovina predstavlja znižanje domače proizvodnje ali pa znižanje zunanje (v tretjih državah) proizvodnje;
- padec YEM za uvoz iz tretjih držav (angl. *extra-area imports*) pokaže učinek preusmerjanja trgovine (angl. *trade diversion*);
- dvig vrednosti YEM iz vseh držav (partnerskih in tretjih držav) kaže dejanski učinek ustvarjanja trgovine (angl. *trade creation proper*).

Če veljajo naslednje definicije:

e_1 = povprečna letna stopnja spremembe uvoza pred integracijo (v %)

e_2 = povprečna letna stopnja spremembe uvoza po integraciji (v %)

E_1 = povprečna letna sprememba BNP pred integracijo

E_2 = povprečna letna sprememba BNP po integraciji,

potem sledi:

- če velja za trgovino med partnerskimi državami

$$\frac{e_1}{E_1} < \frac{e_2}{E_2} \quad (1),$$

gre potem gre za bruto ustvarjanje trgovine;

- če velja za trgovino s tretjimi državami

$$\frac{e_1}{E_1} > \frac{e_2}{E_2} \quad (2),$$

potem gre za preusmerjanje trgovine (El-Agraa, 1989, str. 176).

6.2.2.2 Analiza trgovinskih učinkov Hrvaške in Makedonije po uveljavitvi trgovinskega dela SAS

Trgovinski del SAS s Hrvaško je stopil v veljavo 1. januarja 2002, z Makedonijo pa 1. junija 2001. Analizo sem zaradi nerazpoložljivosti četrtnih podatkov omejila na uporabo letnih podatkov za obe proučevani državi. Zaradi vedno večjega števila zaposlenih v tujini je prišlo

do čedalje redkejših uporabe kazalnika BNP, ki ga Balassa predvideva za izračun YEM.⁵⁴ Pri analizi sem uporabila podatke o uvozu obeh držav iz EU ter podatke o letni spremembi BDP. Za časovno obdobje sem izbrala obdobje 1995-2007. Podatki, ki sem jih uporabila pri izračunu so zajeti v prilogi 3 in 4.

Izračun YEM za Hrvaško:

$$\text{Hrvaška – EU: YEM} = \frac{103,441}{103,864} < \frac{116,725}{104,840} = 0,996 < 1,113$$

Izračun YEM za Makedonijo:

$$\text{Makedonija – EU: YEM} = \frac{103,535}{101,551} < \frac{119,194}{103,986} = 1,02 < 1,15$$

Glede na zgornja izračuna lahko potrdim hipotezo, da je uveljavitev trgovinskega dela SAS za Hrvaško kot tudi Makedonijo imela vpliv na bruto ustvarjanje trgovine z EU.

6.3 Trgovinski tokovi med državami Zahodnega Balkana

Namen tega podpoglavja je analiza trgovinskih tokov in ocena možnosti za povečanje trgovinskih tokov med državami Zahodnega Balkana.

Regionalno trgovinsko sodelovanje držav Zahodnega Balkana ima odločilen vpliv na gospodarsko rast in vodi k blaginji ter stabilnosti regije. Prav tako je krepitev medsebojnega trgovinskega sodelovanja pogoj za članstvo v Uniji (Regional cooperation in the Western Balkans – a policy priority for the European Union, 2006, str. 6).

Pred analizo obstoječih trgovinskih tokov med državami regije je potrebno poudariti, da so države regije pred začetkom vojaških spopadov v povprečju 60% trgovinskih tokov opravile na domačem trgu, 20% na trgu drugih republik nekdanje SFRJ, v tujino (izven nekdanje Jugoslavije) pa so izvozile v povprečju le okoli 18% proizvodov. Albanija, ki je veljala za najbolj zaprto ekonomijo v Evropi, je sledila avtarkični razvojni strategiji. Posledica tega je bila, da je imela omejene ekonomske stike z mednarodno skupnostjo in seveda tudi s sosednjimi državami. Šele s podpisom gospodarskega sporazuma z EU (1992) je postala bolj odprta, njena trgovinska menjava pa je bila usmerjena predvsem na države EU in manj na sosednje države (Uvalić, 2007, str. 175).

Vojaški spopadi na območju nekdanje Jugoslavije in njen razpad, nastanek novih držav ter gospodarska recesija so imeli bistven vpliv na nazadovanje gospodarskega razvoja in medsebojnega trgovinskega sodelovanja. Po Michaloupolosu (2002, str. 3-4) je začetek 90. let

⁵⁴ BND je BDP, povečan za primarne dohodke, prejete iz tujine (sredstva za zaposlene, subvencije in dohodki od lastnine) in zmanjšan za primarne dohodke, plačane v tujino (sredstva za zaposlene, davki na proizvodnjo in uvoz, in dohodki od lastnine) (Eurostat – Dataset details, 2008).

prejšnjega stoletja zaradi politike uvoznega protekcionalizma držav nekdanje Jugoslavije in izolacije Albanije predstavljal pomembno prelomnico v smeri krepitve trgovinskih tokov znotraj regije. Tako so Albanija, BiH, Kosovo in Črna gora z razliko od preostalih držav regije liberalizirale trgovinski režim. Proti koncu 1990 pa je bil zaznan velik upad trgovinske menjave med državami regije (Štiblar, 2007, str. 239). Povojna pomoč EU državam regije v smeri liberalizacije trgovine in finančne pomoči je prispevala k preusmeritvi trgovinskih tokov proti tržišču držav članic EU.

Z namenom povečanja regionalnih trgovinskih tokov so države regije v obdobju 2001-2004 sklenile preko 30 bilateralnih prostotrgovinskih sporazumov. Konec leta 2006 je začel veljati prostotrgovinski sporazum za države Jugovzhodne Evrope. S prostotrgovinskimi sporazumi in Novo CEFTO so države regije odpravile trgovinske ovire medsebojnega trgovanja.

Tabela 16: Trgovina med državami Zahodnega Balkana in trgovina držav regije s svetom v letu 2005
(v mio EUR)

Uvoz	Alb.	BiH	Hrv.	Mak.	Črna gora	Srbija	Skupaj	Slo.	EU25	ZDA	Celoten izvoz
Izvoznik											
Albanija	-	1	0	1	5	2	9	2	369	5	532
BiH	4	-	394	18	37	280	733	185	1066	66	1920
Hrvaška	17	1014	-	66	66	250	1413	572	3195	245	7084
Makedonija	22	41	65	-	11	358	497	26	760	36	1642
Črna gora	5	23	6	2	-	160	196	30	220	1	435
Srbija	2	670	129	211	327	-	1339	159	1658	47	3630
Skupaj^(a)	50	1749	594	298	446	1050	4187	974	7268	400	15243
Slovenija	21	581	1435	139	67	552	2795	-	10234	320	15509
EU25	1321	2711	10408	1342	400	2529	18711	10215	-	251291	1071000
ZDA	15	14	128	25	2	104	288	188	163000	-	727254
Celoten uvoz	2119	5673	14915	2596	940	8290	34533	16368	855940	1393101	

Legenda: (a) skupaj = celotna regionalna trgovina med državami Zahodnega Balkana (vrednost izvoza+ vrednost uvoza).

Vir: F. Štiblar, *The Balkan Conflict & its Solutions*, 2007, str. 251.

Na podlagi tabele 16 vidimo, da je regionalna trgovina med državami Zahodnega Balkana nizka. Znotraj regije države ustvarijo 27,4% celotnega izvoza in le 12,1% celotnega uvoza. Več kot polovico trgovinske menjave opravijo z EU, z ZDA le okoli 2%, preostanek pa s tretjimi državami. Celoten izvoz držav regije znaša 700 EUR in uvoz 1700 EUR letno na prebivalca. Znotraj regije potekajo glavni trgovinski tokovi med Srbijo in BiH, Srbijo in Makedonijo, Srbijo in Črno goro ter Hrvaško in BiH. Črna gora (45% celotne menjave) in BiH (38%) sta najbolj usmerjeni v regionalne trgovinske tokove, najmanj pa je usmerjena Albanija. Albanija znotraj regije Zahodnega Balkana opravi le 2% celotne trgovinske menjave.

Tabela 17: Rast notranje in zunanje trgovine držav Zahodnega Balkana v obdobju 2002-2005 (v %)

Uvoz	Albanija	BiH	Hrvaška	Makedonija	SČG	Skupaj	Slovenija	EU25	ZDA	Celoten izvoz
Izvoznik										
Albanija	-		-50	0	-12	-10	506	10	-29	11
BiH	300	-	125	20	80	99	168	48	267	80
Hrvaška	-50	37	-	14	74	39	36	4	54	36
Makedonija	29	116	-8	-	42	35	13	29	-56	39
SČG^(a)	-50	66	141	9	-	68	205	217	336	66
Skupaj^(b)	-24	48	96	10	61	51	69	37	44	47
Slovenija	91	17	50	-13	77	42	-	38	6	41
EU25	18	19	26	6	-24	11	16	-	4	19
ZDA	-6	-58	54	25	28	22	35	7	-	2
Celoten uvoz	32	41	31	23	51	37	41	25	13	-

Legenda: (a) Srbija in Črna gora; (b) skupaj = celotna regionalna trgovina med državami Zahodnega Balkana (vrednost izvoza + vrednost uvoza).

Vir: F. Štiblar, *The Balkan Conflict & its Solutions*, 2007, str. 252.

Na osnovi tabele 17 lahko trdimo, da je trgovinska menjava znotraj držav regije v obdobju 2002-2005 imela pozitiven učinek na povečanje regionalne trgovine. Trgovinski tokovi so se povečali zaradi sklenjenih medsebojnih prostotrgovinskih sporazumov. Rast trgovine med državami Zahodnega Balkana je bila v primerjavi z rastjo trgovine z ostalimi državami sveta večja. Med državami regije je izjemo predstavljala le Albanija, ki je v navedenem obdobju beležila upad trgovinske menjave z ostalimi državami regije, medtem, ko se je trgovina z državami EU povečala. Albanija je namreč močno vezana na tržišče EU.

V nadaljevanju bom poskusila potrditi hipotezo, da uveljavitev Nove CEFTE že prinaša prve pozitivne učinke na povečanje trgovine med državami Zahodnega Balkana. Zaradi nerazpoložljivosti vseh potrebnih podatkov za vse države regije bom analizo omejila na tri države: potencialni državni kandidatki za članstvo v EU (Hrvaško in Makedonijo) ter Bosno in Hercegovino, ki je v obdobju 2003-2005 beležila najvišjo rast trgovine znotraj držav regije.

Tabela 18: Medsebojna trgovinska menjava Hrvaške, Makedonije in BiH ter menjava s svetom v obdobju 2005-2007 (v USD) ter indeks menjave

UVOZ 2007				IZVOZ 2007			
	BiH	Hrvaška	Makedonija	BiH	Hrvaška	Makedonija	Uvoz+izvoz
BiH	0	1712849193	96882431	0	762374840	34052254	2606158718
Hrvaška	733865214	0	221734470	1782585015	0	116906174	2855090873
Makedonija	34517640	109736723	0	88020792	163868693	0	396143848
Svet	9720056196	25829460931	5227575519	4151965348	12360221564	3356247733	60645527291
UVOZ 2006				IZVOZ 2006			
	BiH	Hrvaška	Makedonija	BiH	Hrvaška	Makedonija	Uvoz+izvoz
BiH	0	1292256437	74620526	0	640686369	27228279	2034791611
Hrvaška	600375182	0	179992464	1310513891	0	83257330	2174138867
Makedonija	26534322	78957637	0	64697580	124229160	0	294418699
Svet	7559256431	21502493972	3762715288	3427781565	10376964369	2400714689	49029926314
UVOZ 2007/2006				IZVOZ 2007/2006			
	BiH	Hrvaška	Makedonija	BiH	Hrvaška	Makedonija	Uvoz+izvoz
BiH	0,00	132,55	129,83	0,00	118,99	125,06	128,08
Hrvaška	122,23	0,00	123,19	136,02	0,00	140,42	131,32
Makedonija	130,09	138,98	0,00	136,05	131,91	0,00	134,55
Svet	128,58	120,12	138,93	121,13	119,11	139,80	123,69
UVOZ 2007/2005				IZVOZ 2007/2005			
	BiH	Hrvaška	Makedonija	BiH	Hrvaška	Makedonija	Uvoz+izvoz
BiH	0,00	143,92	166,47	0,00	155,73	151,99	148,06
Hrvaška	161,94	0,00	153,31	141,91	0,00	143,53	147,52
Makedonija	146,41	145,87	0,00	174,45	202,17	0,00	172,00
Svet	137,80	139,16	161,94	173,83	140,90	164,42	144,24

Vir: Statistična baza UN Comtrade in lastni izračuni

Prvi učinki trgovinske liberalizacije, ki jo je prinesla Nova CEFTA, so vidni že v letu 2007. Iz tabele 18 vidimo, da je uveljavitev Nove CEFTE imela pozitiven učinek na trgovinske odnose med državami regije. V letu 2007 se je za proučevane tri države glede na leto 2006 celotna trgovinska menjava med izbranimi državami povečala v povprečju za 31%, s svetom pa se je povečala za 24%. Makedonija je med izbranimi tremi državami beležila najvišji delež medsebojne trgovine. V primerjavi z letom 2005 se je menjava med tremi državami regije povečala v povprečju za 55%, Makedonija je beležila kar 72% povečanje medsebojne menjave. Trgovinska menjava s svetom se je v letu 2007 v primerjavi z letom 2005 povečala za 44%.

6.3.1 Ocena potencialnih možnosti za povečanje trgovinskih tokov med državami Zahodnega Balkana

Za analizo potencialne trgovine je primerna uporaba gravitacijskega modela, ki vsebuje bilateralne trgovinske tokove iz države *i* v državo *j*, ki so odvisni od dveh spremenljivk: BDP obeh držav, vključenih v trgovino in geografske razdalje med državama. Zaradi vplivov določenih dejavnikov na trgovinske tokove so v model vključene tudi navidezne spremenljivke (npr. skupni jezik, skupna država v preteklosti, skupna meja, prostotrgovinski sporazumi, življenjski standard, ipd) (Bussiere, Fidrmuc & Schnatz, 2005, str. 14).

Gravitacijski modeli omogočajo merjenje dinamičnih učinkov integracije. Z uporabo gravitacijskega je bilo narejenih več študij potencialne trgovine med državami Srednje in Vzhodne Evrope in EU: Egger (2002), Bussiere et al (2005), Fontagne et al (2002). Christie (2002 in 2004), Kaminski & de la Rocha (2003), Damijan et al (2006) in Štiblar (2007) so analizirali potencialno trgovino med državami Jugovzhodne Evrope in Zahodnega Balkana ter potencialno trgovino držav JVE in Zahodnega Balkana z drugimi skupinami držav.

Za namen magistrskega dela ni bila narejena lastna analiza, temveč podajam oceno rezultatov analize z gravitacijskim modelom, ki so bile v preteklosti že podane.

Najnovejša analiza, ki jo je za regijo Zahodnega Balkana opravil Štiblar (2007, str. 255-265) kaže, da je trgovina med nekaterimi državami regije prenizka, med drugim pa previsoka. Medsebojna trgovina držav Zahodnega Balkana znaša okoli 17% celotne trgovine, ki jo države opravijo v mednarodnem prostoru. Analiza, ki jo je opravil avtor s pomočjo osnovnega gravitacijskega modela, kaže, da med državami Zahodnega Balkana obstajajo potencialni trgovinski tokovi med Hrvaško in Srbijo in Črno goro ter Albanijo z vsemi državami zahodnobalkanske regije. Potencialna trgovina med Srbijo in ostalimi državami regije kot tudi med Hrvaško in BiH je nižja kot sedanja trgovina, kar pomeni, da presežek v trgovini že obstaja. Na osnovi razširjenega gravitacijskega modela, kjer so analizirani potencialni trgovinski tokovi med državami regije in s tretjimi državami, je bilo ugotovljeno, da med državami Zahodnega Balkana obstaja potencialna trgovina med Hrvaško in Srbijo, Hrvaško in Črno goro, Črno goro in Albanijo, BiH in Makedonijo, BiH in Albanijo. Trgovinski tokovi vseh držav Zahodnega Balkana, z izjemo Hrvaške imajo dejanski potencial za rast trgovine z EU in ZDA.

Gravitacijski model kaže, da dolgoročno (model je računano do leta 2020) med državami Zahodnega Balkana obstaja prihodnji potencial za povečanje trgovine z vsemi državami regije, z izjemo trgovinskih tokov med Srbijo in BiH ter Hrvaško in BiH. Trgovinski tokovi zahodnobalkanskih držav z ostalimi državami (EU24, Slovenijo in ZDA) imajo potencial za povečanje trgovine v prihodnosti. Izjema pri tem so trgovinski tokovi med BiH in Slovenijo, Hrvaško in Slovenijo in Hrvaško in EU.

Tabela 19: Delež potencialnih trgovinskih tokov držav Zahodnega Balkana

	Albanija	Hrvaška	BiH	Makedonija	Črna gora	Srbija	Slovenija
Regija Zahodnega Balkana	71	43	60	59	66	48	44
Druge države	78	70	45	73	80	70	52

Vir: F. Štiblar, The Balkan Conflict & its Solutions, 2007, str. 264

Analiza je pokazala, da imajo države Zahodnega Balkana možnosti tako za povečanje medsebojne trgovine kakor tudi za povečanje trgovine z EU in ZDA. Slednje kaže tudi tabela 19. Največja potencialna trgovina držav Zahodnega Balkana obstaja z drugimi državami (EU in ZDA), znotraj držav regije ima največji potencial za trgovino Albanija, sledijo ji Črna gora,

BiH, Hrvaška in Makedonija. Z drugimi državami regije ima največji potencial Črna gora, najmanjšega pa BiH.

Damijan, Sousa & Lamotte (2006, str. 22-28) so na podlagi gravitacijskega modela opredelili potencialno trgovino glede na skupine proizvodov med državami Zahodnega Balkana, EU in ostalimi državami.⁵⁵ Analiza je pokazala, da sedanja trgovinska menjava med državami Zahodnega Balkana in EU za določene skupine proizvodov - gradbeništvo in živilski proizvodi – predstavlja $\frac{2}{3}$ in $\frac{3}{4}$ potencialne trgovine. Trgovinska menjava ostalih skupin proizvodov pa že dosega potencialno. Sedanji trgovinski tokovi regije z ostalimi državami sveta so veliko nižji kot potencialni. Izjemo predstavlja le energetski sektor, ki je blizu potencialne trgovine. Menjava držav Zahodnega Balkana z državami Srednje Evrope⁵⁶ že dosega nivo potencialne trgovine. Priložnost za povečanje se kaže le v tekstilnem sektorju, kjer je dosežena raven 16% potencialne trgovine. Razlog pripisujemo dejstvu, da se je trgovina s tekstilnimi izdelki v večji meri usmerila proti EU. Velik potencial za medsebojno trgovino držav Zahodnega Balkana je v tekstilnem, lesnem in papirnem sektorju ter jeklarstvu. Dejanska medsebojna menjava za ostale skupine proizvodov pa je že dosegla svoj potencial.

Ob koncu velja zaključiti, da je pričakovane pozitivne učinke Nove CEFTE realno možno pričakovati na daljši rok. Ob pregledu analiz potencialne trgovine med državami Zahodnega Balkana lahko sklenemo, da imajo države regije potencial za povečanje medsebojne trgovine. V prednosti so države, ki so ohranile oziroma obnovile tradicionalne trgovinske vezi.

Ob tem velja upoštevati, da je globalna finančna in gospodarska kriza v določeni meri tudi že zajela gospodarstva držav Zahodnega Balkana. Kljub temu, da je finančni sektor v večini držav regije trenutno še relativno stabilen in ga globalna finančna kriza v večji meri še ni prizadela, pa se posledice krize že zrcalijo v realnem sektorju. Kriza v globalnem gospodarstvu je že znižala tako povpraševanje kot ponudbo, negativen vpliv pa ima tudi na domačo proizvodnjo. Gospodarska kriza bo imela učinke tudi na povečanje obrestnih mer za kapital iz tujine, kar bo imelo vpliv tudi na zmanjšanje tujih investicij. To se v državah regije že odraža, saj so določene tuje neposredne investicije zaradi težjega zadolževanja in zmanjšane likvidnosti že odložene. Glede na finančno krizo in padec tržišča kapitala je težko napovedati koliko tujih investicij bo prišlo v države regije. Recesija, ki je že nastopila v državah evroobmočja, bo imela vpliv na počasnejšo gospodarsko aktivnost in gospodarsko rast. To pa bo imelo tudi vpliv na trgovinsko menjavo držav regije z največjo trgovinsko partnerico, EU. Predvidevam, da se bo v kriznem obdobju, ki naj bi po ocenah trajalo približno leto ali dve, trgovinska menjava držav Zahodnega Balkana z EU znižala.

Države Zahodnega Balkana bi trenutno finančno krizo morale izkoristiti za prestrukturiranje. To pa za države regije predstavlja najtežjo nalogo, saj trenutna proizvodna struktura držav

⁵⁵ Skupine proizvodov so opredeljene na: kmetijstvo, jeklarstvo, kemične proizvode, gradbeništvo, energijo, kovinske proizvode, rudarstvo, tekstilne izdelke, lesne in papirne izdelke ter živilske proizvode.

⁵⁶ Češka, Madžarska, Poljska, Slovaška, Slovenija, Estonija, Litva, Latvija.

regije zajema v pretežni meri proizvodnjo delovno intenzivnih proizvodov z nizko tehnološko vrednostjo. Nujno je potrebno razviti in povečati proizvodnjo kapitalno intenzivnih proizvodov, ki bo dvignila raven konkurenčnosti ter omogočila povečanje izvoza. Prav tako je potrebno urediti tudi področje porekla blaga, ki je v trgovini med EU in državami Zahodnega Balkana pomankljivo urejeno. EU za izvajanje trgovinske politike do tretjih držav uporablja različne modele o poreklu blaga. Trenutno je pri trgovanju med EU in posamezno državo Zahodnega Balkana omogočena le enostranska bilateralna kumulacija porekla blaga, na podlagi katere lahko kumulirajo samo države upravičenke, kar predstavlja omejitev za celovito uveljavitev poslovnih možnosti držav regije. To pomeni, da se pri širšem regionalnem poslovnem sodelovanju (npr. dodelavi v več proizvodnih obratih znotraj različnih CEFTA držav) proizvodi ne moreje več prosto – brez carin in drugih omejitev – uvažati v EU, EFTA in Turčijo. Slednje omogoča sistem panevropske diagonalne kumulacije porekla blaga, vendar Nova CEFTA zaenkrat še ni del tega sistema, v katero so vključene države EU, EFTA in Turčija. Uveljavitev panevropske diagonalne kumulacije porekla blaga za države regije bi imela hitre pozitivne učinke na povečanje medsebojne trgovine kot tudi na ustvarjanje poslovnega okolja, primerne za hitrejšo rast neposrednih investicijskih tokov. EU si že dve leti zaveda problema porekla blaga, vendar zaenkrat še ni našla ustrezne rešitve. Kljub naporom slovenskega predsedstva EU v smeri uvedbe SAP + kumulacije porekla blaga⁵⁷, do vidnejših rezultatov na tem področju ni prišlo.

SKLEP

Slovensko predsedovanje EU je za države Zahodnega Balkana pustilo pomemben pečat v procesu njihovega približevanja evropskim integracijam. S podpisom stabilizacijsko asociacijskega sporazuma z BiH in Srbijo je EU s temi sporazumi vključilo celotno regijo. SAS ne bo prinesel zgolj praktičnih koristi v trgovini in gospodarstvu držav regije, temveč tudi odpira vrata za pridobitev polnopravnega članstva v Uniji. Od podpisa SAS in pogajanj do polnopravnega članstva je še dolga pot, ki pa jo države Zahodnega Balkana lahko opravijo hitro, v kolikor se dokažejo s konkretnimi dejanji.

Sedaj, ko je vprašanje statusa Kosova rešeno, so vrata v Evropo za vse države s tega območja končno le na široko odprta. Tudi za Srbijo. Meje so določene, zagotovljene so razmere za stabilnost. Zato je potrebno usmeriti pogled v prihodnost, in prihodnost Balkana je v EU. Unija namreč pomeni pot v politično stabilnost in gospodarsko uspešnost balkanskih držav. Države regije se zavedajo, da je njihova prihodnost znotraj Skupnosti in vrata EU bodo odprta za vsako izmed njih, ko bo pripravljena. Članstvo v EU je eden od dejavnikov povečanja konkurenčnosti in krepitve zunanjetrgovinskih tokov. Brez članstva ne bo razvoja in potrebnih reform.

Cilj stabilnosti v državah kandidatkah in potencialnih državah Zahodnega Balkana je namreč možno doseči samo tako, da se ohrani perspektivo širitve, saj večina držav nima lastne trdne

⁵⁷ SAP + pomeni kumulacijo porekla med državami Zahodnega Balkana, EU, EFTA in Turčijo. SAP pomeni kratico za Stabilisation and Association Process.

demokratične tradicije, niti ne ekonomskih pogojev, na katere bi se lahko oprla pri urejanju notranje stabilnosti in medetničnih razmerij. V tem smislu se evropski politični model kaže kot edina resna alternativa.

Države Zahodnega Balkana lahko govorijo o pričakovanem trajanju pogajanj, vendar pa je tisto, kar traja najdlje, končna politična odločitev, ki običajno ni usklajena z oceno pripravljenosti države in ponavadi pride za njo. Na podlagi dosedanjih širitvenih izkušenj predvidevam, da se lahko merila za vstop kvečjemu še zaostrijo in da se lahko od države zahteva še več, kot se to pogosto dogaja novincem, ki prihajajo pozneje in zato plačajo višjo ceno. Ampak to je dobro tudi za to državo, saj se predhodno pripravi in se tako izogne morebitnim šokom in razočaranjem ob vstopu. Kako bo vstopala celotna regija in kdaj bo sprejeta končna politična odločitev, s kakšno dinamiko bo EU povečala svojo integracijsko sposobnost, pa nihče ne more z gotovostjo predvidevati. Vse raziskave, ki sem jih doslej zasledila ugotavljajo, da naj bi bil vstop celotne regije končan med letoma 2012 in 2020.

Svetovna kriza (draženje hrane in nafte, padanje vrednosti dolarja, stanovanjska, finančna kriza in gospodarska kriza v ZDA in tudi v drugih evropskih državah, ekološke skrbi, itd.) postavlja resda vprašanje interesov do širitve evropske integracije po eni strani v drug plan, a po drugi strani je jasno, da se v kriznem obdobju zaostrije potreba po varnosti, ki jo lahko v globaliziranem svetu, še posebej pa na balkanskem območju, zagotavljajo samo suprastrukture, kakršna je EU. Od spretnosti posameznih držav regije je namreč odvisno, do kakšne mere bo znala in zmogla v kolektivni zavesti države vzpostaviti potrebne asociacije, ki bodo državljanke motivirale za sodelovanje v procesu vključevanja v Evropo. Pretekle širitve EU so namreč dokazale, da širitev prinaša veliko pozitivnega tako za nove države članice, kot za stare. Menim, da irska zavrnitev referendumskega vprašanja o Lizbonski pogodbi ne bi smela predstavljati oviro za nadaljnje širitve, saj Irci pogodbe niso zavrnili zaradi nadaljnjih širitve članstva.

V procesu približevanja je bil v zadnjem obdobju zaznan zastoj večine držav regije. Nekatere države regije jemljejo približevanje EU kot resen, sistematičen in postopen proces, medtem ko se nekatere druge države občasno spopadajo z blokadami za upočasnitev tega procesa. Povečani notranjepolitični problemi v nekaterih državah Zahodnega Balkana (Srbiji, BiH in Makedoniji) in neizpolnjevanje zavez v zadnjem času postajajo vse večja ovira na poti približevanja EU. Države se sicer soočajo s težkimi izzivi, a vsaka od njih lahko naredi korak naprej na poti v EU. Pomembno je tisto, česar danes več ni: vojne, nasilja in etničnih konfliktov.

Iz analize pregleda finančne pomoči EU državam Zahodnega Balkana lahko potrdim prvo hipotezo, da so bila dodeljena evropska sredstva v preteklosti osredotočena predvsem na zagotovitev varnosti in stabilnosti v državah regije, ni bilo pa zaznanih bistvenih pozitivnih implikacij na gospodarsko rast in na krepitev mednarodne trgovine.

Angažiranje EU v procesu stabilizacije in asociacije je pomembno prispevalo k povečanju gospodarskega napredka, doseženem na Zahodnem Balkanu v zadnjih nekaj letih. Trgovinska politika EU do držav Zahodnega Balkana je pomemben instrument oblikovanja trgovinskega sodelovanja in pripomore k ekonomskemu razvoju in stabilizaciji regije. EU za države regije predstavlja najpomembnejši trgovinski partner ter poglavitni vir tujih neposrednih investicij. Skupnost je največji trgovinski partner regije ter poglavitni vir tujih neposrednih investicij. Okrepljena menjava pa predstavlja pomemben del širitvene strategije Unije za rast in stabilnost v regiji. S pomočjo analize trgovinskih učinkov med državama kandidatama za vstop v EU in EU je bila potrjena druga hipoteza, ki je pokazala, da je imela uveljavitev stabilizacijsko-asociacijskega sporazuma za obe državi kandidatki vpliv na bruto ustvarjanje trgovine z Unijo.

Ključna naloga za spodbuditev gospodarskega razvoja držav Zahodnega Balkana predstavlja krepitev regionalnega gospodarskega sodelovanja, ki predstavlja ključni element evropske politike v omenjeni regiji. Z rezultati analize regionalnega gospodarskega sodelovanja je potrjena tretja hipoteza magistrske naloge, da uveljavitev Nove CEFTE že prinaša prve pozitivne učinke na povečanje trgovinskih tokov med državami regije. Sporazum je velik korak naprej, saj predvideva ne samo ukinjanje ovir pri trgovanju, ampak tudi predpisuje postopke za reševanje sporov s tega področja. Konsolidacija nacionalnih trgov v regionalnega pomembno prispeva tudi k večji gospodarnosti in varnosti tujih investicij v regiji.

Pomen tega regionalnega prostotrgovinskega sporazuma je vsaj po moji presoji veliko širši, kot kaže na prvi pogled in bi ga veljalo omeniti kot ključni korak v gospodarski integraciji regije. Predvsem in v prvi vrsti Nova CEFTA prinaša zaokrožitev dejanske trgovinske svobode na Zahodnem Balkanu. Vidni so tudi takojšnji učinki, kot je npr. vstop hrvaških in bosanskih tobačnih izdelkov na srbski trg, naraščanje prometa s kmetijskimi in prehrabnenimi izdelki v obratni smeri, perspektive za bolj svoboden in bolj povezan energetski trg, skratka cela vrsta takojšnjih pozitivnih učinkov, ki iz Balkana počasi, a vztrajno znova ustvarjajo zaokroženo gospodarsko celoto.

CEFTA je kot najboljša pripravljavnica na vstop v EU primerno merilo sposobnosti držav, da spoštujejo in izvajajo dogovore ter dokazujejo sposobnost sodelovanja in nadzorovanja čezmejnih blagovnih tokov, kar je problem ravno v primeru Srbije in Kosova in bo sedaj, z novim statusom Kosova, še bolj pomembno. Izpostavljenost tuji konkurenci vodi domače proizvajalce k večji učinkovitosti in konkurenčnosti, zmanjšuje stroške surovin in omogoča razvoj pobud za investiranje v raziskave in razvoj za dvig konkurenčnosti. Hkrati pa odprtost uvoza zmanjšuje stroške in povečuje raznolikost kvalitetnih proizvodov na tržišču. Odprtost menjave povečuje blaginjo ljudi, višja blaginja pa omogoča večjo politično stabilnost.

Vendar pa velja poudariti, da regionalni trg za države Zahodnega Balkana ne predstavlja primarnega pomena, kar se vidi tudi v nizki stopnji njihovega medsebojnega sodelovanja. Dejavniki, ki negativno vpliva na nadaljnji razvoj medsebojne trgovine se kaže v relativni ekonomski šibkosti držav regije, kar je razvidno iz makroekonomskih kazalcev. Tudi obseg

proizvodnje je premajhen, sama proizvodna pa premalo konkurenčna. Na podlagi analize z gravitacijskim modelom je razvidno, da obstajajo možnosti za povečanje medsebojne trgovine med državami regije, predvsem na področju tekstilne, lesne in papirne industrije ter v jeklarstvu.

LITERATURA

1. Alendar, B. (1985). *Regionalna ekonomska integracija u Latinskoj Americi*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
2. Appleyard, D.R. & Field, A.J. (1992). *International Economics*. Boston: Irwin.
3. Balassa, B. (1961). *The Theory of Economics*. London: George Allen&Unwin Ltd.
4. Balassa, B. (1967). Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market. *The Economic Journal*, 77 (305), 1-22.
5. Baldwin, R.E. (1992). Measurable Dynamic Gains from Trade. *Journal of Political Economy*, 100 (1), 162-174.
6. Barber, T. (2008, 18. september). Juncker sees Lisbon Treaty delay. *Financial Times*.
7. Brown, A. & Attenborough, M. (2007). *EU Enlargement: The Western Balkans*. UK: House of Commons.
8. Budimir, B., Radić, I. & Kahrimović, V. (2008). *Vodič kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*. Beograd: ISAC fund.
9. Bussière, M., Fidrmuc, J. & Schnatz, B. (2005). *Trade Integration of Central and Eastern European Countries – Lessons from a gravity model*. Frankfurt: European Central Bank.
10. Chmielewska, W., Korona, B., Pošlednik, A. & Zielińska, M. (2004). *Liberalization of Agri-foor Trade within Cefta between 1993-2003*. Varšava: Foundation of Assistance Programmes for Agriculture.
11. Christie, E. (2002). *Potential Trade in Southeast Europe: A gravity Model Approach*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
12. Christie, E. (2004). *Trade flows in Southeast Europe*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
13. Damijan, J., Sousa, J. & Lamotte, O. (2006). *The effect of trade liberalization in South-Eastern European countries*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
14. Dangerfield, M. (2004). Regional Cooperation in the Western Balkans: Stabilisation Device of Integration Policy? V *Perspective on European Politics and Society* (str. 204-241). Leiden: Koninklijke Brill.
15. De Melo, J., Panagariya A. & Rodrik D. (1993). *New dimensions in regional integration*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Denton, G.R. (1969). *Economic Integration in Europe*. London: Wiedenfeld and Nicolson.
17. Dicken, P. (1992). *Global shift: the internationalization of economic activity*. London: Paul Chapman Publ.
18. Egger, P. (2002). An econometric view of the estimation of gravity models and the calculation of trade potentials. *World Economy*, 25 (2), 297-312.
19. El-Agraa, A.M. (1989). *The Theory and Measurement of International Economic Integration*. Basingstoke: Macmillan.
20. El-Agraa, A.M. (1997). *Economic Integration Worldwide*. Basingstoke: Macmillan.

21. Fontagné, L., Pajot, M. & Pasteels, J.M. (2002). Potentiels de commerce entre économies hétérogènes: un petit mode d'emploi des modèles de gravité. *Economie et Prévision*, 152-53 (1-2), 115-140.
22. Gligorov, V. (2006). *Aiding Balkans*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
23. Gligorov, V. (2008). *Trade, Investments and Development in the Balkans*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
24. Grant, C. (2008, avgust-september). Three scenarios for the Lisbon treaty. *Centre for European Reform*, (61). Najdeno 20. septembra 2008 na spletnem naslovu http://www.cer.org.uk/articles/61_grant.html
25. Hadžiomerađić, A., Jakubiak, M., Oruč, N. & Paczynski, W. (2007). *Regional Free Trade Agreements of Bosnia and Hercegovina: analysis and policy recommendations*. Warsaw: Center for Social and Economic Research.
26. Johnson, H. (1958). *The Gains from Freer Trade with Europe: an estimate*. Manchester: School of Economic and Social Studies.
27. Jovanović, M.N. (2006). *The Economics of International Integration*. Northampton: Edward Edgar Publ.
28. Kaminski, B. & de la Rocha, M. (2003). Stabilisation and association process in the Balkans: integration options and their assessment. *World Bank policy Research Working Paper*, (3108).
29. Kenda, V. & Bobek, V. (2003). *Osnove mednarodnih ekonomskih odnosov*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
30. Kentrić, A. (2003). *Evropska unija in države Jugovzhodne Evrope – pomen regionalnega sodelovanja*. [Magistrsko delo]. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
31. Kumar, A. (1999). *Mednarodna ekonomika*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
32. Kumar, A. (2008). Osnove teorije ekonomskih integracij. V A. Kumar & K. Zajc Kejžar, *Ekonomika EU in Slovenija - delovno gradivo* (str. 1-19). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
33. Labudović Burić, M., Šuković, S. & Glišević, I. (2007). *Fondovi i programi pomoći Evropske unije sa osvrtom na Crnu goru*. Podgorica: Centralna banka Crne gore.
34. Laursen, F. (1995). *The Political Economy of European Integration*. Maastricht: European Institute for Public Administration.
35. Lazović, M., Knežević, I., Mirić, O. & Pejović, A. (2007). *Vodič kroz Instrument za pretpristupnu pomoć EU*. Beograd: Fond za otvoreno društvo i Evropski pokret v Srbiji.
36. Lipsey, R.G. (1960). The theory of Customs Unions: A General Survey. *Economic Journal*, 70, 496-513.
37. Lopandić, D. (2007). *Reforma Evropske unije, Zapadni Balkan i Srbija*. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
38. Meade, J. (1955). *The Theory of Customs Union*. Amsterdam: North-Holl.
39. Michalopoulos, C. (2002). The Western Balkans in World Trade. Najdeno 20. julija na spletnem naslovu http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2003/05/03/000094946_03041904001980/Rendered/INDEX/multi0page.txt

40. Minić, J. & Kronja, J. (2007). *Regional Co-operation for Development and European Integration*. Beograd: European Movement in Serbia.
41. Molle, W. (1997). *Economics Integration and Equal Distribution*. Washington D.C.: Inter.-American Development Bank.
42. Mrak, M. (2005). Jugovzhodna Evropa: Gospodarski trendi držav v regiji in proces njihove integracije v Evropsko unijo. V J. Prašnikar & A. Cirman (ur.), *Globalno gospodarstvo in kulturna različnost* (str. 273-290). Ljubljana: Častnik Finance.
43. Mustafa, I., Demukaj, V. & Kotorri, M. (2006, avgust): *Financial and Technical Assistance in the Reconstuction and Development of the Post-Conflict Kosova*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
44. Nedic, G. (2006, september). *Financial and Technical Assistance in the Reconstuction and Development of the Post-Conflict Bosnia and Hercegovina*. Vienna: Institute for International Economic Studies.
45. Pagliani, P. & Minić, J. (2007). *Regional Cooperation from the Human Development Perspective*. UK: British International Studies Association.
46. Pelkmans, J. (1997). *European integration: methods and econimic analysis*. New York: Longman.
47. Phinnemore, D. (2003). Stabilisation and Assocoation Agreements: Europe Agreements for the Western Balkans? *European Foreign Affairs Review*, (8), 77-103.
48. Pomfret, R.W.T. (2001). *The Economics of Regional Trading Arrangements*. Oxford: Oxford University Press.
49. Salvatore, D. (1998). *International economics*. (6th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
50. Sebastian, S. (2008). *The Stabilisation and Association Process: are EU incurements failing in the Western Balkan*. Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior.
51. Shtonova, S. (b.l.). *Regional Cooperation and Strengthening Regional Co-operation in South East Europe*. Bruselj: Nato.
52. Strle, M. (2007). *Pravila Evropske unije o poreklu blaga kot ukrep trgovinske politike – posebnosti za države Zahodnega Balkana*. [Specialistično delo]. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
53. Štiblar, F. (2007). *The Balkan Conflict & its Solutions – Creating Conditions for Peace, Stability and Development in the Western Balkans*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
54. Tosheva, G. & Efremov, K. (b.l.). Foreign Trade Policy of the Republic of Macedonia in 2006: under the CEFTA sign. Najdeno 10. decembra 2007 na spletnem naslovu <http://www.investinmacedonia.com/resources/en/1%20report%202007%20foreign%20trade%20policy%20of%20the%20republic%20of%20macedonia%20in%202006%20report%202007%20edited.pdf>
55. Uvalić, M. (2007). Trade in Southeast Europe: recent trends and some policy implications. *European Journal of Comparative Economics*, 3 (2), 171-195.
56. Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*. New York: Carnegie Endowment for International Peace.

57. Vitez, R. (2004). *Stabilizacijsko pridružitveni sporazum med Republiko Makedonijo ter Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo.
58. Vukadonović, R. (1999). Pravni okviru ekonomske saradnje prethodne Jugoslavije sa Evropskom unijom in pouke za SRJ. V B. Babić & G. Ilić (ur), *Jugoslavija i Evropska unija* (str. 39-48). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
59. Welfens, P.J.J. (2001). *Stabilizing and Integrating the Balkans: Economic Analysis of the Stability Pact, EU Reforms and International Organization*. Berlin: Springer Verlag.
60. Wijkman, M. (2007): A Reader's Guide to CEFTA 2006. V F.E. Stiftung, *Expanding Trade and Investment in South Eastern Europe* (str. 1-34). Bruselj.
61. Woehrel, S. (2008). *Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns*. Washington: CRS Report for Congress.
62. Wonnacott, P.& Wonnacott, R. (1981). Is Unilateral Tariff Preferable to a Customs Union? The Curious Case of the Missing Foreign Tariffs. *American Economic Review*, 71 (4), 707-714.
63. Zahariadis, J. (2007). *The Effects of the Albania-EU Stabilization and Association Agreement: Economic Impact and Social Implications*. London: Overseas Development Institute.

VIRI

1. Aid funding – investing in a better future [EC-EuropeAid]. Najdeno 12. aprila 2008 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/overview/index_en.htm
2. Albania 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2692, 5. november 2008).
3. Assistance to South East Europe by Donor (2005). *European Commission / World Bank*. (9. junij 2005).
4. Balkans [DG Trade]. Najdeno 15. avgusta 2008 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm
5. Bosnia and Hercegovina 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2693, 5. november 2008).
6. Bilateral Trade Relations EU-Balkans [DG Trade]. Najdeno 5. septembra 2008 na spletnem naslovu http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113477.pdf
7. Brdo Presidency Statement. New focus on the Western Balkan (2008, 29. marec). Najdeno dne 30. marca 2008 na spletnem naslovu http://www.eu2008.si/en/News_and_Documents/Press_Releases/March/0329Gymnich-statement.html.
8. Cards [DG ELARG]. Najdeno dne 5. aprila 2008 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/cards/index_en.htm
9. Commission opens up new prospects for transport links with the Western Balkans (2008, 24. junij) [European Commission]. Najdeno 24. junija 2008 na spletnem naslovu <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/997&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
10. Consolidated Version of the Central European Free Trade Agreement (CEFTA 2006) [Stability Pact for South Eastern Europe]. Najdeno 6. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://www.stabilitypact.org/trade/ANN1CEFTA%202006%20Final%20Text.pdf>
11. Council Regulation on Assistance for Albania, Bosnia and Hercegovina, Croatia, the Federal Republic of Yugoslavia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia No 2666/2000. *Official Journal of the EU*. (No L306/1, 7. december 2000).
12. Croatia 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2694, 5. november 2008).
13. Council Regulation (EC) No 2007/2000. *Official Journal of the EU*. (No. L 240, 23. september 2000).
14. Council Regulation (EC) No 1946/2005. *Official Journal of the EU*. (No. L 312/2005, 29. november 2005).
15. Council Regulation (EC) No 2487/2001. *Official Journal of the EU*. (No. L 335/2001, 18. december 2001).
16. *Country Report: Croatia* (2008, september). London: Economist Intelligence Unit.
17. *Country Report: Bosnia and Hercegovina* (2008, september). London: Economist Intelligence Unit.
18. *Country Report: Macedonia* (2008, september). London: Economist Intelligence Unit.
19. *Country Report: Montenegro* (2008, julij). London: Economist Intelligence Unit.

20. *Country Report: Serbia* (2008, september). London: Economist Intelligence Unit.
21. Direction of Trade Statistics [IMF]. Najdeno 5. avgusta 2008 na spletnem naslovu <http://www.imfstatistics.org/dot/>
22. Economic and Financial Affairs Conclusions (2008, 14. maj). *Council of the European Union*. (PRES/08/113).
23. Enlargement Strategy and Main Challenges 2007-2008 (2007). *European Commission*. (COM (2008)663, 6. november 2007).
24. Enlargement Strategy and Main Challenges 2008-2009 (2008). *European Commission*. (COM (2008)674, 5. november 2008).
25. Eurostat – Dataset detailes. Najdeno 17. avgusta na spletnem naslovu http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136217,0_45571473&_dad=portal1&_schema=PORTAL
26. External Trade Database - Comext [EUROSTAT]. Najdeno 15. avgusta na spletnem naslovu http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136217,0_45571467&_dad=portal1&_schema=PORTAL
27. Financial Assistance – Cards, Case Studies. Najdeno 5. aprila 2008 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/cards/case_studies_en.htm
28. Former Yugoslav Republic of Macedonia 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2695, 5. november 2008).
29. Has regional cooperation led to the establishment of Balkania: Europe's Southeastern Dimension? Najdeno dne 2. februarja 2008 na spletnem naslovu <http://www.analyticamk.org/files/ReportNo7.pdf>
30. Interim Agreement on trade and trade-related matters between the EU and Bosnia and Hercegovina. *Official Journal of the EU* (No L 169/2008, 30. junij 2008).
31. Interim Agreement on trade and trade-related matters between the EU and Republic of Montenegro. *Official Journal of the EU* (No L 345/2007, 29. marec 2007).
32. Interim Agreement on trade and trade-related matters between the EU and Republic of Albania. Najdeno dne 15. septembra 2008 na spletnem naslovu http://mba.tuck.dartmouth.edu/cib/trade_agreements_db/archive/Albania-EC.pdf
33. International Assistance to South East Europe [Economic Reconstruction and Development in South East Europe]. Najdeno 1. junija 2008 na spletnem naslovu <http://www.seerecon.org/>
34. Interno gradivo Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije.
35. Interno gradivo Gospodarske zbornice Slovenije.
36. Kosovo 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2697, 5. november 2008).
37. Montenegro 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2696, 5. november 2008).
38. Multi-annual Indicative Financial Framework for 2009-2011, Instrument for Pre Accession Assistance (2007). *European Commission*. (COM (2007)689, 6. november 2007).

39. Multi-annual Indicative Planning Document 2007-2009 for Croatia, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Kosovo, Serbia, Albania, Bosnia and Hercegovina (2007). *European Commission*. (COM(2007)2566, COM(2007)1853, COM(2007)2497, COM(2007)2245, COM(2007)2255).
40. National Accounts Mail Aggregates Database [UN]. Najdeno 5. avgusta 2008 na spletnem naslovu <http://unstats.un.org/unsd/snaama/introduction.asp>
41. Overview [Regional Cooperation Council]. Najdeno dne 5. februarja na spletnem naslovu http://www.rcc.int/index.php?action=page&id=2&link_id=6
42. Pogodba o ustanovitvi energetske skupnosti. (2006). *Uradni list Evropske unije*. (Št. L 198/18, 20. julij 2006).
43. Post Lisbon Treaty Referendum Research Findings (2008, september). Dublin: Millward Brown IMS.
44. Presidency Conclusions (2003, 19.-20. junij). Bruselj: Thessaloniki European Council.
45. Program vlade Republike Hrvatske za mandat 2008-2011. Najdeno 5. septembra 2008 na spletnem naslovu http://www.mfa.hr/custompages/static/hrv/files/ProgramVRH2008_2011.pdf
46. Program slovenskega predsedovanja Evropski uniji – kaj smo dosegli [Slovensko predsedstvo 2008]. Najdeno 7. julija 2008 na spletnem naslovu http://www.svez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/predsedovanje_eu/NOVO_Priponka_Program_slovenskega_predsedovanja_Svetu_EU_kaj_smo_dosegli_SI_FINAL.pdf
47. Regional cooperation in the Western Balkans – a policy priority for the European Union [DG ELARG]. Najdeno 5. februarja 2008 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf
48. Regional trade agreements [WTO]. Najdeno 13. aprila 2008 na spletnem naslovu http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm
49. SECEP [Ministry of Foreign Affairs of Bulgaria]. Najdeno 3. aprila 2008 na spletnem naslovu http://www.mfa.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=8089&Itemid=388
50. Special Report on the Commission's Management of the CARDS programme (2007, 27. november). *Court of Auditors*, (5/2007).
51. Serbia 2008 Progress Report (2008). *European Commission*. (SEC2008)2698, 5. november 2008).
52. Stabilisation and Association Agreement between EU and the Republic of Croatia. *Commisison of the European Communities*, COM(2001)371.
53. Stabilisation and Association Agreement between EU and the Republic of Albania. *Council of the European Union* No. 8146/06.
54. Stabilisation and Association Agreement between EU and the Republic of Serbia. *Council of the European Union*.
55. Stabilisation and Association process for South East Europe – second annual report. *Commisison of the European Communities*, COM(2003)139.
56. Stabilisation and association process [EU]. Najdeno 10. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r18003.htm>

57. Stabilizing the Energy Picture of the Western Balkans [Bled Strategic Forum]. Najdeno dne 12. septembra 2008 na spletnem naslovu <http://www.bledstrategicforum.org/>
58. Thessaloniki Declaration 2003 [Stability Pact for South Eastern Europe]. Najdeno dne 20. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://www.stabilitypact.org/reg-conf/030621-thessaloniki/declaration.asp>
59. Transition report update 2007 [EBRD]. Najdeno 10. maj 2008 na spletnem naslovu <http://www.ebrd.com/pubs/econo/tru07.pdf>
60. Understanding on the interpretation of article XXIV of the General Agreement on tariffs and trade 1994 [WTO]. Najdeno 23. aprila 2008 na spletnem naslovu http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/10-24.doc
61. United Nations Commodity Trade Statistics Database. Najdeno 15. maja 2008 na spletnem naslovu <http://comtrade.un.org>
62. Uredba Sveta (ES) št. 407/2008. *Uradni list EU*. (št. L 122/7, 28. december 2007).
63. Ustanovljena regionalna energetska borza BSP [Borzen]. Najdeno 10. maja 2008 na spletnem naslovu <http://www.borzen.si/slo/novica/8287>
64. Vrste kumulacij porekla [Carinska uprava Republike Slovenije]. Najdeno 15. decembra 2007 na spletnem naslovu http://www.carina.gov.si/si/informacije/podjetja/poreklo_bлага/preferencialno_poreklo/vrste_kumulacij_porekla/

PRILOGE

Priloga 1: Seznam uporabljenih kratic s prevodi

Kratica	Angleški izraz	Slovenski izraz
JJP	The Adriatic-Ionian Initiative	Jadransko-jonska pobuda
BSEC	Organization of the Black Sea Economic Cooperation	Organizacija za Črnomoško gospodarsko sodelovanje
CAP	Common Agriculture Policy	Skupna kmetijska politika
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization	Pomoč Skupnosti za obnovo, razvoj in stabilizacijo
CEB	Council of Europe Development Bank	Razvojna banka Sveta Evrope
CEFTA	Central European Free Trade Agreement	Srednjeevropski prostotrgovinski sporazum
CEI/SEP	Central European Initiative	Srednjeevropska pobuda
EAR	European Agency for Reconstruction	Evropska agencija za obnovo
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development	Evropska banka za obnovo in razvoj
ECHO	European Community Humanitarian Aid department	Evropski urad za človekoljubno pomoč
EDRS	European Development Regional Fund	Evropski sklad za regionalni razvoj
EFTA	European Free Trade Association	Evropska združenje proste trgovine
EIB	European Investment Bank	Evropska investicijska banka
EKSRP	European Agriculture Fund for Rural Development	Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja
ESF	European Social Fund	Evropski socialni sklad
EU	European Union	Evropska unija
EULEX	European Union Rule of Law Mission in Kosovo	Misija EU na Kosovu
EUSR	European Union Special Representative	Posebni predstavnik Evropske Unije
FAO	Food and Agriculture Organization	Organizacija za prehrano in kmetijstvo
FTA	Free Trade Agreement	Sporazum o prosti trgovini
GAERC	General Affairs and External Relations Council	Svet za splošne zadeve in zunanje odnose EU
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development	Mednarodna banka za obnovo in razvoj

» se nadaljuje«

» nadaljevanje«

ICTY	International Criminal Tribunal for former Yugoslavia	Mednarodno sodišče za vojne zločine za območje nekdanje Jugoslavije
ILO	International Labour Organization	Mednarodna organizacija dela
IMF	International Monetary Found	Mednarodni denarni sklad
IPA	Instruments for Pre-Accession assistance	Instrument za predpristopno pomoč
NATO	North Atlantic Treaty Organization	Organizacija severnoatlantske pogodbe
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OHR	Office of the High Representative and EU Special Representative	Urad visokega predstavnika in posebnega predstavnika EU
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries	Organizacija držav izvoznic nafte
OZN	United Nations	Organizacija združenih narodov
PS JVE	Stability Pact for South Eastern Europe	Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo
PS JVE	Stability Pact for SouthEast Europe	Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo
PSA	Stabilisation and association process	Proces stabilizacije in asociacije
RCC	Regional Cooperation Council	Regionalni svet za sodelovanje
RTA	Regional Trade Agreement	Regionalni trgovinski sporazum
SAS	Stabilisation and Association agreement	Stabilizacijsko-asociacijski sporazum
SECI	Southeast European Cooperation Initiative	Pobuda za sodelovanje v Jugovzhodni Evropi
SEECF	South East European Co-operation Process	Proces sodelovanja v Jugovzhodni Evropi
WB	World Bank	Svetovna banka
WTO	World Trade Organization	Svetovna trgovinska organizacija

Priloga 2: Trgovinska menjava EU z državami Zahodnega Balkana v obdobju 1995-2007 (v EUR)

DRŽAVA	LETO	UVOZ iz Zahodnega Balkana	IZVOZ v Zahodni Balkan	SKUPAJ	Zunanjetrgovinski presežek	Pokritost izvoza z uvozom
Albanija	1995	151.143.457	518.048.257	669.191.714	366.904.800	3,43
Albanija	1996	197.524.616	743.947.308	941.471.924	546.422.692	3,77
Albanija	1997	191.100.682	565.633.892	756.734.574	374.533.210	2,96
Albanija	1998	216.672.857	555.191.083	771.863.940	338.518.226	2,56
Albanija	1999	232.338.458	765.835.363	998.173.821	533.496.905	3,30
Albanija	2000	279.310.248	873.865.688	1.153.175.936	594.555.440	3,13
Albanija	2001	337.346.889	1.159.136.573	1.496.483.462	821.789.684	3,44
Albanija	2002	336.406.503	1.186.805.926	1.523.212.429	850.399.423	3,53
Albanija	2003	360.330.042	1.155.782.325	1.516.112.367	795.452.283	3,21
Albanija	2004	397.973.491	1.275.864.028	1.673.837.519	877.890.537	3,21
Albanija	2005	417.000.748	1.382.867.475	1.799.868.223	965.866.727	3,32
Albanija	2006	496.336.953	1.540.861.406	2.037.198.359	1.044.524.453	3,10
Albanija	2007	627.496.786	1.804.183.459	2.431.680.245	1.176.686.673	2,88
Albanija	1997-2007	3.892.313.657	12.266.027.218	16.158.340.875	8.373.713.561	
BiH	1995	22.765.283	158.275.633	181.040.916	135.510.350	6,95
BiH	1996	68.190.445	527.732.642	595.923.087	459.542.197	7,74
BiH	1997	161.483.874	762.810.585	924.294.459	601.326.711	4,72
BiH	1998	247.467.118	851.824.447	1.099.291.565	604.357.329	3,44
BiH	1999	426.428.443	1.570.920.023	1.997.348.466	1.144.491.580	3,68
BiH	2000	623.211.428	1.876.807.943	2.500.019.371	1.253.596.515	3,01
BiH	2001	706.099.525	2.072.572.757	2.778.672.282	1.366.473.232	2,94
BiH	2002	722.044.761	2.300.201.173	3.022.245.934	1.578.156.412	3,19
BiH	2003	848.179.733	2.214.717.548	3.062.897.281	1.366.537.815	2,61
BiH	2004	1.018.671.896	2.388.141.065	3.406.812.961	1.369.469.169	2,34
BiH	2005	1.332.400.496	2.870.876.183	4.203.276.679	1.538.475.687	2,15
BiH	2006	1.724.720.028	2.882.324.121	4.607.044.149	1.157.604.093	1,67
BiH	2007	1.829.314.693	3.123.371.941	4.952.686.634	1.294.057.248	1,71
BiH	1997-2007	9.640.021.995	22.914.567.786	32.554.589.781	13.274.545.791	
Hrvaška	1995	1.892.965.037	3.738.786.853	5.631.751.890	1.845.821.816	1,98
Hrvaška	1996	1.742.275.889	3.897.189.422	5.639.465.311	2.154.913.533	2,24

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Hrvaška	1997	1.776.589.624	4.785.901.816	6.562.491.440	3.009.312.192	2,69
Hrvaška	1998	1.826.030.594	4.420.568.422	6.246.599.016	2.594.537.828	2,42
Hrvaška	1999	2.472.163.653	5.076.329.688	7.548.493.341	2.604.166.035	2,05
Hrvaška	2000	2.867.924.504	5.919.272.922	8.787.197.426	3.051.348.418	2,06
Hrvaška	2001	3.135.449.941	7.067.548.975	10.202.998.916	3.932.099.034	2,25
Hrvaška	2002	3.111.149.975	8.315.546.767	11.426.696.742	5.204.396.792	2,67
Hrvaška	2003	3.347.296.698	9.036.761.296	12.384.057.994	5.689.464.598	2,70
Hrvaška	2004	4.004.382.678	9.970.992.531	13.975.375.209	5.966.609.853	2,49
Hrvaška	2005	4.077.280.543	10.731.606.333	14.808.886.876	6.654.325.790	2,63
Hrvaška	2006	4.890.613.667	12.362.386.273	17.252.999.940	7.471.772.606	2,53
Hrvaška	2007	4.977.853.367	13.259.253.039	18.237.106.406	8.281.399.672	2,66
Hrvaška	1997-2007	36.486.735.244	90.946.168.062	127.432.903.306	54.459.432.818	
Makedonija	1995	664.447.999	880.347.953	1.544.795.952	215.899.954	1,32
Makedonija	1996	429.321.844	809.273.286	1.238.595.130	379.951.442	1,89
Makedonija	1997	491.751.738	849.363.296	1.341.115.034	357.611.558	1,73
Makedonija	1998	597.608.878	890.949.636	1.488.558.514	293.340.758	1,49
Makedonija	1999	668.469.562	1.521.471.785	2.189.941.347	853.002.223	2,28
Makedonija	2000	843.091.771	1.717.583.744	2.560.675.515	874.491.973	2,04
Makedonija	2001	717.147.542	1.547.707.212	2.264.854.754	830.559.670	2,16
Makedonija	2002	611.567.556	1.398.773.470	2.010.341.026	787.205.914	2,29
Makedonija	2003	700.540.539	1.298.894.948	1.999.435.487	598.354.409	1,85
Makedonija	2004	820.353.527	1.517.056.319	2.337.409.846	696.702.792	1,85
Makedonija	2005	1.017.829.785	1.567.347.061	2.585.176.846	549.517.276	1,54
Makedonija	2006	1.303.986.326	1.831.670.892	3.135.657.218	527.684.566	1,40
Makedonija	2007	1.866.111.809	2.085.250.101	3.951.361.910	219.138.292	1,12
Makedonija	1997-2007	9.638.459.033	16.226.068.464	25.864.527.497	6.587.609.431	
Srbija in ČG	1995	31.587.946	190.261.396	221.849.342	158.673.450	6,02
Srbija in ČG	1996	489.926.042	1.251.279.989	1.741.206.031	761.353.947	2,55
Srbija in ČG	1997	1.029.416.380	1.767.952.558	2.797.368.938	738.536.178	1,72
Srbija in ČG	1998	1.072.526.779	1.792.953.655	2.865.480.434	720.426.876	1,67
Srbija in ČG	1999	728.248.488	1.739.570.414	2.467.818.902	1.011.321.926	2,39
Srbija in ČG	2000	1.065.971.396	2.864.473.172	3.930.444.568	1.798.501.776	2,69

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Srbija in ČG	2001	1.326.915.432	3.584.502.844	4.911.418.276	2.257.587.412	2,70
Srbija in ČG	2002	1.580.445.232	4.193.564.379	5.774.009.611	2.613.119.147	2,65
Srbija in ČG	2003	1.527.562.995	4.286.001.280	5.813.564.275	2.758.438.285	2,81
Srbija in ČG	2004	1.831.891.688	5.401.594.304	7.233.485.992	3.569.702.616	2,95
Srbija in ČG	1.1.-1.6.2005	884.021.118	1.981.875.158	2.865.896.276	1.097.854.040	2,24
Srbija in ČG	1997-jun 2005	11.046.999.508	27.612.487.764	38.659.487.272	16.565.488.256	
Črna gora	1.6.2005-dec 2005	84.952.610	284.121.509	369.074.119	199.168.899	3,34
Črna gora	2006	292.724.496	519.318.016	812.042.512	226.593.520	1,77
Črna gora	2007	342.893.863	673.465.135	1.016.358.998	330.571.272	1,96
Črna gora	1.6.2005-2007	720.570.969	1.476.904.660	2.197.475.629	756.333.691	
Srbija	1.6.2005-dec 2005	1.176.707.442	2.610.088.135	3.786.795.577	1.433.380.693	2,22
Srbija	2006	2.835.338.887	5.792.313.120	8.627.652.007	2.956.974.233	2,04
Srbija	2007	3.647.014.549	8.016.301.200	11.663.315.749	4.369.286.651	2,20
Srbija	1.6.2005-2007	7.659.060.878	16.418.702.455	24.077.763.333	8.759.641.577	
SKUPAJ	1997	3.650.342.298	8.731.662.147	12.382.004.445	5.081.319.849	
SKUPAJ	1998	3.960.306.226	8.511.487.243	12.471.793.469	4.551.181.017	
SKUPAJ	1999	4.527.648.604	10.674.127.273	15.201.775.877	6.146.478.669	
SKUPAJ	2000	5.679.509.347	13.252.003.469	18.931.512.816	7.572.494.122	
SKUPAJ	2001	6.222.959.329	15.431.468.361	21.654.427.690	9.208.509.032	
SKUPAJ	2002	6.361.614.027	17.394.891.715	23.756.505.742	11.033.277.688	
SKUPAJ	2003	6.783.910.007	17.992.157.397	24.776.067.404	11.208.247.390	
SKUPAJ	2004	8.073.273.280	20.553.648.247	28.626.921.527	12.480.374.967	
SKUPAJ	2005	8.990.192.742	21.428.781.854	30.418.974.596	12.438.589.112	
SKUPAJ	2006	11.543.720.357	24.928.873.828	36.472.594.185	13.385.153.471	
SKUPAJ	2007	13.290.685.067	28.961.824.875	42.252.509.942	15.671.139.808	
SKUPAJ	1997-2000	17.817.806.475	41.169.280.132	58.987.086.607	23.351.473.657	
SKUPAJ	2001-2007	61.266.354.809	146.691.646.277	207.958.001.086	85.425.291.468	
SKUPAJ	1997-2007	79.084.161.284	187.860.926.409	266.945.087.693	108.776.765.125	
RAST	2007/1997	364%	332%	341%	308%	
	2000/1997	156%	152%	153%	149%	
	2007/2000	234%	219%	223%	207%	

Vir: EUROSTAT (Statistična baza COMEXT, Statistical regime 4) in lastni izračuni

Priloga 3: Podatki o uvozu Hrvaške iz EU (v mio USD) ter letni spremembi BDP v obdobju 1995-2007

	UVOZ (v mio USD)			BDP (letna sprememba -v % in indeks, stalne cene)				
	Hrvaške iz EU			Hrvaška				
1995	5908,810							
1996	5933,070	100,4106		5,911	105,911			
1997	6755,190	113,8566		6,800	106,800			
1998	6229,040	92,2112		2,524	102,524			
1999	5517,270	88,5734		-0,861	99,139			
2000	5446,180	98,7115		2,856	102,856			
2001	6347,050	116,5413		4,443	104,443			
2002	7487,700	117,9713	126720947195797,00000	103,44098	5,578	105,578	130396158376596,00000	103,86432
2003	10082,000	134,6475		5,339	105,339			
2004	11423,900	113,3099		4,261	104,261			
2005	12070,100	105,6566		4,295	104,295			
2006	13998,100	115,9734		4,762	104,762			
2007	16224,100	115,9022	21667668309,36070	116,72461	5,551	105,551	12666035439,06680	104,84027

Vir: Statistična baza IMF (Direction of Trade Statistics – DOTS), statistična baza UN (National Accounts Main Aggregates Database), lastni izračuni

Priloga 4: Podatki o uvozu Makedonije iz EU (v mio USD) ter letni spremembi BDP v obdobju 1995-2007

UVOZ (v mio USD)			BDP (letna sprememba - v % 9n indeks, stalne cene)				
Makedonije iz EU			Makedonija				
1995	857,542						
1996	820,564	95,687908		1,200	101,200		
1997	850,983	103,70708		1,351	101,351		
1998	921,974	108,34223		3,381	103,381		
1999	943,582	102,34367		4,337	104,337		
2000	1012,840	107,3399		4,549	104,549		
2001	886,160	87,492595		-4,526	95,474		
2002	1093,630	123,41225	127530779833524,00000	103,53516	0,855	100,855	111375600810629,00000
2003	1225,980	112,1019		2,817	102,817		
2004	1460,900	119,16181		4,082	104,082		
2005	1467,870	100,4771		4,104	104,104		
2006	1650,070	112,41254		3,954	103,954		
2007	2631,180	159,45869	24059142488,77590	119,19445	4,983	104,983	12158168487,91630

Vir: Statistična baza IMF (Direction of Trade Statistics – DOTS), statistična baza UN (National Accounts Main Aggregates Database), lastni izračuni